

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE ÇOCUK YOKSULLUĞU VE ÇOCUK
YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİNİN AB ÜLKELERİYLE
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nazmiye TEKDEMİR

Ankara-2019

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE ÇOCUK YOKSULLUĞU VE ÇOCUK
YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİNİN AB ÜLKELERİYLE
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nazmiye TEKDEMİR

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Hakkı Hakan YILMAZ

Ankara-2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE ÇOCUK YOKSULLUĞU VE ÇOCUK
YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİNİN AB ÜLKELERİYLE
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hakkı Hakan YILMAZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Hakkı Hakan YILMAZ

.....

Doç. Dr. Serdal BAHÇE

.....

Doç. Dr. Eda BALIKÇIOĞLU

.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(.../.../2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Nazmiye TEKDEMİR

İmzası

.....

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının başlangıcından sonuna kadar yapıcı eleştirileri ile katkı ve önerilerini esirgemeyen yoğun iş yükü altında bulunmasına rağmen değerli vaktini ayırmaktan imtina etmeyen; her konuda yol gösteren ve destek olan kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. H. Hakan YILMAZ hocama gösterdiği özveri dolayısıyla teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın ekonometrik analiz kısmında bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım ve motive edici yönüyle her daim desteğini hissettiğim değerli hocam Doç. Dr. Eda BALIKÇIOĞLU'na tezime gösterdiği ilgi ve özenden dolayı teşekkür ederim. Ayrıca tez jürimde bulunan kıymetli hocam Doç. Dr. Serdal BAHÇE' ye gerek lisans gerekse yüksek lisans eğitimim boyunca engin bilgi ve tecrübesini bizlerden esirgemediği için ayrıca minnettarlığımı belirtmek isterim. Ve son olarak bu süreçte her daim yanımda olan başta sevgili eşim Anıl olmak üzere geniş ailemin her bir üyesine tek tek teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın, önemli bir kamusal sorun alanı olarak çocuk yoksulluğu meselesine olan toplumsal bakış açısını genişletmesini ve sorunun öncelikli bir gündem maddesi olarak ele alınması ihtiyacını hissettirmesini temenni eder ve çalışmada yer alan hata ve eksiklikler ile ileri sürülen görüşlerin sorumluluğunun şahsıma ait olduğunu belirtmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
GRAFİKLER DİZİNİ	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	v
TABLolar DİZİNİ	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ADALET VE ETKİNLİK TARTIŞMASI ALTINDA REFAH EKONOMİSİNİN TEMEL TEOREMLERİ, GELİR DAĞILIMI, YOKSULLUK VE ÇOCUK YOKSULLUĞU

<i>1.1.ADALET, ETKİNLİK ve REFAH EKONOMİSİNİN TEMEL TEOREMLERİNE DAİR TEORİK ÇERÇEVE.....</i>	<i>3</i>
1.1.1.İktisatta Adalet Kavramı.....	5
1.1.2. İktisatta Etkinlik Kavramı	10
1.1.3. Refah Ekonomisinin Temel Teoremleri	13
1.1.3.1. Birinci Temel Teorem	14
1.1.3.1.1. Değişimde Etkinlik ve Tüketici Dengesi	17
1.1.3.1.2. Üretimde Etkinlik ve Üretici Dengesi.....	18
1.1.3.1.3. Ürün Karmasında Etkinlik ve Kar Maksimizasyonu	19
1.1.3.2. İkinci Temel Teorem	20
<i>1.2. GELİR DAĞILIMI & GELİRİN YENİDEN DAĞILIMI, EŞİTSİZLİK ve EŞİTSİZLİK ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ.....</i>	<i>23</i>
1.2.1. Gelir Dağılımı & Gelirin Yeniden Dağılımı.....	23
1.2.2. Eşitsizlik ve Ölçüm Yöntemleri.....	27
<i>1.3. YOKSULLUK ve ÇOCUK YOKSULLUĞU.....</i>	<i>34</i>
1.3.1. Yoksulluk Kavramı ve Göstergeleri.....	34
1.3.2. Yoksulluğun Ölçümüne Dair Metodolojik Yaklaşım	41
1.3.2.1. Refah Göstergesinin Seçimi	43
1.3.2.2 Yoksulluk Sınırının Seçimi.....	49
1.3.2.3. Kullanılacak Gelir Tanımının ve Yoksulluk Ölçüsünün Belirlenmesi	51
1.3.3. Çocuk Yoksulluğu.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİ

2.1. EKONOMİK PERSPEKTİFTEN YOKSULLUĞUN KUŞAKLAR ARASI AKTARIMI	66
2.2. ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİ.....	78
2.2.1. Hanehalkı Geliri.....	81
2.2.2. Eğitim	90
2.2.2.1. Erken Çocukluk Eğitimi	90
2.2.2.2. Ebeveynlerin Eğitim Durumu	94
2.2.3. Konut İçi Yoksunluklar ve Konutun Mülkiyet Durumu	97
2.2.4. Hanehalkı Büyüklüğü ve Yapısı	101
2.2.5. Sosyal Transferler	104
2.2.6. Kadın İstihdamı.....	107
2.2.7. Diğer Belirleyiciler.....	111
2.3. GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ÇOCUK YOKSULLUĞU ve ÇOCUK YOKSULLUĞUNA BAKIŞTAKİ FARKLILIKLAR	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİ ve SONUÇLARI: AB ÜLKELERİYLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

3.1. BAĞIMLI NÜFUS OLARAK ÇOCUKLAR VE BU KESİMDEKİ YOKSULLUĞUN DİNAMİKLERİ.....	126
3.1.1. Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun Dinamikleri	126
3.1.2. Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun ve Belirleyicilerinin AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Değerlendirmesi.....	135
3.1.2.1. Hanehalkı Geliri	138
3.1.2.2. Eğitim	139
3.1.2.2.1. Erken Çocukluk Eğitimi	139
3.1.2.2.2. Ebeveynlerin Eğitime Katılımı	140
3.1.2.3. Konut içi Yoksunluklar ve Konutun Mülkiyet Durumu	143
3.1.2.4. Hanehalkı Büyüklüğü ve Yapısı	147
3.1.2.5. Sosyal Transferler.....	150
3.1.2.6. Kadın İstihdamı	152
3.2. TÜRKİYE ve AB ÜLKELERİNDE ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ.....	154
3.2.1 Türkiye ve AB Ülkelerinde Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Analiz	154
3.2.2. Yöntem ve Veri Seti.....	154
3.2.3. Ampirik Sonuçlar ve Bulgular	163
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	172

KAYNAKÇA.....	178
ÖZET.....	187
ABSTRACT	188

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Türkiye’de Çocuk Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı, 1935-2080.....	128
Grafik 2: Türkiye’de Yıllara Göre Yoksulluk Oranları (Eşdeğer Fert Ölçeğine Göre Medyanın %60)	129
Grafik 3: Türkiye’de ki Yoksul Çocukların Düzeye ve Cinsiyete Göre Ayrıntılı Analizi, 2013 (Eşdeğer Fert Ölçeğine Göre Harcanabilir Medyan Gelirin %60’ı)	131
Grafik 4: Türkiye’de Yıllara Göre Transferler Öncesi ve Sonrası Durumda Yoksulluktaki Azalma Oranları (Eşdeğer Fert Ölçeğine Göre Medyanın %60).....	134
Grafik 5: Çocuk Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Payları, 2017	135
Grafik 6: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Yoksulluk Oranları, 2015 (Eşdeğer Fert Ölçeğine Göre Medyanın %60).....	136
Grafik 7: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Çocuklu Hanelerde Kişi Başı Ortalama Eşdeğer Gelir ve Çocuk Yoksulluğu (Euro, 2015).....	138
Grafik 8: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015).....	139
Grafik 9: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Erken Çocukluk Eğitimine Katılım ve Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın altındaki kesim, 2015) .	140
Grafik 10: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Ebeveynlerinin Eğitime Katılım Seviyesine Göre Çocukların Oransal Dağılımı, (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın altındaki kesim, 2015).....	141
Grafik 11: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Ebeveynlerinin Eğitim Düzeyi İle Çocuklarda Yoksulluk Riski (2008 & 2015 Arası Değişim Oranları).....	141
Grafik12: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Kadınların Yükseköğretime Katılımı ve Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015).....	142
Grafik 13: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Kişi Başı Ortalama Oda Sayısı ve Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın altındaki kesim, 2015) .	143
Grafik 14: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Hanehalkı Yapısına Göre Kişi Başı Ortalama Oda Sayısı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın altındaki kesim, 2015)	144
Grafik 15: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Yeterli Büyüklükte ki Bir Konutta Yaşayan Yoksul Çocukların Oranı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015)	144
Grafik 16: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Güneş Almayan Bir Konutta Yaşayan Çocukların Oranı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın Altındaki Kesim, 2015) .	145
Grafik 17: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Bilgisayar Sahibi Olmayan Yoksul Hanelerin Oranı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015).....	145
Grafik 18: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Ciddi Yoksunlukların Olduğu Konutlarda Yaşayan Çocukların Oranı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın Altındaki Kesim, 2015)	146
Grafik 19: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Bağımlı Çocuğu olan Yoksul Hanelerde Konutun Mülkiyet Durumu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015) ..	147

Grafik 20: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Hanehalkı Yapısına Göre Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın altındaki kesim, 2015)	148
Grafik 21: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Ebeveyn Sayısının Çocuk Yoksulluğu Riskine Etkisi 2015 (Medyan Gelirin %60’ı).....	149
Grafik 22: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Hanelerde ki Çocuk Sayısı ve Çocuk Yoksulluğu 2015 (Medyan Gelirin %60’ı)	149
Grafik 23: Aile ve Çocuğa Yapılan Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH’ye Oranlarının AB Ülkeleriyle Karşılaştırılması (2006-2015 Ortalamaları)	150
Grafik 24: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunu Azaltmada Sosyal Transferlerin Başarısı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015)	151
Grafik 25: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın altındaki kesim, 2015)	153

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Değişimde Etkinlik	17
Şekil 2: Üretimde Etkinlik	18
Şekil 3: Ürün Karmasında Etkinlik	19
Şekil 4: 2. En İyi Teorem.....	22
Şekil 5: Eşdeğer Hanehalkı Harcanabilir Gelirin Kompozisyonu	52
Şekil 6: Yoksulluğun Kuşaklararası Aktarımı	71
Şekil 7: Çocuk Kazanımlarının Oluşumu	72
Şekil 8: Yatırım Modeli	84
Şekil 9: Aile Stres Modeli.....	84
Şekil 10: Yaşanılan Konut ve Çevrenin Çocuk Refahına Etkisi.....	98

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Yaygın Kullanılan Yetişkin Eşdeğerlik Ölçekleri (AES).....	46
Tablo 2: Yaygın Olarak Kullanılan Eşdeğerlik Ölçeklerin Karşılaştırılması.....	48
Tablo 3: Hanehalkı Gelir Ölçümünün Kısa Tarihi	54
Tablo 4: Aile Yaşamını Desteklemeye Yönelik Uygulamalar	111
Tablo 5: Uygun Modelin Belirlenmesi	159
Tablo 6: Panel Veride Temel Varsayımların Sınanması	164
Tablo 7: Panel Veri Analiz Sonuçları 1 (Dirençli Standart Hatalar ile Tahmin Edilmiş)	165
Tablo 8: Panel Veri Analiz Sonuçları 2 (Dirençli Standart Hatalar ile Tahmin Edilmiş)	166
Tablo 9: Panel Veri Analiz Sonuçları 3 (Dirençli Standart Hatalar ile Tahmin Edilmiş)	168
Tablo 10: Panel Veri Analiz Sonuçları 4 (Dirençli Standart Hatalar ile Tahmin Edilmiş)	170
Tablo 11: Hausman Test İstatistiğine Göre Seçilen Modellerde Anlamlı Çıkan Değişkenler.....	171

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AES	: Yetişkin Eşdeğerlik lekleri
AFDC	:Bağımlı ocuklu Ailelere Yardım
CMEPSP	: Ekonomik Performans ve Sosyal İlerlemenin lölmesine İlişkin Komisyon
HS	: ocuk Hakları Sözleşmesi
EÇEB	: Erken ocukluk Eğitimi ve Bakımı
EITC	: Kazanılmış Gelir Vergisi Tazminatı
Eurostat	: Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
FE	: Sabit Etkiler Modeli
FGT	: Foster, Greer, & Thorbecke Endeksi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	: Uluslararası alışma rgütü
İBBS	: İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması
İGE	: İnsani Gelişmişlik Endeksi
MC	: Marjinal Maliyet
MRS	: Marjinal İkame Haddi
MRT	: Marjinal Dönüşüm Oranı
MRTS	: Marjinal Teknik İkame Haddi
MU	: Marjinal Fayda
NJTC	: Yeni İşler Vergi Kredisi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
POLS	: Havuzlanmış En Küçük Kareler Yöntemi

PPPs	: Satın Alma Gücü Paritesi
RE	: Rassal Etkiler Modeli
s.	: sayfa
SAM	: Sosyal Hesaplar Matrisi
SNA	: Ulusal Hesaplar Sistemi
SWF	: Sosyal Refah Fonksiyonu
TANF	: İhtiyaç Sahibi Aileler için Geçici Yardım
TJTC	: Hedefli İşler Vergi Kredisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UI	: İşsizlik Sigortası
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

Genel anlamda belirli bir yaşam standardına ulaşamama, potansiyellerini tam anlamıyla ortaya çıkaramama, temel gereksinimleri karşılayamama ve bunları karşılamak içinde yeterli kaynağa sahip olamama durumu olarak tanımlanabilen çocuk yoksulluğu, boyutları birbirinden farklı olmakla birlikte tüm dünyada karşılaşılan önemli bir kamusal sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çocukların yoksulluğu zihinsel, fiziksel, duygusal ve ruhsal gelişimlerine zarar veren bir ortam olarak deneyimlemeleri, çocuk yoksulluğuna dair yapılan tanımlamaları salt gelir ve tüketim gibi parasal boyutlarla ilişkilendirmenin son derece sığ kalacağı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Çocukların yaşamlarının ileriki seviyelerinde topluma tam ve eşit bireyler olarak katılmalarını zorlaştıran, çok boyutlu yoksunluklar kümesi olarak ele alınması gereken çocuk yoksulluğu, eğer gerekli tedbirler alınmazsa kuşaktan kuşağa geçen dezavantaj döngüleriyle toplumların da geleceğini tehlikeye düşürecektir. Bu nedenle çocuk yoksulluğunun kısa vadeli bir amaç olarak azaltılması, uzun vadede yetişkin yoksulluğunu da azaltacaktır. Çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması için doğrudan ortamlarına bağımlılığı, temel ihtiyaçlar açısından çocuklara özgü gereksinimler ve çocuk odaklı politikaların oluşturulmasına yönelik özel bilgi talebi gibi unsurlar ise çocuk yoksulluğu yaklaşımlarının geliştirilmesini gerektiren önemli diğer nedenlerdendir.

Doğrudan müdahale gerektiren tek bir olgu olarak kabul edilmesi gereken çocuk yoksulluğu meselesi ele alınırken, çocukların çocuk olmalarından kaynaklanan özel ihtiyaçları olduğu göz önünde bulundurulmalı ve hanedeki diğer fertler için iyi olanın çocuk için de iyi olacağı gibi bir varsayımından da kaçınılmalıdır. Bu bağlamda çocuk yoksulluğuna yönelik yapılacak çalışmaların çıkış noktası; çocuk yoksulluğunun başta yetişkin yoksulluğu olmak üzere yoksulluğun diğer türlerinden ayrılması ve bu ayrımı yaparken de çocuklar için geçerli olabilecek farklı ölçütler kullanılması olmalıdır

Yukarıda belirtilen hususlar üzerine kurulu bu çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde adalet ve etkinlik kavramlarından başlamak üzere kullanılan kavramsallaştırmaların teorik bir çerçevesi çizilmiştir. Bu bağlamda öncelikle refah ekonomisinin temel teoremlerine bakılmıştır. Ardından gelir dağılımı meselesine geçilmiş burada yaygın kullanılan eşitsizlik ölçüm yöntemlerinden ve çeşitli eşitsizlik ölçüm endekslerinden bahsedilmiştir. Akabinde toplumsal eşitsizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan yoksulluk konusuna giriş yapılmış, burada da yoksulluğun ölçümüne dair bir metodolojik yaklaşım üzerinden gerekli açıklamalara değinilmiştir. Bu bölümde son olarak çocuk yoksulluğunun ne olduğu, neden diğer yoksulluk türlerinden ayrı olarak ele alınması gerektiği gibi hususlar açıklanmış böylelikle çocuk yoksulluğu tartışmalarına bir giriş yapılmıştır.

Çalışmanın “Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri” başlığını taşıyan ikinci bölümünün hemen başında çocuk yoksulluğunun yol açacağı en önemli sorun olarak yoksulluğun kuşaklar arası aktarımı meselesi üzerinde durulmuştur. Akabinde çocuk yoksulluğunun belirleyicileri; hanehalkı gelir düzeyi, eğitim, yaşanan konutun imkanları ve mülkiyet durumu, hanehalkı büyüklüğü ve yapısı, sosyal transferler, kadın istihdamı ve diğer belirleyiciler üzerinden teorik bir tartışmaya tabi tutulmuştur. Bölümün en son kısmında ise, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde konunun ele alınış biçimindeki farklılıklara yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise; Türkiye’de çocuk yoksulluğunun dinamiklerine bakılmış ve Eurostat ’tan elde edilen veriler üzerinden belirleyiciler için çeşitli karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu bölümün son kısmında ise yapılan panel veri analiziyle, çocuk yoksulluğunun belirleyicisi olduğu düşünülen değişkenlerin sosyal transferler öncesi ve sonrası çocuk yoksulluğu üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığı eğer etki anlamlıya bu etkinin yönünün ve boyutunun nasıl olduğu çeşitli modeller üzerinden tahmin edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADALET VE ETKİNLİK TARTIŞMASI ALTINDA REFAH EKONOMİSİNİN TEMEL TEOREMLERİ, GELİR DAĞILIMI, YOKSULLUK VE ÇOCUK YOKSULLUĞU

1.1.ADALET, ETKİNLİK ve REFAH EKONOMİSİNİN TEMEL TEOREMLERİNE DAİR TEORİK ÇERÇEVE

Etkinlik ve adalet arasındaki çelişkinin tartışıldığı en bilinen kaynaklardan bir tanesi de, 1970'in sonlarında çıkan Arthur Okun'un "*Equality and Efficiency: The Big Trade-off*" adlı yapıtıdır. Hayli yankı uyandıran bu eserin de Okun bu ikisi arasındaki çelişkiyi "sızdıran kova deneyimi"¹ benzetmesiyle zihinlere kazımıştır. Okun, bu çelişkiyi sızdıran kova olarak adlandırmasının dört sebebini şu şekilde açıklar (Blank, 2002, s. 452): Yeniden dağıtımın idari maliyetleri, yeniden dağıtımın yol açtığı çalışma motivasyonundaki değişiklikler, tasarruf ve yatırımlardaki değişiklikler, çalışanların (beşerî sermayenin) tutumundaki değişiklikler. Sonuç olarak Okun'a göre, hükümetin adalete ulaşma çabaları kaçınılmaz olarak daha düşük gelir düzeyine ve daha düşük etkin kaynak kullanımına neden olmaktadır.

Musgrave'in piyasa aksaklıkları teorisinde ise devletin belli başlı üç işlevi vardır. Bunları şu şekilde kategorize etmek mümkündür (Kirmanoğlu, 2014, s. 105-106) :

- Kaynak dağılımına ilişkin işlevleri
 - Gelir dağılımına ilişkin işlevleri
 - İktisadi istikrar işlevleri
- ```
graph LR; A[İktisadi istikrar işlevleri] --> B[Fiyat istikrarı]; A --> C[Tam İstihdam]
```

Ancak devletin işlevlerine dair yapılan bu kategorizasyonu daha da daraltılabilir. Bu noktada Barr, devletin iki amaçla piyasalara müdahalede bulunduğunu söylemektedir: Etkinliği sağlama amaçlı müdahale ve sosyal adaleti sağlama amaçlı müdahale. Yani

---

<sup>1</sup> leaky bucket experiment

sosyal adalet ve ekonomik etkinlik temel amaçlardır. Bunlar arasındaki ilişkiyi örneklendirmek üzere Barr “devletin niçin eğitim, sağlık gibi bazı alanlara müdahalede bulunurken ve burada üretim yapıp, tahsisine katılırken, niçin özel ajanların üstlendiği yemek sektörü gibi diğer başka alanlara müdahalede bulunmadığı hususu üzerinden bir ayrıma gider ve şöyle bir yorumda bulunur (Barr, 1987, s. 70):

*“Sağlık sektörünün özelleşmesine karşı argümanlar sağlık hizmetinin bir hak olduğunu ve bunun için devlet tarafından sunulması gerektiğini savunurlar ya da yoksulların bu hizmete ulaşımının özel sektör eliyle karşılanamayacağını söylerler. Aynı şey gıda endüstrisi için de söylenmektedir. Yani gıdaya erişimin bir hak olduğu ve bu hakka herkesin sahip olduğu savunulmaktadır. Ancak hiç kimse gıda sektörünün devletleştirilmesi gerektiğini savunmaz. Burada sağlık sektörünün devletleştirilmesi düşüncesi adalet argümanından, gıda sektörüne müdahalede bulunmaması / devletleştirilmemesi ise temelde etkinlik argümanından kaynaklanmaktadır (ayrıca yoksulların sağlık hizmetini karşılayamaması bir gelir dağılımı problemi, piyasa dağıtım problemi değildir). Bu yüzden etkinlik ve adalet arasındaki ilişkinin iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.”*

Etkinlik ve adalet gibi iki ayak üzerinde yükselen iktisat disiplininde piyasa ise; tam rekabet koşulları altında ve piyasa aksaklıkları olmadığı durumda, kaynakların etkin dağılımını sağlayan bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır (Kirmanoğlu, 2014, s. 65). Piyasada mülkiyet rejimi veriyken, toplumsal refahı daha da artıracak herhangi bir dağılımın olmadığı durum etkinliğe işaret ederken, adalet, etkinliğe göre çok daha muğlak bir çerçeveye sahiptir ve en önemlisi de etkinliğin sağlandığı her durumda adaletin sağlanıp sağlanmadığının göz önünde bulundurulması gerekliliğidir.

Daha fazla eşitlik yaratmak için tasarlanan hükümet transferlerinin verimsizliğe yol açabileceğini gösteren önemli ampirik kanıtlar vardır. Örneğin, 1970'lerde ABD'de *negatif gelir vergisi* olarak da bilinen emek arzı üzerine uygulanan refah programı tasarımı denenmiştir. 1980'ler de sonuçlar özetlendiğinde ise şöyle bir tablo ortaya çıkmıştı: Genel olarak hükümetin aile gelirlerini 1 ABD \$ arttırmak için neredeyse 2 \$ harcamak zorunda olduğu, bu durumun ise çoğunlukla yüksek transferlerin işgücü

arzında azalmaya neden olduğu gerçeğinden kaynaklandığı belirtiliyor. Bir diğör örnek de ise, ekonomistler işsizlik sigortasının (UI) etkinsizlik maliyetlerini ölçmeye çalışmışlardır. İşsizler arasında gelir elde etmek için tasarlanan UI, aynı zamanda işsizliği çekici kılıp uzunluğunu arttırmakta ve dolayısıyla kazançları azaltmaktadır (Blank, 2002, s. 452).

Adaletin ne ölçüde sağlandığının en kesin göstergesi ise gelir dağılımıdır. Gelir dağılımı; bir ekonomide yaratılan kaynakların, piyasa tarafından veya merkezi bir siyasi karar alma mekanizmasıyla bu kaynakları üreten faktörler arasında dağıtılmasıdır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere iki tip gelir dağılımı vardır. Bunlar: birincil ve ikincil dağılım olarak adlandırılır. Birincil dağılım piyasa tarafından yapılırken, ikincil gelir dağılımında devlet, vergi ve sübvansiyonlar gibi kimi araçlarla, daha adil kabul edilebilecek bir gelir dağılımı oluşturmak amacıyla müdahalede bulunur. Yani birincil dağılımdaki gece bekçisi devlet, ikincil dağılımda bir adalet tanrısına dönüşmektedir. Kısaca, ekonomistler, yeniden dağıtım etkisi yapan transferlerin adaleti sağlamada pozitif bir rol oynadığını ancak “sızdıran kova” etkisi olarak da adlandırılan bir trade-off sonucu etkinlik kaybına yol açtığını varsaymaya eğilimlidirler (Blank, 2002, s. 451).

### **1.1.1.İktisatta Adalet Kavramı**

Günümüzde pek çok kişi,modern toplumlardaki zengin ve yoksul arasındaki veya görelî olarak yoksul toplumlarla zengin toplumlarda ki ortalama yaşam standartları arasındaki gelir uçurumunu tartışmakta ve bu uçurumun nasıl kapatılabileceğine veya en aza indirilebileceğine dair yollar aramaktadırlar. Ancak uygun yaşam standartları için gerekli ölçünün ne olacağına karar vermek zordur (Arneson, 1989, s. 77). Rawls'un birincil sosyal mallar önerisi, toplumun belirli temel sosyal kaynakların dağıtımıyla ilgilenmesi gerektiğini tavsiye eder, bu yüzden onun bakış açısı, insanların yaşam

standardını nasıl ölçecekleri konusunda kaynak temelli bir anlayıştır. Amartya Sen ise, kaynakların dağıtımının, objektif olarak önemli veya değerli olduğu düşünülen çeşitli şekillerde işleyebilmesi için bireysel yapabilirlik (capability) katkısı açısından değerlendirilmesi gerektiğini savunur, Arneson' a göre ise olması gereken aslında bir fırsat eşitliği yaratmaktır (Arneson, 1989, s. 90). Bu görüşler sosyal refahın maksimize edilmesi hususunda karşımızda duran farklı yaklaşımlardır.

İktisadi teorilerin geleneksel başlangıç noktalarından biri; sosyal refahın maksimizasyonu problemidir. Zevkler, teknoloji ve kaynaklar gibi üç temel kısıt altında sosyal refahın maksimize edilmesi amaçlanır. Bu durum aşağıdaki eşitlik sisteminde özetlenmektedir (Barr, 1987, s. 70):

|                       |                       |   |                         |
|-----------------------|-----------------------|---|-------------------------|
| <u>Maksimizasyon:</u> | $W = W(U^A, U^B)$     | → | Sosyal Refah Fonksiyonu |
| <u>Kısıtlar :</u>     | $U^A = U^A(X^A, Y^A)$ | → | Zevkler                 |
|                       | $U^B = U^B(X^B, Y^B)$ | → |                         |
|                       | $X = X(K^X, L^X)$     | → | Teknoloji               |
|                       | $Y = Y(K^Y, L^Y)$     | → |                         |
|                       | $K^X + K^Y = K^*$     | → | Kaynaklar               |
|                       | $L^X + L^Y = L^*$     | → |                         |

Sosyal refahın maksimize edilmesini amaçlayan eşitlik sisteminde; sosyal refah fonksiyonu<sup>2</sup>  $W$  ile, A ve B bireylerinin fayda fonksiyonları ise  $U^A$  ve  $U^B$  ile gösterilir. Zevkler, teknoloji ve kaynaklar ise kısıtlarımızı göstermektedir. Örneğin A ve B bireyinin faydası; X ve Y mallarından tükettikleri miktarla sınırlıdır. X ve Y'nin emek ve sermayeyi içeren üretim fonksiyonları ikinci kısıtımız, X ve Y mallarını üretmek için sermaye ve

<sup>2</sup> Social Welfare Function (SWF): Sosyal refah fonksiyonu, bir bireyin aynı düzeyde fayda elde ettiği mal bileşimlerini gösteren bireysel kayıtsızlık eğrilerinin, toplumun tümünü içerecek şekilde genişletilmesiyle elde edilir. Yani farklı bireylerin ya da grupların eşit seviyede refah elde ettikleri noktaların bileşimiyle elde edilir.

emekten kullanılan miktarlarda ( $K^*$ ,  $L^*$ ) üçüncü kısıtımızdır. İşte bireylerin amacı tüm bu kısıtlar altında faydalarını maksimize edebilmektir. Bu durumda devlet sosyal adalet amacıyla piyasalara müdahalede bulunur ve böylece dağılımın yeniden gerçekleşmesini sağlamış olur. Barr kitabında yeniden dağılımı ikiye ayırmıştır:

*Zorunlu Yeniden Dağılım*; yeniden dağılımın neden gerçekleştiği konusunda 3 farklı görüş vardır. Liberteryanlar, Liberal ve Marksist görüşler. Bu konuda Downs ve Tullock açıkça liberteryan olmasa da o doğrultuda fikirlerini öne sürerler. Onlara göre yoksullar, ellerinde bulundukları oy potansiyelini zenginden fakire doğru yeniden dağıtım yapılması için kullanırlar. Downs'a göre politikacılar bürokrasi güçlerini genişletme, gelirini ve gücünü artırma çabasında olduğu için bir sonraki seçimlerde de en çok oyu alacak politikalara yönelecektir. Diğer taraftan seçmen de kendine en çok faydayı sağlayacak politikacıya oy verecektir. Dolayısı ile birçok ülkede daha küçük bir azınlık olan zenginden büyük bir çoğunluk olan yoksula doğru yeniden dağıtım söz konusu olacak böylece politikacılar da daha çok oy elde edecektirler. Sistemin mantığı eşitliğe doğru yeniden dağıtım gerçekleştirmektir. Ancak Barr'a göre 3 nedenden ötürü eşitlik hiç gerçekleşmeyecektir (Barr, 1987, s. 86);

- Yüksek vergi durumunda etkinlik kaybı yaşanacağı korkusu,
- Zenginlerin genelde daha güçlü konumda olmaları,
- Yoksulların bir gün zengin olacaklarını umut ederek yoksul kalmayı tercih etmeleri!

*Gönüllü Yeniden Dağılım*; Tullock ve Downs'a göre yeniden dağılım bencillik ve politik baskı tarafından tetiklenir. Ancak Hochman ve Rodgers bazı durumlarda zenginlerin de gönüllü olarak kendilerine ağır vergiler yükleyecek ve yeniden dağıtımcı politika yürütecek partilere oy verebileceklerini söylerler. Bunun ardında yatan mantık bireylerin refahlarının birbirine bağımlı olmasıdır. Bu durumu açıklamak için dışsalılıkların olmadığı varsayımı yapılır. Dünyada zengin –R- ve fakir –P- olarak iki kişi

yaşamaktadır. Eğer R, P'nin faydasıyla kendisinin ki ile olduğu kadar ilgiliyse her ikisi de bu durumdan fayda sağlayacaktır. Böylelikle, gönüllü yeniden dağılıma göre kimsenin durumu kötüleşmeden bazılarının durumunu iyileştiren yeniden dağılım gerçekleşmiş olacaktır. Ancak bu kurama kimi eleştiriler getirilmektedir (Barr, 1987, s. 86-87):

- ✓ Bu kuram devlete yeniden dağıtımcı bir rol bırakmaz.
- ✓ Kuramın iki kişilik dünyasının genişlediğini sonsuz sayıda insan eklendiğini düşünelim. Bu durumda gelirin yeniden dağıtımı hususunda tıpkı kamu mallarında olduğu gibi dışlama ve tüketimde rekabet mümkün olmayacaktır. Bu durumda kamu mallarında yükselen bedavacılık sorunu gibi sorunlar yükselecektir.
- ✓ Bedavacılık sorunu olmasa bile, gönüllü olan zenginler yeniden dağıtım için gerekli miktarı karşılayamayabilirler. Bu da optimal olmayan sonuçlara yol açacaktır.

Kısaca Barr'a göre, piyasa üzerine temel varsayımlar sağlandığında piyasa etkin dağıtım gerçekleştirirken eşitlik hedefleri de en iyi nakdi transferler yoluyla sağlanacaktır. Ayni transferler yapılması ancak etkinlik düzeyini bozmayacaksa kabul edilebilir. Ancak bazı durumlarda açıkça ayni yardım nakdi yardımdan daha çok işe yarayacaktır. Örneğin eğitim için para verilmesi yerine ücretsiz eğitim sağlanması gibi. Ayni ve nakdi transferlerin etkinliği ise şöyle bir örnekle karşılaştırılmaktadır: Eğitimin bir erdemli mal olarak devlet tarafından ebeveynlerin ve çocukların isteklerine bırakılmadığını varsayalım. Bu durumda ayni yardım eğitim hizmeti olacaktır. Devlet nakdi yardım yaptığında, yardım alan bunu kötü tüketimi için kullanacağından zenginin de faydası azalacaktır. Ancak bazı durumlarda daha pahalı olan ayni yardım için zengin gönülsüz olsa da sonuçta onun da faydası yükselecektir. Bu durumda sosyal refah, nakdi yardım yapıldığı durumdaki seviyeye göre artmış olacaktır. Bu durumu aşağıdaki şekilde denkleme dökmek mümkündür: (Barr, 1987, s. 89-91).

- İktisadi analizlerde zenginin faydası ( $U^R$ ), kendi gelirinin ( $Y^R$ ) ve yoksulun tüketiminin ( $C^P$ ) bir fonksiyonudur;

$$U^R = f(Y^R, C^P)$$

- $C^P$  yoksulun tüketimidir. Ancak  $C^P$  deki bütün artışlar illa ki zenginin faydasını artırmayacaktır. Çünkü yoksulun yapacağı tüketimin içinde alkol tüketimi gibi “kötü tüketim” olarak adlandırılan bir harcama kategorisi de bulunmaktadır. O zaman yoksulun tüketimini şu şekilde ayrıştırmalıyız;

$$C^P = G^P + B^P$$

- $G^P$  yoksulun “iyi tüketimini” *örneğin çocukların bakımı, temel gıda tüketimi gibi* harcamaları gösterirken,  $B^P$  yoksulun *alkol, eğlence gibi* “kötü tüketimini” göstermektedir. O zaman zenginin faydasını şu şekilde tanımlarız;

$$U^R = f(Y^R, G^P, B^P) \quad f_1 > 0, f_2 \geq 0, f_3 \leq 0$$

- $f_1, f_2$  ve  $f_3$  sırasıyla  $Y^R, G^P$  ve  $B^P$  ye göre  $U^R$  nin kısmi türevidir.  $R$ ’nin faydası kendi geliri ve yoksulun iyi tüketimiyle artarken, yoksulun kötü tüketimi  $R$ ’nin faydasını azaltır. Bu durumda iyi tüketime yönelik transferler olduğu sürece; zenginin faydası artmış olur.

$$\partial U^R \div \partial G^P > |\partial U^R \div \partial B^P|$$

Tüketim kısmına bu kadar çok önem verilmesinin sebebi refah iktisadi yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Geleneksel refah yaklaşımı; ekonomik refahın ölçülmesini gelir dağılımı analizinde tüketimin, gelirden daha uygun bir ölçü olduğunu düşünmektedir. Çünkü tüketim, bireyin fayda fonksiyonu analizine giren bir unsurdur (Jenkins & Kerm, 2008, s. 2). Barr’a göre sosyal adalet yönünden bir diğer önemli konu da yatay eşitliktir. Yatay eşitlik bağlamında;

- Temel ürünlerin minimum standartları,
- Eşit erişim,

- Fırsat eşitliği

Sağlanması gerektiği öne sürülmektedir.

*Minimum standartlar*; bir çeşit düzenlemedir ve eksik bilgi, eşitsiz güç, dışsallıklar gibi 3 durumda gerçekleştirilebilir. Eksik bilgi durumu, kişilerin kendi başlarına rasyonel karar veremeyecekleri eğitim, sağlık gibi hizmetlerde ortaya çıkarken eşitsiz güç, bireylerin iş güvenliği standartları gibi kendi fikir ve isteklerini beyan edemeyecekleri durumlarda ortaya çıkar. Son olarak dışsallıklar ise örneğin çevreye zarar verebilecek olan kanalizasyon sistemlerinin yetersizliği gibi durumlara uygun bina yapım standartlarına uyum zorunluluklarıyla ortadan kaldırılabilir (Barr, 1987, s. 91). *Eşit Erişim*; temel varsayımlar sağlandığında erişimde eşitsizliğin tek nedeni nakit sıkıntısıdır ve bu da nakdi transfer yoluyla çözülebilir. Ayrıca böyle bir eşitsizlik durumunda devlet düzenlemelerle, düşük gelirliler için sübvansiyon sağlayarak ya da kamusal üretim yoluyla müdahalede bulunabilir. *Fırsat Eşitliği*; eşit erişimle yakından ilgilidir. Eşitsiz erişim ya da kabul edilemez standartlar problemi, gelir dağılımıyla ilgili meselelerdir. Yani öncelikle gelir farklılığına neden olan eşitsizliğin ortaya konulması gerekir. Devlet, kabul edilebilir bir standardın tüketimine eşit bir şekilde erişilmesini mümkün kılar ise bu durumda hem verimliliğe hem de sosyal adalete hizmet eder (Barr, 1987, s. 92).

### 1.1.2. İktisatta Etkinlik Kavramı

Etkinlik ve adalet arasındaki çelişki (trade-off) pek çok kamusal politika seçimi tartışmasının bel kemiğini oluşturur. Bu tartışmalarda genel olarak ikili bir çelişki üzerinde durulmaktadır (Stiglitz, 1999, s. 94). Bazı insanlar, eşitsizliğin toplumun temel sorunu olduğunu iddia ederler ve toplum, etkinlikten bağımsız olarak, eşitsizliğin kapsamını en aza indirmelidir. Diğerleri ise verimliliğin merkezi sorun olduğunu iddia etmekte ve şöyle demektedirler: Eğer bir kişi yoksullara yardım etmek istiyorsa, uzun vade de yapabileceği en iyi şey, mevcut pastanın nasıl paylaşılacağı değil boyutunun mümkün olduğunca hızlı nasıl büyütüleceği olmalıdır, çünkü bu durum uzun vade de

herkes için daha iyidir. Bu kısımda etkinliği adalete tercih edenlerin iddiaları üzerinde durulacaktır. Etkinliğin adalete tercih edilmesi gerektiğini savunanların argümanlarını aşağıdaki şekilde denkleme dökmek mümkündür (Blank, 2002, s. 494):

I) Yeniden Dağıtım Etkili Transferler Olmadığında:

Vergi Ödeyenler:  $Y_t(et)$  = yeniden dağıtım etkili transferlerin yokluğunda gelir

$et$  = yeniden dağıtım transferlerinin yokluğunda çaba

Transfer Alıcı Grup:  $Y_r(er)$  = yeniden dağıtım transferlerinin yokluğunda gelir

$er$  = yeniden dağıtım transferlerinin yokluğunda çaba

$$\text{Toplam gelir} = Y = Y_t + Y_r$$

II) Yeniden Dağıtım Etkili Transferler Varken:

Vergi Ödeyenler:  $Y_t^*(et^*)$  = yeniden dağıtım transferlerinin varlığında gelir

$et^*$  = yeniden dağıtım transferlerinin varlığında çaba

$T$  = artırılmak istenen vergi miktarı

$G$  = Yeniden dağıtım transferlerinin vergi mükelleflerine kazancı

$L_t(et^* - et)$  = mükelleflerin yeniden dağıtımdan kaynaklı kayıpları

$$Y_t^*(et^*) = Y_t(et) - T - L_t(et^* - et) + G$$

Transfer Alıcı Grup:  $Y_r(er)$  = yeniden dağıtım transferlerinin varlığında gelir

$er$  = yeniden dağıtım transferlerinin varlığında çaba

$B$  = transfer almaktan kaynaklı avantajları;  $B = T - C$

$C$  = Yeniden dağıtım transferlerinin idari maliyetleri

$L_r(er^* - er)$  = alıcıların transferlerden kaynaklı gelir kayıpları

$$Y_r^*(er^*) = Y_r(er) + B - L_r(er^* - er)$$

$$\text{Toplam gelir} = Y^* = Y_t^* + Y_r^*$$

SONUÇ:

$$Y_t^* + Y_r^* < Y_t + Y_r$$

$$T + L_t + L_r > B + G$$

$$L_t + L_r + C > G$$

Sonucu bunlardan biri olan transferin etkinliği bozduğu söylenmektedir.

Bütün toplum teorilerinde etkinlikle kastedilen amaç, bireysel ve en temeline toplumsal refahta bir iyileşme sağlamaktır. Ya da sınırlı kaynaklarla insanların isteklerini

en iyi ihtimaller dairesinde karşılamaktır (Barr, 1987, s. 71). Genel olarak ekonomide etkinliğin sağlanabilmesi için ise üç şartın eş anlı gerçekleşmesi gerekmektedir (Kirmanoğlu, 2014, s. 72):

- Bütçe kısıtı altında ki fayda maksimizasyoncusu bireyin tüketici dengesine ulaşması;
- Hasıla kısıtı altında ki kar maksimizasyoncusu firmanın üretici dengesine ulaşması;
- Ve kar maksimizasyonu altında marjinal maliyetlerin oranının; fiyatlar oranına, marjinal ikame hadlerine ve en nihayetinde de marjinal dönüşüm oranına eşit olması gerekir.

Ancak 6 temel piyasa başarısızlığı durumu vardır ki burada etkinlikten sapmalar gözlenir (Stiglitz, 1999, s. 85):

- |                 |                                                     |
|-----------------|-----------------------------------------------------|
| ➤ Eksik Rekabet | ➤ Eksik Piyasalar                                   |
| ➤ Kamu Malları  | ➤ Asimetrik Bilgi                                   |
| ➤ Dışsallıklar  | ➤ İşsizlik Ve Diğer Makroekonomik İstikrarsızlıklar |

Etkinlikten sapmaya yol açabilecek durumlarda devlet piyasaya bazı araçlarla müdahale ederek yeniden etkinliği sağlamaya çalışır. Piyasaların etkin olmadığı durumlar da devletin etkinliği tahsis etmek amacıyla genel olarak başvurabileceği dört yöntem vardır: Bunlardan *Düzenleme*, *Finansman* ve *Kamusal Üretim* doğrudan müdahale yöntemleriyken; *Nakit Transferleri* ise dolaylı müdahale yöntemlerindendir (Barr, 1987, s. 79-80).

*Düzenleme*; devlet, yönetmelik vs. gibi pek çok düzenleyici işlemle piyasaya müdahalede bulunur. Bunlardan bazıları ekonomik amaçlardan çok sosyal amaçlar da taşıyabilir (örneğin alkol satan dükkânların açılış kapanış saatlerini belirlemesi gibi). Ancak yine de çoğu düzenleme tam bilginin olmayışı, piyasaların adil işlemeyişi ya da

etkinlik nedeniyle yapılmaktadır. Hijyen kuralları, ürünlerin uzman kişilerce üretiminin sağlanması, tüketiciyi koruma kanunları gibi nitelik düzenlemeleri temel olarak arz yönlüdür. Zorunlu eğitim, taşıt sigortası, zorunlu sigorta primleri gibi kimi miktar düzenlemeleri ise bireysel taleplerle ilgilidir (1987; 79).

*Finansman*; belirli türden malların fiyatlarına veya bireylerin gelirlerine uygulanan sübvansiyonları içerir. Fiyat sübvansiyonları; bireylerin ve firmaların yüzleştikleri bütçe kısıtının eğimini değiştirerek iktisadi aktiviteyi etkiler. Benzer şekilde, fiyatlar çeşitli vergilerden de etkilenebilirler (1987; 79).

*Kamusal Üretim*; düzenleme ve finansman piyasada ki çıktıları düzenlemesine rağmen, genel olarak temel mekanizmaya dokunmadan bırakırlar. Bunlara alternatif olarak devlet, mal ve hizmetleri üreterek arz tarafında da yer alabilir. Böyle durumlarda devlet, sermaye girdisinin sahibi ve gereken emeğin işverenidir. Bu duruma örnek olarak; milli savunma, ulusal sağlık hizmetleri gibi örnekler verilebilir (1987; 80).

*Nakit Transferleri*; aslında bir nevi gelir sübvansiyonudur. Bunlar eğitim bursları, konut yardımları gibi belirli tip harcamalarla bağlantılı olabilirler. Birinci en iyi transfer örneği ise şüphesiz götürü vergilendirmedir (lump sum). Ancak aslında bu geliri yeniden dağıtıcı bir transfer olduğu için faktör fiyatları ve üretim üzerinde ki etkisi nötr değildir. Böyle durumlarda ise etkinlikten çok adaletle bağlantılı olabilmektedir (Barr, 1987, s. 80).

### **1.1.3. Refah Ekonomisinin Temel Teoremleri**

Modern refah ekonomisi, resmi olarak adlandırılan iki temel teoremde toplanır. Bu teoremlerin ardındaki düşünce, 1950'lerde Arrow-Debreu'nun (1954) genel dengenin varlığının kanıtının yayınlanmasından sonra ortaya konmuştur. Ancak yine de “ilk ve ikinci temel teoremler” ya da “birinci ve ikinci en iyileme (optimizasyon) teoremleri” etiketleri ilk olarak Kenneth Arrow tarafından kullanılmıştır (Blaug, 2007, s. 185-207).

1950 ve 60'ların refah ekonomisi yazınlarında bulunmayan bu etiketler, 1970 ve sonrasında refah ekonomisi yazınlarında kronik hale gelmiştir.

Aynı zamanda kabul gören bir başka şey, bu iki teoreme atfedilen kökendir. Birinci temel teorem, 1906'da tam anlamıyla icat etmiş olan Vilfredo Pareto'ya verildi. Daha sonra unutuldu ve John R. Hicks (1939) ve Nicholas Kaldor (1939) tarafından “yeni refah iktisadı”nın merkezi haline gelmek üzere yeniden doğdu ve büyüdü (Blaug, 2007). Bu noktada, Adam Smith'in “Görünmez Eli” ise ilk temel teoremin erken bir informal versiyonu olarak yaygın bir şekilde kabul edildi.

İkinci temel teoremin tarihi daha dolambaçlıydı ve asla iyi çizilememiştir. Ancak bu teoremin, kamu teşebbüslerine uygulanan marjinal maliyet fiyatlandırması prensibinin tartışılmasıyla ortaya çıktığı yaygın kabul görmektedir. Bu tartışma, Harold Hotelling'in 1938'de yayınladığı klasik bir makalenin yol açtığı bir tartışma sonucu ortaya çıkmıştı (Blaug, 2007, s. 185-207). Peki bu teoremler özünde ne anlatıyordu? Bu sorunun cevabına geçmeden önce bu iki teoremi şu şekilde kategorize edebiliriz:

1. Temel Teorem → Etkinlik → Kaynak Dağılımı Meselesi (gelir dağılımı veri)

2. Temel Teorem → Adalet → Gelir Dağılımı Meselesi

#### **1.1.3.1. Birinci Temel Teorem**

İlk temel teorem, dışsallıklar, kamu malları, ölçek ekonomileri ve asimetric bilgi gibi belirli istisnalara tabi olarak gelir dağılımı veriyken her rekabetçi dengenin Pareto optimal olduğunu belirtir. Refah ekonomisinin birincil temel teoremi; Adam Smith'in ünlü “görünmez el<sup>3</sup>” düsturunun matematiksel ifadesidir (Teng Kok Tan, 2008, s.1). Teorem;

---

<sup>3</sup> Adam Smith'in “görünmez el” metaforu; herkesin kendi bireysel faydasını gözetmesi sonucu, Fiyat Mekanizması aracılığıyla toplumsal en iyiye ulaşılacağı duruma işaret etmektedir.

mükemmel bir rasyonellik ve tam bilgi varsayımları altında çalışır. Görünmez elin bir sonucu olarak, ekonominin her üyesi kendi yararını veya karını maksimize ettiği sürece, bütün üyeler için mümkün olan en iyi sonucun ortaya çıkacağı öne sürülmektedir. Yani burada ki temel iddia, piyasaların toplumsal optimuma yol açacağıdır. Bu sebeple, hükümetin müdahalesine gerek yoktur ve sadece “laissez faire<sup>4</sup>” politikaları benimsenmelidir.

Her tam rekabetçi genel dengenin aynı zamanda bir Pareto optimumu olması durumunu yansıtan, refah iktisadının birinci temel teoremi aslolarak *etkinlik* kavramı üzerine oturmaktadır. Etkinliğin ise en temel ölçütü Pareto optimalitesini sağlayan koşullardır. Yani, kısaca Pareto optimalitesini sağlayan koşulları ve tam rekabet dengesinin sağlayan koşulları ele aldığımızda, refah iktisadının birinci temel teoremini de daha iyi anlamış oluruz. Bu noktada etkinlikten bir sapma yoktur ve marjinal maliyetler fiyatlara eşittir:

$$(Marginal Cost = Price); (MC=P)$$

Günümüzde etkinlik denildiğinde ilk akla gelen Pareto etkinliktir. İtalyan iktisatçı ve sosyolog Vifredo Pareto’dan (1848-1923) ismini alan Pareto etkinlik yada Pareto optimalite; gelir veriyken uygun bir kaynak dağılımında, hiç kimsenin refahında bir azaltmaya gidilmeksizin başka bir kimsenin refahında artış yaratılamayacağı noktaya referans vermektedir (Stiglitz, 1999, s. 57). Bu şekilde tanımlamanın mümkün olduğu Pareto etkinlik kriteri yorum gerektiren önemli özelliklere sahiptir (Stiglitz, 1999, s. 59-60):

- Her bir bireyin refahı göreceli olarak başka bireylerin refahından bağımsızdır.

Burada eşitsizliğe dair bir tartışma yapılmaz. Örneğin yoksulların durumu

---

<sup>4</sup> Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler.

değişmeksizin zenginin daha da zengin olması bir pareto iyileştirme<sup>5</sup> olarak algılanır.

- Her bir birey kendi refahını algılayabilecek bir kapasiteye sahiptir. Bu durum tüketici egemenliğinin de en temel prensibidir. Yani her birey kendi ihtiyaç, istek ve çıkarlarını en iyi bilendir.

Refah ekonomisinin bu önemli iki sonucu, rekabetçi piyasalar ve Pareto etkinlik arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. Kısaca; eğer ekonomi rekabetçi ise Pareto etkinliğin sağlandığını söyleyen refah ekonomisinin birinci temel teoremi için birbirini tamamlayacak üç şart aranmalıdır. Bunlardan değişimde etkinlik, tüketici dengesiyle, üretimde etkinlik üretici dengesiyle ve ürün karmasında etkinlik, kar maksimizasyonu ile birlikte değerlendirildiğinde refah iktisadının birinci temel teoremine ulaşmak mümkündür (Kirmanoğlu, 2014, s. 73)

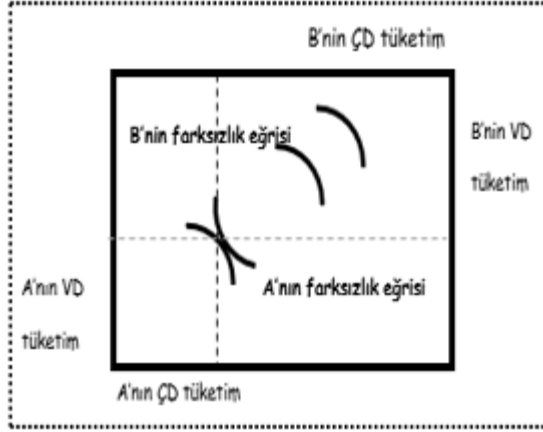
---

<sup>5</sup> Ancak bu noktada karıştırılmaması gereken husus; Pareto etkinlik ve Pareto iyileştirmenin farklı şeyler olduğudur. Stiglitz kitabında bu iki kavramı şöyle örneklemektedir: Örneğin bir köprü inşaatında bu inşaatın kendilerine yararı olacağını düşünüp bir an önce bitmesinin isteyenler devlete daha çok ödeme yapmaya razı olurlar. Bu durum bir Pareto iyileştirmesi örneğidir çünkü başkasının refahını etkilemeden bireyler daha iyi bir konuma geçmektedirler (Stiglitz, 1999, s. 57).

#### 1.1.3.1.1. Değişimde Etkinlik ve Tüketici Dengesi

Malların dağılımı ile ilgili olan değişimde etkinlik; erişilebilir özel bir mal sepetindeki malların, kimsenin refahını azaltmaksızın, diğerlerinin refahının

**Şekil 1: Değişimde Etkinlik**



(Stiglitz, 1999, s. 66)

artırılamayacağı noktaya işaret

etmektedir ve değişimde etkinliğin sağlandığı noktada artık böyle bir değişim yapılamaz (Stiglitz, 1999, s. 64). Yani üretilmiş olan her mal, ona en çok değer atfeden bireye gitmelidir. Şekil 1'de gösterilen bu hususta: örneğin A bireyi çikolatalı

dondurmayı (ÇD), B bireyi ise vanilyalı dondurmayı (VD) seviyorsa; çikolatalı dondurmanın daha çoğu A bireyine, vanilyalı dondurmanın daha çoğu ise B bireyine gitmelidir. Değişimde etkinliği açıklamak için farksızlık/kayıtsızlık eğrilerine başvurmak gerekmektedir. Farksızlık eğrileri, bireyin farklı mal sepetleriyle, aynı düzeyde fayda sağlayacağı kombinasyonları göstermektedir. Bütçe kısıtı doğrusu (budget constraint) veriyken farksızlık eğrilerinin (indifference curve), bütçe kısıtı doğrusunu kestiği noktada ki eğim, bize marjinal ikame haddini (MRS)<sup>6</sup> vermektedir. Ayrıca marjinal ikame haddi; bir bireyin diğer bir maldan bir birim elde etmek için veri maldan vazgeçmeye razı olduğu miktarı göstermektedir. Bütçe kısıtı altında ki fayda maksimizasyoncusu bireyler bu şekilde tüketici dengesine ulaştıklarında ve farklı tüketiciler arasında MRS'lerin eşit olduğu noktada değişimde etkinlik sağlanmıştır deriz.

$$(MRS_{CD,VD}^A = P_{CD} / P_{VD}) = (MRS_{CD,VD}^B = P_{CD} / P_{VD}) = MRS_{CD,VD}^A = MRS_{CD,VD}^B$$

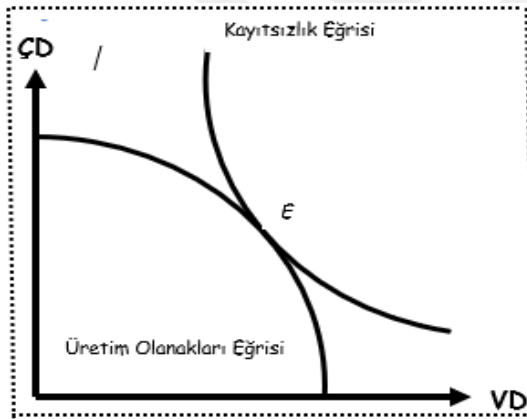
<sup>6</sup> MRS: Marginal Rate Of Substitution



### 1.1.3.1.3. Ürün Karmasında Etkinlik ve Kar Maksimizasyonu

Üretilen malların, onları talep edecek olan bireylerin isteklerine karşılık gelmesi durumudur. Örneğin; eğer bireyler çikolatalı dondurmaya vanilyalıdan daha çok değer seviyorlarsa ve eğer çikolatalı dondurmanın üretim maliyeti de vanilyalıya göre düşükse bu durumda daha çok çikolatalı dondurma üretilmelidir (Stiglitz, 1999, s. 63). Bu durumda, hem üretimde etkinlik sağlanacak hem de bireylerin talepleri karşılanacaktır. Bu hususta bize yardımcı olacak bir diğer eğri üretim imkanları eğrisidir. Üretim imkanları eğrisi (dönüşüm eğrisi) bize teknoloji ve kaynaklar veri iken minimum

**Şekil 3: Ürün Karmasında Etkinlik**



(Stiglitz, 1999, s. 72)

maliyetle üretilen mal bileşimini göstermektedir (Ünsal, 2012, s. 35-36).

Üretim imkanları eğrisinin eğimine ise; marjinal dönüşüm haddi (MRT)<sup>8</sup> denilmektedir. Diğer önemli bir husus ise üretilen malların talep edilen mallar olması hususudur. Tüketici tercihlerini yansıtan eğrilere farksızlık eğrisi denildiğini göz önünde bulundurursak; ürün karmasında

etkinliğin sağlandığı nokta da yani üretim imkanları eğrisi ile farksızlık eğrisinin kesiştiği noktada eğimler eşit olmaktadır. Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi tam rekabet piyasasında fiyatlar marjinal maliyete eşit olduğunda kar maksimizasyonu sağlanmış olur. Kısacası ürün karmasında etkinlikte; malların fiyatları marjinal maliyetlere, üretim imkanları eğrisinin eğimi de farksızlık eğrisinin eğimine eşittir (Kirmanoğlu, 2014, s. 72).

$$\frac{P_{CD}}{P_{VD}} = \frac{MC_{CD}}{MC_{VD}} = MRT_{CD,VD} = MRS^{A,B}_{CD,VD}$$

<sup>8</sup> MRT: Marginal Rate Of Transformation

### 1.1.3.2. İkinci Temel Teorem

Pareto etkinlikten bahsedebilmek için bütün optimalite şartlarının eş anlı gerçekleşmesi gerekmektedir. İkinci en iyi genel teorem için ise optimum, genel eşitlik sisteminde Pareto optimum koşullardan birini engelleyen bir kısıtlama, diğer Pareto koşulları, ulaşılabilir olmasına rağmen, artık arzu edilmez. Başka bir deyişle, Pareto optimum koşullarından birinin yerine getirilememesi durumunda, diğer tüm Pareto koşullarından ayrılmak suretiyle yeni optimum bir durum elde edilebilir. Nihayet elde edilen optimum durum, en iyi ikinci optimum olarak adlandırılabilir (Lipsey & Lancaster, 1956 - 1957, s. 11). Yani kısaca, en iyi ikinci teoremin genel teoremi, Pareto optimum koşullarından biri yerine getirilemediğinde, ikinci en iyi optimum durumun ancak tüm diğer optimum koşullardan ayrılmak suretiyle başarılabileceğini ifade etmektedir (Lipsey & Lancaster, 1956 - 1957, s. 12).

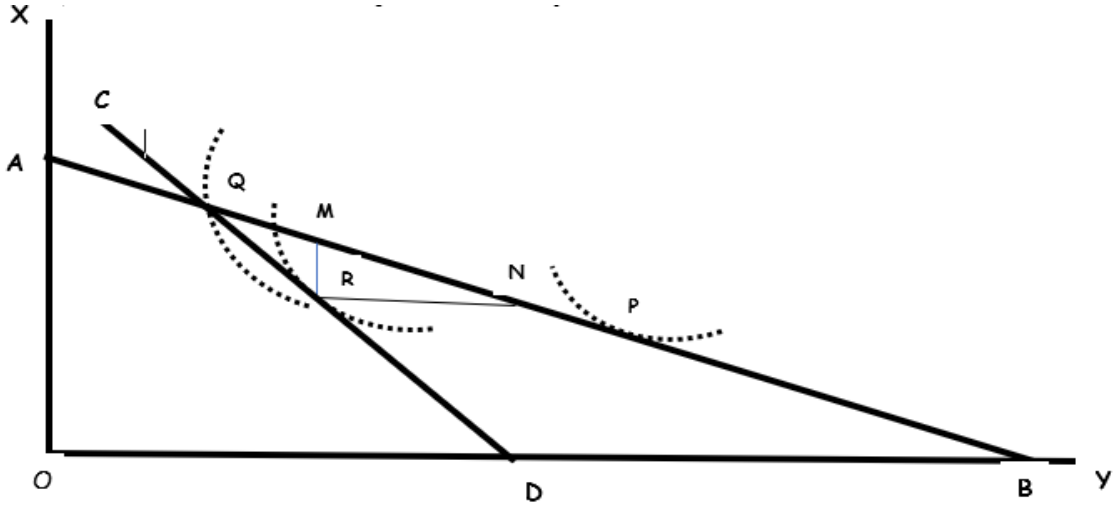
1950'li yılların ortalarında R. G. Lipsey and Kelvin Lancaster tarafından öne sürülen bu teorem, serbest ticaretin optimum bir politika sayılmaması ve marjinal maliyete (MC) göre fiyatlandırma yapılmaması gerektiği gibi kimi temel sonuçlara ulaşmıştır (Ekodialog.com, 2018). Bu teorem özellikle savaş sonrası iktisadi literatürde; ticaret engellerinde ki (*trade barrier*) ayrımcılığın azaltılmasını konu alan makalelerde karşımıza çıkmaktadır. Yani gümrük birlikleri teorisi, ikinci en iyi genel teoremin uygulanmasında önemli bir örnek olay teşkil etmektedir. Gümrük birliği argümanı gelişip analizlere tabi tutulana kadar, serbest ticaret argümanları tarifelerin azaltılmasının dünyadaki üretkenlik ve refahta bir iyileşmeye yol açacağını iddia etmeye hazır görünmekteydi. Ancak gümrük birlikleri teorisi yolculuğundaki çalışmalarında, Profesör Jacob Viner, ithalattan bazı tarifelerin kaldırılmasının dünya üretiminin verimliliğinde

azalmaya neden olabileceğini gösterdi (Lipsey & Lancaster, 1956 - 1957, s. 13). İkinci en iyi teoremi, yeniçağda maliye yazının önemli bir ismi olan Joseph E. Stiglitz ise “*Kamu Sektörünün Ekonomisi (Economics Of Public Sector)*” kitabında şu şekilde değerlendirmiştir (Stiglitz, 1999, s. 60) :

*“Refah ekonomisinin birinci temel teoremine göre; eğer bir piyasa rekabetçi (belirli şartlar altında) ise orada Pareto etkinlikten bahsetmek mümkündür. Ayrıca burada kararlar merkezi olmayan bir sistem tarafından alınır. Ancak refah ekonomisinin ikinci temel teoreminde durum tamamen farklılaşır. Burada ise kararlar merkezi bir planlamacı tarafından alınır Evet pek çok Pareto etkin dağılım vardır ancak biz transferler yardımıyla bir bireyin refahını azaltırken diğerininkini artırabiliriz. Zenginliği yeniden dağıtıktan sonra, rekabetçi güçleri yeniden serbestleştirsek, Pareto etkin bir kaynak tahsisi elde edebiliriz. Ancak bu yeni kaynak tahsisi eskisinden farklı olacaktır. Şöyle ki; eğer biz zenginliği çikolatalı dondurma sevenden alıp vanilyalı dondurma sevene verirse yeni eşitlikte daha çok vanilyalı daha az çikolatalı dondurma üretilcektir Ve bu yeni eşitlikte hiç kimse başka birinin refahını azaltmaksızın kendi refahını artıramayacaktır” .*

Lipsey ve Lancaster, refah ekonomisinin ikinci en iyi teoreminin kökenini ve kapsamını çizdikleri bu makalelerinde ikinci en iyi noktayı aşağıdaki şekil yardımıyla daha görünür kılmaya çalışmışlardır.

Şekil 4: 2. En İyi Teorem



(Lipsey & Lancaster, 1956 - 1957, s. 32)

Şekilde OX ve OY ; x ve y gibi iki malın miktarını temsil etmektedir. AB hattı, bir dönüşüm fonksiyonunu (sınır koşulu olarak kabul edilecektir) ve CD hattı ise bir kısıt durumunu temsil etmektedir. Kısıt durumunun (CD) yokluğunda, optimum pozisyon, P gibi, refah fonksiyonunun dış hatlarından biri ile teğet, dönüşüm hattında yer alan bir nokta olacaktır. Ancak eğer kısıtlama koşulunun yerine getirilmesi gerekiyorsa, sadece CD'deki noktalar seçilebilir ve P noktası artık en uygun nokta olarak kabul edilemez. Dönüşüm hattında, kısıt fonksiyonu ile kesişen (Q) gibi bir noktaya ulaşılabilir. Peki ikinci en iyi çözüm Q noktasında mı olmalı yoksa ekonomi dönüşüm hattından uzaklaşmalı mı? Refah sınırları ve kısıt durumu şemada gösterildiği gibi ise, ikinci en iyi nokta dönüşüm çizgisi içinde yer alan R noktasında olacaktır. Elbette ki, ikinci en iyinin asla ulaşamayacak bir noktaya göre teknik olarak verimsiz (bir metadan daha az ve diğerinden daha fazla olmayan) bir nokta da olamayacağı açıktır. Burada, dönüşüm hattındaki noktalar (MN bölümünde olanlar ) R'den teknik olarak daha verimlidir, ancak bunlar elde edilemez. Ayrıca R'nin, Q'ya göre teknik olarak etkinsiz olduğu da söylenemez. Eğer CD hattı pozitif bir eğime sahip olsaydı, ikinci en iyi her zaman

dönüşüm hattıyla kesişim noktasında bulunurdu. Çünkü CD'deki diğer tüm noktalar teknik olarak daha verimsiz olurdu (Lipsey & Lancaster, 1956 - 1957, s. 31-32)

## **1.2. GELİR DAĞILIMI & GELİRİN YENİDEN DAĞILIMI, EŞİTSİZLİK ve EŞİTSİZLİK ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ**

### **1.2.1. Gelir Dağılımı & Gelirin Yeniden Dağılımı**

Tam rekabet koşulları geçerli olduğu durumda piyasada kaynak tahsisinde etkinlik vardır deriz. Ancak iktisat etkinliğe ek olarak adaletinde dâhil edilmesi gereken iki ayak üzerinde yükselmektedir. Tam da bu nedenle altı çizilmesi gereken en önemli husus, etkinliğin sağlandığı her durumda adaletin sağlanmadığıdır. Adaletin ne ölçüde sağlandığının en kesin göstergesi ise şüphesiz gelir dağılımıdır. Gelir dağılımının en temelde bir bölüşüm meselesi olduğunu vurgulayan Boratav (1969) tanımlamasına; üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin, tüketim ve üretim araçlarının kime intikal edeceği sorusu üzerinden başlar. Bu şekilde, bölüşüm ilişkilerinin varlığını hatırlattıktan sonra bölüşümün (intikalin) hiçbir zaman tesadüfi bir şekilde gerçekleşmediğinden tıpkı üretim faaliyetlerinin yerleşmesi gibi bölüşümü de belirleyen toplumsal bir mekanizmanın varlığından bahseder. Henüz paranın kullanılmadığı toplumlarda bu bölüşüm mekanizması ürünlerin doğrudan paylaşılması üzerine kuruludur. Ancak paranın kullanılmaya başlanmasıyla bu basit ilişki daha soyut bir vaziyete doğru evrilir. Temelde mantık hiç değişmez. Değişen, paranın kullanılmasıyla bölüşülen ürünün artık milli gelir olarak toplulaştırılması ve böylelikle dağılımında gelir dağılımı adını almasıdır (Boratav, 1969, s. 9-10)

Bir başka tanımlamaya göre gelir dağılımı; bir ekonomide yaratılan kaynakların, piyasa tarafından veya merkezi bir siyasi karar alma mekanizmasıyla bu kaynakları üreten

faktörler arasında dağıtılmasıdır (Kirmanoğlu, 2014, s. 201). Burada ki tanımlamanın ortaya koymaya çalıştığı husus, iki tip gelir dağılımının olduğudur. Yani kısaca; birincil gelir dağılımı ve ikincil gelir dağılımından bahsedilir. Bunlar sırasıyla gelirin dağılımı ve gelirin yeniden dağılımı gibi 2 kavramsallaştırmaya da karşılık gelmektedir. Birincil dağılım piyasa tarafından yapılırken, ikincil gelir dağılımında devlet, kimi araçlarla, daha adil kabul edilebilecek bir gelir dağılımı oluşturmak amacıyla piyasalara müdahalede bulunmaktadır.

Birincil gelir dağılımında ki mantık; üretim sürecinde yer alan tüm üretim faktörlerinin katkıları oranında gelirden pay almalarıdır. Neoklasik iktisat teorisine göre bu pay, tam rekabet koşulları altında ve teknoloji veriyken, üretim faktörlerinin marjinal verimliliklerine eşittir. Ancak böyle bir noktada ortaya çıkan gelir dağılımı, çoğunlukla adil olmaktan uzaktır. Bu durumda, devlet kimi yasal düzenlemelerle birincil dağılıma müdahalede bulunabilir. Buna karşın devletin gelir dağılımına müdahalesi esas olarak birincil dağılım oluştuktan sonra ortaya çıkmaktadır. Tam da bu sebeple gelirin yeniden dağılımı olarak da adlandırılan ikincil dağılımda devlet, kimi maliye ve para politikası araçlarıyla piyasaya aktif olarak müdahalede bulunur. Yani gelirin yeniden dağılımı; devletin, piyasada oluşmuş gelir dağılımını bazı politik araçlarla daha adil kabul edilebilir bir düzeye getirme çabasıdır (Kirmanoğlu, 2014, s. 210-211).

İktisadi analizlerde gelir dağılımına dair 4 temel ayırım yapılmaktadır. Bunlar gelirin; fonksiyonel, kişisel, bölgesel ve sektörel dağılımıdır. Ancak literatürde çoğunlukla bunlardan ilk ikisi yani gelirin faktörler arası dağılımı ve gelirin bildiğimiz anlamıyla bireyler veya hane halkları arası dağılımı üzerinde durulmaktadır (Cowell, 2007, s. 2-3). Gelirin bölgesel ve sektörel dağılımında ise sırasıyla; bir ülkedeki farklı bölgelerin ve ekonomideki çeşitli sektörlerin milli gelirden aldıkları pay kastedilmektedir. Bu dağılımlar, bölgeler ve sektörler arasındaki farklılıkları görebilmek ve daha atıl durumda kalanlara yönelik politikaları canlandırmak açısından önemli olabilmektedir.

Gelirin üretim faktörleri arası dağılımı anlamına gelen fonksiyonel dağılımda; görelî fiyat, çıktı ve istihdam gibi iktisadi unsurlar, fonksiyonel dağılımın önemli parçalarıdır. Bu anlamda, bu merkezi konulardaki farklı teorik ve ideolojik yaklaşımlara karşılık gelen çeşitli gelir dağılımı teorileri vardır. Ancak, bu çeşitli analizler genellikle aynı temel iktisadi kavramlara odaklanmaktadır: üretim faktörlerinin istihdam edilmesi- toprak, emek ve sermaye- ve bunlar için ödenen kullanım bedelleri- kira, ücretler ve kâr (Cowell, 2007, s. 3).

Gelir dağılımına dair diğer bir yaklaşım ise gelirin, kişiler veya hane halkları arasında dağıldığı yorumu üzerine kuruludur. Bu durumda uzun vadede geliri belirleyen şey; bireyin ya da hanenin kendisi için tasarladığı optimizasyon planıdır – tasarruf, beşerî sermayeye yapılacak yatırım gibi. Bu çerçevede gelir dağılımı teorisini tamamlamak için, toplum içinde hâkim olan mülkiyet hakları sisteminin bir tanımına da ihtiyaç vardır. Yani hanehalkının veya bireyin bütçesi; piyasa fiyatı ve mülkiyet haklarıyla müşterek belirlenmektedir (Cowell, 2007, s. 3).

Gelirin kişisel dağılımında birey ve hane düzeyinde bazı temel farklılıklar görülmektedir. Şöyle ki; istihdam kazançları için gelir sahipleri ile geliri kazanacaklar arasında bire bir bağlantı vardır. Bununla birlikte hane düzeyine geçildiğinde artık bu bağlantı ortadan kalkar. Pek çok birey kendi adlarına herhangi bir gelir elde etmez. Ancak onlar hane içindeki gelirden ve tüketimden faydalanırlar. Esas problem ise hanehalkı içindeki dağılımın gözlemlenememesidir. Standart uygulamada hanehalkı içindeki her bir bireyin gelir ve tüketimden eşit pay aldığı varsayılır. Ancak bu varsayım nerdeyse çoğu durumda kesinlikle yanlıştır. Genelleyecek olursak; ülke içinde veya ülkeler arasında, farklı coğrafi bölgelerde, farklı periyodlarda, farklı hanehalkı kompozisyonları için gelirin nasıl karşılaştırılacağı konusu önemli bir meseledir. Farklı hanehalkı boyutları ve kompozisyonları için eşdeğerlik ölçekleri uyarlanır. Kişi başına gelir temelli karşılaştırmalar, yetişkinlerin ve çocukların farklı ihtiyaçlara sahip olduklarını ve daha

büyük birimlerde ölçek ekonomisinin faydasını ihmal etmektedir. Eşdeğerlik ölçeği ise hanehalkı gelirlerini veya harcamalarını, her bir ekstra hanehalkı üyesi için bir taneden az olan hanehalkına özgü bir faktörle sadeleştirmekte ve genellikle çocuklarla yetişkinler arasında da ayırım yapmaktadır (Jenkins & Kerm, 2008, s. 4-5).

Benzer şekilde farklı tarihlerde hanehalkı gelir ve gider karşılaştırmaları için ve farklı zamanlarda nominal satın alma gücünü eşitleyecek, uygun bir enflasyon endeksi gerekir. En yaygın kullanılan yaklaşım bütün hanelerde ortak bir enflasyon endeksiyle gelirleri ve harcamaları basitçe indirgemektir. Yani yapılan aslında, farklı enflasyon oranlarının farklı tipte ailelerle alakalı olabileceğini göz ardı etmektir (Jenkins & Kerm, 2008, s. 11). Bir ülke içinde veya ülkeler arasında hanehalkı kıyaslamaları için fiyat deflatörü seçimi de ön plana çıkan konulardandır. Örneğin düşük gelirli ülkelerde kent ve kır arasında ki fiyatlarda önemli farklılıklar vardır. Ülkeler arasında gelir ve harcama dağılımlarının karşılaştırılmasında döviz kuru yanıltıcı bir resim sunabilir. Çünkü ülke paraları döviz piyasası işlemlerinden önemli derecede etkilenebilir. Bu durum da uygun olan ise PPPs dediğimiz satın alma gücü paritesi yaklaşımının kullanımıdır.

Görüldüğü üzere, ilke olarak gelir veya tüketim; bir haneye bir aileye veya bir bireye ait olabilir. Ancak yaygın olarak kabul edilen bir popülasyondaki bireylerin tüketim veya geliridir. Analitik mesele mevcut verilere göre bu dağılımın nasıl ölçüleceğidir. Dağılımın ölçülmesi önemli bir meseledir. Çünkü ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının en temel göstergelerinden olan gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluk sorununu da beraberinde getireceğinden bu durum toplumda büyük bir refah kaybına yol açacaktır. Yoksullukla mücadele etmenin en önemli yolu ise, mevcut ülkede ki gelir eşitsizliği başta olmak üzere eşitsizlikleri ortadan kaldırmakla mümkündür. Bu nedenle gelir dağılımındaki bozukluğun nedenlerini ortaya koymak, sağlıklı politikaların üretilmesine katkıda bulunacaktır. Gelir dağılımı eşitsizliği ile ilgili olarak aşağıda sayılacak nedenlerin ağırlıkları ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir ancak en

temelde bunları 5 kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlar (Kirmanoğlu, 2014, s. 208-209):

- Üretim faktörlerinin dağılımında yaşanan eşitsizlik;
- Eğitime erişimde eşitsizlik;
- Düşük gelir gruplarının yüksek nüfus artış oranına sahip olmaları;
- Enflasyon ve işsizlik gibi konjonktürel makroekonomik dengesizlikler;
- Sendikal hareketler gibi siyasi özgürlükleri sekteye uğratan politik faktörlerdir.

### 1.2.2. Eşitsizlik ve Ölçüm Yöntemleri

Toplumsal faaliyetlerin pek çok alanında karşımıza çıkan eşitsizlik, kişiden kişiye ve durumdan duruma farklı anlamlar ifade edebilen bir kavramdır. Ancak iktisadi çerçevede ele alınan ekonomik eşitsizliktir. Yine ekonomik eşitsizlik ele alınırken bile altı çizilmesi ve dikkat edilmesi gereken pek çok ayrım vardır. Bu noktada ilk olarak parasal ve parasal olmayan eşitsizlik arasında bir ayrım yapmak uygundur. Parasal eşitsizlikle ilgili konular parasal bir büyüklük üzerinden ölçülürken, parasal olmayan eşitsizlik; refah veya yapabilirlikler gibi daha geniş bir boyutta ele alınmaktadır (Atkinson & Bourguignon, 2000).

Dünya üzerinde artan neo-liberal politikalar ve küreselleşmenin etkisiyle gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede gelir eşitsizliği hızla artmıştır. Özellikle OECD ülkelerindeki gelir eşitsizliğinin 1980'den bu yana önemli ölçüde genişlediği görülmüştür. Bu durum çoğunlukla teknolojik gelişmeler ve vasıfsız işçilerin küreselleşme yoluyla uluslararası rekabete artan oranda maruz kalması ve vasıflı işgücüne olan göreceli talepteki istikrarlı artışla açıklanmaktadır (Atkinson, 2007, s. 41-42). Yine benzer bir şekilde bir başka çalışmada; ücretler arasında farklılaşmaya ve dolayısıyla eşitsizliğe yol açan en önemli faktörlerin, teknolojik gelişme ve sendikalaşmada ki çözümler olduğu iddia edilmektedir (Acemoglu & Aghion, 2001, s. 231).

Ücret farklılaşmasını arz talep kanunu üzerinden ele alan Stiglitz'e göre ise; ücret ve gelir dağılımındaki çarpıklıkları daha iyi analiz edebilmek için klasik iktisat kuramının da benimsediği gibi arz ve talep eğrilerine bakmalıyız. Bilindiği üzere kurama göre emek arzı ve talebinin eşitlendiği noktada piyasa ücretleri belirlenecektir ve eğer talep arza göre daha yavaş artış gösteriyorsa ücretler düşecektir. Bu nokta da iki soru akıllara gelir: Arz ve talep eğrilerinin kaymasını belirleyen nedir? Ve nüfusun hangi oranda yüksek bir servete sahip olacağını ne belirler? Bu sorulara verilecek cevapların temelinde birkaç neden yatmaktadır. Bunlar: yasal veya yasa dışı yollardan göç ile birlikte artan emek arzı ve eğitim fırsatlarına eşlik eden teknolojik gelişimle birlikte vasıfsız işçilere kıyasla vasıflı işçilere doğru talebin artmasıdır (Stiglitz, 2012, s. 108).

Eşitsizliğin ölçüm yöntemleri ve yaygın kullanılan eşitsizlik ölçüm endekslerine geldiğimizde ise çok farklı boyutları olduğunu görmekteyiz. Ancak ekonomistler daha çok hanehalkının veya bireyin gelir veya tüketimini içeren parasal boyutla ilgilenmektedirler (Heshmati, 2004, s. 1). Belli bir yıldaki brüt hanehalkı geliri şunlardan oluşur: tüm hanehalkı üyeleri arasında iş gücü piyasasından ve serbest meslekten kazanımları, tasarruf ve yatırım gelirleri, hediye bağış gibi özel transferler ve sosyal sigorta ve sosyal yardımlar gibi kamu transferleri. Bunlardan; haneden aktarılan transferler, gelir vergisi ve sosyal sigorta katkısı düşüldükten sonra, net hanehalkı geliri veya *disposable income* dediğimiz harcanabilir gelir elde edilir (Jenkins & Kerm, 2008, s. 3-4).

En yaygın kullanılan eşitsizlik ölçüm yöntemleri ise şöyledir: Lorenz Eğrisi / Genelleştirilmiş Lorenz Eğrisi, Histogramlar ve Kernel Density (Pdf) Tahmincisi, Pen's Parade---Dağılım Fonksiyonu ve Kuznets (ters U) eğrisidir. Bunlar içinde gelir dağılımının adil olup olmadığına ilişkin en yaygın kullanılan Lorenz Eğrisidir. Lorenz Eğrisinin eğimi, eşitsizliği özetlemek için kullanılır. Eğer herkes aynı gelire sahipse ki bu mutlak eşitlik durumudur, Lorenz Eğrisi orijinden 45°'lik açı yapar. Ancak gelir dağılımı

tamamen eşitsizse bu durum da eğri yatay eksen boyunca uzanır. Genelleştirilmiş Lorenz Eğrisi de aynı genel şekle sahiptir ancak 0 ile 1 arasında değil, 0 ile ortalama gelir ( $\mu_y$ ) arasında değerler alır. Lorenz eğrisi eşitsizlik hakkında bilgi verirken, Genelleştirilmiş Lorenz eğrisi gelir düzeyleri hakkında da bilgi vermektedir.

Histogramlar ve Kernel Density'e gelince; Bir histogram tipik olarak, bir dizi gelir aralığı için bu aralıktaki gelir ile nüfusun kesrini gösterir. Bu yöntemin sakıncası, gözlem sayısının çok fazla olduğu durumlarda, histogram da ki bölme genişliklerinin daralabilmesi ve bu yüzden gözlemlerin görülememeye başlamasıdır. Parametrik olmayan bir yoğunluk tahmincisi olan Kernel Density tahmincisi ise, çakışan gelir aralıkları arasındaki histogram değerlerini düzeltmek suretiyle, bu problemi öteleyebilir. Burada ki mantık ise şudur: seçilen aralıklara bir pencere açıp, gelir aralığı boyunca kaydırarak histogram değerlerini hedefe doğru düzeltmek, görece pencerenin ortasına yakın gözlemlere nispeten yüksek bir ağırlık, uzaklaştıkça da gözlemlere 0'a kadar değerler vermek. İşte bu ağırlıklandırma işlevi Kernel (çekirdek) olarak bilinmektedir (Jenkins & Kerm, 2008, s. 6).

Pen's Parade dağılım fonksiyonu ise çok yüksek gelirlerin varlığını vurgulamak için kullanılır. Bu yöntem de popülasyonda ki her bir bireyin, bireysel gelirinin en uzun kişi tarafından temsil edildiğini düşünülmektedir. Daha sonra bu temsilciler önde en kısası olacak şekilde bir sıraya dizilmekte ve hepsinin 1 saat içinde belli bir noktadan geçmesi sağlanmaktadır. Bu geçiş sırasında yükseklikler çok uzun süre yavaşça artar, yarım saat sonra medyan gelir ve son 5 dakika içinde ise geliri diğerlerinin 2 katı olanlar gelir. Geçit töreninin sonunda zenginlerin temsilcileri geçtikçe, tepelerde dramatik bir artış olur. Sonunda Jan Pen's bu durumu cücelerin geçit töreninde ki az sayıda devin geçmesine benzetir (Jenkins & Kerm, 2008, s. 6-7).

Son olarak; 1971 Nobel İktisat ödülünün sahibi Simon Kuznets 'in Mart 1955 tarihli” Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği” makalesinde ortaya koyduğu Kuznets Eğrisi veya diğer adıyla ters U eğrisinden de bahsetmekte fayda vardır. Yatay ekseninde kişi başı gelirin, dikey ekseninde gelir eşitsizliği göstergesinin bulunduğu eğrinin arkasında yatan mantığı Kuznets şu şekilde açıklar: ülkeler kalkındıkça ilk olarak gelir eşitsizliği artar ve zirve yapar. Bu durum ise politik istikrarsızlığa yol açtığı için bir müddet sonra ülke demokratikleşmeye doğru evrilir. Bu noktada eşitsizliği azaltma yönünde yeniden dağılımcı politikalar devreye girer ve kişiler arası gelirden de bir yakınsama başlar. Yani eşitsizliklerin zirve yaptığı noktadan sonra kişi başı gelir artsa da eşitsizlikler azalmaya devam eder (Acemoglu & Robinson, 2002, s. 183).

Yukarıda yaygın kullanılan eşitsizlik ölçüm yöntemleri kısaca özetlenmiştir. Yaygın kullanılan eşitsizlik ölçüm endeksleri ise şöyledir: Gini Katsayısı/Genelleştirilmiş Gini Katsayısı, Yüzdelik Oranlar Temeline Dayanan Endeksler (p980/p20 vs..), Varyans Katsayısı- Logaritmik Varyans, Robin Hood Endeksi (Ricci-Schutz, Pietra Oranı, Hoover Endeksi), Genel Entropi ve Atkinson Endeksidir. Bunlar dışında vergi politikalarına dair yapılan analizlerdeki artan oranlılığı ve gelirin yeniden dağıtım etkisini ortaya koyan; Suits, Kakwani ve Reynold-Smolensky endeksleri de mevcuttur (Arcarons & Calonge, 2014).

Bazı eşitsizlik endeksleri doğrudan ideal gelir dağılımı ile gerçek gelir dağılımı arasındaki farkı gösteren Lorenz Eğrisinden türetilir. Lorenz eğrisi gelir paylarını belirlediği için sabit ölçeklidir ve bu yüzden Lorenz eğrisinden türetilen ölçümler onun bu özelliğini devralır. Pietra Oranı böyle bir endekstir. Bu endeks; Ricci-Schutz, Robin Hood veya Hoover Endeksi olarak da bilinir (Fellman, 2018, s. 565). Daha çok literatürde Robin Hood Endeksi olarak geçen bu eşitsizlik göstergesi, Lorenz eğrisi ve tam eşitlik çizgisi arasındaki en büyük fark olarak tanımlanır ve hem de tam eşitliğe ulaşmak için ortalamanın üzerindeki değerlerden, ortalamanın altında olanlara yeniden dağıtılması

gereken toplam gelirin oranına eşittir (Jenkins & Kerm, 2008, s. 9). Robin Hood Endeksinin formülasyonu aşağıda verilmiştir. Buna göre  $E_i$  ; baz alınan yüzdelikteki geliri,  $E_t$  ; toplam geliri,  $A_i$  ; baz alınan yüzdelikteki nüfusu,  $A_t$ ; ise toplam nüfusu göstermektedir.

$$H = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^N \left| \frac{E_i}{E_t} - \frac{A_i}{A_t} \right|$$

Ancak yine de en yaygın kullanılan eşitsizlik endeksi Gini Katsayısıdır. Gini 0 ile 1 arasında değerler alır. Bu, Lorenz eğrisi ve mutlak eşitlik çizgisi tarafından çevrelenen alanın bu çizginin altındaki toplam alana oranıdır. Gini'nin 1'e yaklaştığı durumda eşitsizliklerin arttığı kabul edilir. Gini Katsayısının, Lorenz eğrisi üzerinden hesaplanması dışında, TÜİK tarafından kullanılan ölçüm yöntemi ise aşağıda verilmiştir (Yılmaz, 2016, s. 16). Denklemden:  $Y_i$ ; i. grubun toplam gelirini,  $Y_j$  ; j. grubun toplam gelirini,  $f(y_i)$  ; i.grubun gelir çokluğunu,  $f(y_j)$  ; j. grubun gelir çokluğunu, N; birim sayısını,  $\bar{Y}$ ; gelirin aritmetik ortalamasını göstermektedir.

$$G = \left[ \frac{1}{N^2} \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N |y_i - y_j| f(y_i)f(y_j) \right] / 2\bar{Y}$$

İstatistikte dağılımı özetlemek için en yaygın kullanılan endeks ise varyansdır (standart sapmanın karesi). Ancak eşitsizlik ölçümünde varyansın problemi şudur: eğer her gelir eşit oranda artarsa eşitsizlik daha da artar. Çünkü varyans sabit ölçeğe sahip değildir. Ancak standart sapmanın (varyansın karekökü), ortalamaya bölünmesiyle elde edilen Varyasyon katsayısı (CV) bu problemi ortadan kaldırır. Sabit ölçeği empoze etmenin farklı bir yolu ise, varyansı hesaplamadan önce her gelirin logaritmik bir dönüşümünü yapmaktır (2008; 9-10). Aşağıda varyansın formülü verilmiştir. Buna göre her bir birime ait değerlerin ortalamadan farklarının kareleri toplamının, gözlem sayısına bölünmesi ile varyansı elde ederiz.

$$s^2 = \frac{\sum (x_i - \mu_x)^2}{n}$$

Yaygın olarak kullanılan diğer sabit ölçek endeksi; yüzdelik oranlar temeline dayanır. Örneğin en yüksek gelire sahip %20'lik kesimin gelirinin, en düşük gelire sahip %20'lik grubun gelirine oranı gibi (P80:P20), ya da dağılımın en üstündeki %10 ile, ortalamanın altında kalan alanın kıyaslanması (P90:P50) gibi. Ancak doğaları gereği yüzdelik oran ölçümleri seçilen yüzdelikler dışındaki gelirler hakkındaki bilgileri göz ardı etmektedir.

Toplumsal refah fonksiyonundan türetilen Atkinson Endeksinde ise; toplum için optimal bir sosyal refah fonksiyonu belirlenir ve bu fonksiyona ulaşmak için gelirin ne kadarlık bir kısmının yeterli olduğu tespit edilir. Atkinson Endeksinin değerinin yüksekliği, toplumun eşitsizliğinin bir göstergesidir (2008; 10). Burada  $\epsilon$ ; 0 ile  $\infty$  arasında değerler alan bir eşitsizlik parametresidir. Bu değer artması eşitsizlik artışının bir göstergesidir. Burada da  $Y_i$ ; i. birimin gelirini,  $\mu$  ise ortalamaı göstermektedir.

$$A_\epsilon = 1 - \left[ \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left( \frac{Y_i}{\mu} \right)^{1-\epsilon} \right]^{1/1-\epsilon}$$

Aynı şekilde 0 ile  $\infty$  arasında değerler alabilen ve değer yüksekliğinin eşitsizlik artışını gösterdiği Genel Entropi sınıfı ölçüm yöntemleri ise nüfusun alt gruplarına göre analiz yapılabilmesinden ötürü, Atkinson Endeksine göre daha kullanışlı olarak kabul edilmektedir (2008; 10). Aşağıda genel formülü verilen entropi ölçüm yöntemine ait denklemde; gelir dağılımının farklı noktalarındaki eşitsizlikleri gösteren  $a$  parametresinin 0 ve 1'den farklı olması gerektiği varsayımı kabul edilir. Buna göre daha küçük ve negatif bir  $a$  değeri yoksullar arası gelir dağılımı duyarlılığını, daha büyük ve pozitif bir  $a$  değeri ise zenginler arasındaki gelir dağılımı duyarlılığını göstermektedir.

$$E_a = \frac{1}{a^2 - a} \left[ \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left( \frac{Y_i}{\mu} \right)^a - 1 \right]$$

Suits, Kakwani ve Reynold-Smolensky endeksleri ise temel olarak, Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısından türetilmektedir (Kakinaka, Pereira, & Draft, 2006, s. 1). Bunlardan Suits Endeksi (S) vergi öncesi gelire göre vergi yükümlülüğünün yoğunlaşma derecesini ölçmektedir. Gini katsayısına benzer şekilde hesaplanan ve  $-1 \leq S \leq 1$  arasında değerler alabilen bu endeksin görselleşmiş halinde; dikey eksen (y eksen) kümülatif vergi yükümlülüğünün dağılımı, yatay eksen (x eksen) ise gelirin kümülatif dağılımı yer almaktadır. Bu değerin pozitiflik derecesi vergilemede artan oranlılığı, negatiflik derecesi azalan oranlılığı ve sıfır olması ise oransallığı göstermektedir (Suits, 1977: akt. Ünlükaplan, 2011, s. 390-391).

Kakwani endeksi (K) ise vergi konsantrasyon endeksinden (C), vergi öncesi Gini Katsayısının ( $G_b$ ) çıkarılmasıyla elde edilmektedir (Kakwani, 1977: akt. Alcan, 2015, s. 51).

$$(K = C - G_b)$$

Yani konsantrasyon eğrisi, Lorenz eğrisinin altındaysa bir artan oranlılık ve dolayısıyla hakkaniyet söz konusudur ve bu durumda Kakwani endeksi pozitif bir değer alır. Mutlak eşitlik çizgisinin her 2 tarafında da yer alabilen yoğunlaşma endeksi ise -1 ile 1 arasında değerler almaktadır. Gini katsayısında 0 ile 1 arasına değerler aldığı göz önünde bulundurulduğunda, Kakwani Endeksinin değer aralığının  $-2 \leq K \leq 1$  arasında olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Kakwani Endeksinin negatiflik derecesinin artması, hakkaniyetsizliğin boyutunu göstermektedir. Kakwani'ye göre; ilk olarak Friedman tarafından önerilen *negatif gelir vergisi*, eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasında ve böylelikle yoksulluğun azaltılmasında oldukça başarılı bir uygulamadır (Kakwani, 1977,

s. 237). Çünkü negatif gelir vergisi uygulandığında, Lorenz Eğrisi bir bütün olarak yukarı kayar ve gelir dağılımı daha eşitlikçi bir hal alır (Kakwani, 1977, s. 243).

Reynolds-Smolensky Endeksi (RS) ise vergi sonrası Gini Katsayısından ( $G_a$ ), vergi öncesi Gini Katsayısının ( $G_b$ ) çıkarılmasıyla elde edilir.

$$RS = G_a - G_b$$

RS'nin sıfırdan küçük olması artan oranlılığı, büyük olması azalan oranlılığı, sıfıra eşit olması ise oransallığı göstermektedir (Reynolds ve Smolensky, 1977: akt Ünlükaplan, 2011, s. 389-390).

### **1.3. YOKSULLUK ve ÇOCUK YOKSULLUĞU**

#### **1.3.1. Yoksulluk Kavramı ve Göstergeleri**

Yoksulluk; en genel geçer tanımı ile 1987 yılında Hintli iktisatçı Amartya Sen tarafından refah iktisadı literatürüne kazandırılmış olan yapabilirlik (*capability*) kavramı doğrultusunda bireyin temel imkânlarla sahip olamaması biçiminde ifade edilir (Yılmaz, ve diğerleri, 2011, s. 6). Benzer bir tanım, insani kalkınmışlık bağlamında, örneğin Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından da kişi başına düşen GSYİH büyümesi gibi dar kapsamlı ekonomik ölçütlere daha geniş bir alternatif olarak, kapsamlı bir biçimde kullanılmıştır. Burada “yoksulluk”, iyi bir yaşam sürdürebilme konusunda yoksunluk olarak algılanmakta ve “kalkınma”, yapabilirlik (*capability*) genişlemesi olarak anlaşılmaktadır. Bu tanımlamalar dışında; insanların toplumsal ilişki ve geleneklerinde, gerekli yaşam koşullarını elde etmek için ihtiyaç duydukları gelirden ve diğer kaynaklardan (yemek kültürü, maddi mallar, olanaklar, standartlar ve hizmetler) yoksun olduklarında yoksulluk içinde oldukları söylenebilir (Townsend, 2006, s. 5-6).

Küresel, ulusal ve toplumsal düzeyde bir kamusal politika kaygısı olarak ortaya çıkan yoksulluk, özellikle son yıllarda çok boyutlu bir problem alanı olarak düşünülmeye başlanmıştır. Yoksul insanların ve toplumların sorunları ve onların durumlarını iyileştirme konusundaki engeller ve fırsatlar üzerine yapılan çalışmalar, yoksulluğun karmaşık bir yoksunluk kümesi olarak anlaşılmasına yol açmıştır. (Fukuda-Parr, 2006, s. 7-9). Ayrıca toplumsal bir sorun olarak yoksulluk hem hane içinde hem de tek tek bireyler özelinde; yaşam şansları, standartları, kalitesi, topluma sosyal uyum gibi etkileri olan ekonomik bir eşitsizliktir (Nolan & Marx, 2001, s. 1).

Yukarıda ki şekillerde tanımlanabilen yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için göz önünde bulundurulması gereken en önemli gereklilikler; yoksulluk göstergelerinin ve yoksulluk nedenlerinin tespit edilmesi, politika ve programların bu doğrultuda uygulanmasıdır. Yoksulluğun göstergelerine baktığımızda literatürde en yaygın olarak 2 temel ayrımın yapıldığını görmekteyiz. Bunlar: yoksulluğun parasal ve parasal olmayan göstergeleridir Yoksulluğun parasal göstergeleri için kullanılan ölçütler gelir veya tüketimdir. Ancak gelirden daha istikrarlı olan ve kişinin refah fonksiyonuna da giren tüketim harcamaları, genel olarak yoksulluğun daha iyi bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Ayrıca, harcama verilerinin gelir verilerinden daha kolay bir şekilde toplanabilir olması da (örneğin kendi hesabına çalışan çiftçi ve firmaların net karı belirsizdir) onun diğer bir avantajıdır. Yoksulluğun parasal olmayan göstergeleri ise; sağlık, beslenme, eğitim, hijyen gibi daha çok kalkınma ve refahla ilgili olabilecek ölçütlerdir (The World Bank, 2002, s. 414-415).

Ülkeye, bölgeye, cinsiyet farklılıklarına ve hanehalkı özelliklerine göre farklılık gösterebilen yoksulluğun nedenleri ise en temelde 2 kategoriye ayrılmaktadır. Yoksulluğu oluşturan sosyo-ekonomik ve yapısal sorunlar yoksulluğun makro nedenlerini temsil ederken, bireyin kendisinden kaynaklanan nedenler, yoksulluğun mikro nedenlerini temsil etmektedir. Yoksulluğu oluşturan makro nedenler arasında;

küreselleşme ve gelirin adaletsiz dağılımı, hızlı nüfus artışı, enflasyon, ekonomik krizler, tasarruf ve yatırım oranlarının belirsizliği, borçlanmalar, gelişmekte olan ülkelerin üretimlerinde katma değer yaratamaması, rekabet gücünün düşüklüğü, kaynakların etkin kullanılamaması, yolsuzluk, sosyal güvenlik sistemindeki eksiklikler, işsizlik, coğrafi farklılıklar, doğal afetler ve siyasi nedenler gibi pek çok faktör sayılabilir. Yoksulluğun mikro nedenleri ise; hanehalkı yapısı, cinsiyet, eğitim, göç gibi daha kişisel nedenlerden kaynaklanmaktadır (Karadeniz, 2017, s. 161-182).

Yoksullukla ilgili tartışmalarda üzerinde durulması gereken bir diğer konu, yoksulların ve yoksulluğun sınıflandırılması ve tanımlanması hususudur. Belirli durumlarda karşılaşılabilecek olası hatalara rağmen farklı niteliklere göre kimi sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu sınıflandırmaları 3 yaklaşım üzerinden ele almak mümkündür (Streeten, 1998, s. 4-6).

- İlk yaklaşımda yoksulluk hane bazında mı kişi başı olarak mı tanımlanmalıdır sorusu üzerinden bir ayrım yapılmaktadır. Yapılan bazı sınıflandırmalar bireylere veya yetişkin eşdeğerliklerine değil hanehalklarına uygulanmaktadır ve bu sınıflandırmalarda hanenin büyük, küçük olması veya bireylerin çocuk, yaşlı olup olmaması dikkate alınmamaktadır. Neticede hanehalkı büyüdükçe kişi başı gelir azalırken, hanehalkı başına düşen gelirin daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak kişi başına gelir, hanehalkı başına gelirden daha iyi bir ölçü sağlamaktadır. (Bu konuyla ilgili olarak Michael Lipton (1983), sadece 2 şart altında hane başına gelirin daha iyi bir yöntem olabileceğini belirtiyor. İlk olarak, eğer bölünmez varlıklar (araba veya mobilya gibi), diğer ölçek ekonomileri ya da ortak tüketim biçimleri önemliyse, bu durumda kişi başı geliri dikkate almak kişilerin her birinin sahip olduğu refah seviyesini, hane düzeyine göre yapılan bir ölçüme kıyasla aşağıya çekecektir. İkinci olarak, eşdeğerlik ölçeklerinin dikkate alınmadığı ve

çocuk sayılarını fazla olduğu hanelerin varlığı durumunda da hane başına gelir, kişi başı yapılacak bir ölçüme göre daha sağlıklı sonuçlar verecektir.)

- İkinci bir yaklaşım da ise, yoksulluk nedenlerini göz önüne alırken aynı zamanda bu nedenlerin niceliksel eksikliği vurgulanmaktadır. Yoksulluğun çok boyutluluğunu da öne çıkaran bu yaklaşımda yoksulluk aşağıda yer alan şekillerde sınıflandırılabilir (Streeten, 1998, s. 5):

- Sosyal ve ekonomik sınıf temelli ayırım- topraksız işçiler, proletarya, küçük köylülük;
- Yerleşim yeri esasına göre yapılan ayırım— kırsal yoksullar ve kentsel yoksullar;
- İnsan sermayesinin eksikliğine göre yapılan ayırım- düşük ücretli, güvensiz işlerde sıkışmış ve yeniden eğitime erişimi olmayan düşük eğitim kazanımı olan insanlar;
- Etnik kökene göre yapılabilecek ayırım;
- Yaşanılan bölgeye göre yapılacak ayırım (çoğunlukla ülkelerin güneyinde ve doğusunda, şehir merkezinden uzakta dağlık alanlarda yaşayanlarda yoksulluk daha fazladır) ;
- Yaş döngüsünde ulaştıkları aşama- çocuklu genç aileler veya yaşlılar arasında yapılan ayırım;
- Irk veya cinsiyete dayalı olarak istihdama ve sermaye piyasası ayrımcılığına karşı savunmasızlık temeline dayalı ayırım;
- Özel ve kamusal sistemlerde istihdam ediliyor olmanın yarattığı dezavantajlara göre yapılabilecek ayırım;
- Hanehalkı içindeki konum ve hanehalkı yapısına göre yapılan ayırım; örneğin küçük çocukları olan aileler ile çocukları olmayan ailelerin durumları birbirinden farklılık gösterir. Yani çekirdek aile olgusunun daha

yaygın olduğu sanayileşmiş ÷lkelerde, gelişmekte olan ÷lkelere göre refah seviyesinin yüksek olmasının bir nedeni de budur.

Bu uzun listede de gör÷ldüğü üzere yoksulluk çok boyutlu bir olgudur.

- Üçüncü bir yaklaşımda ise yoksulluğun ne kadar sürdüğü ile ilgili bir ayırımdan bahsedilmektedir. Hanehalkı veya bireyin toplam gelirdeki payının bu kesimde ne kadar süre kaldığının bilinmemesinden kaynaklanan bir eksiklikten bahsetmek mümkündür. Örneğin, Essex Üniversitesi'nden Stephen Jenkins, İngiltere'de önemli gelir hareketliliği kanıtları üretmiştir - buna göre art arda dört yıl boyunca nüfusun sadece yüzde 7'si gelirlerin yüzde 20'sinde kalmaktadır (Streeten, 1998, s. 6).

Yoksulluk ölçümü meselesine gelindiğinde ise Streeten'e göre 3 temel gösterge ön plana çıkmaktadır (Streeten, 1998, s. 29):

- Birincisi kişi başına; gelir, harcama, tüketim ya da kişi başı yetişkin eşdeğeri.
- İkinci ölçüt, Dünya Sağlık Örgütü'nün belirttiği, kalori gereklilikleri ile ilgili olarak kişi başına düşen kalorilerdir. Bu veriler genellikle daha güvenilir olmakla birlikte, kısmen standartlar tartışmalı ve kısmen de gıda alımının yanı sıra yoksulluğun diğer önemli boyutlarını hesaba katmadıkları için yetersizdir.
- Üçüncü yöntem ise, yiyecek için harcanan gelir ya da harcamaların oranıdır. Gıdaya harcanan %75'ten daha yüksek bir oran yoksulluğu gösterir. Gelir artışına rağmen değişmeyen bir oran ise, aşırı yoksulluğu işaret edecektir.

Bu üç gösterge de yoksul insan grubunu ve sayısı kabaca birbirine yakın sayılar çıkarsa, tahminlerin güvenilirlik derecesinin de sağlam olduğu kanıtlanmış olur. Ancak bu 3 göstergenin farklı sonuçlar çıkarma ihtimali de olasıdır. Bu durumda mevcut rakamları incelemek ve ek veriler aramak gerekir. Bu ek veriler arasında 0-9 yaş aralığındaki çocuklar için; yaş-boy uzunluğu, yaş-kilo ya da kilo-boy uzunluğu gibi

ölçütler olabilir. Diğer ülkelerde, okul başarısı, okur-yazarlık oranları, kafa başına taban alanı, kafa başına arazi alanı vb. gibi çeşitli diğer temel ihtiyaç göstergeleri olabilmektedir.

Ancak bunun yerine Sen'e göre, insan yapabilirlikleri (potansiyelleri) ve işlevleri (gerçekler) yoksulluk ve refah meselelerinin temelinde bulunmaktadır. Çünkü bir kişi (özellikle bazı kültürlerde) derin bir yoksulluğa sahiptir, ancak kendini bu şekilde hissetmiyor olabilir (Streeten, 1998, s. 31). Yapabilirlikler (potansiyeller); sağlıklı olmak, eğitilmek ve aynı zamanda Adam Smith'in vurguladığı gibi toplumsal yaşama katılabilmekte dahil olmak üzere çeşitli sosyal durumlara işaret etmektedir. Bir başka deyişle, Smith ve Sen parasal boyutların yanı sıra yoksulluğun parasal olmayan yönlerine de işaret etmekte ve yoksulluğun daha çok bu parasal olmayan yönlerini ortaya çıkarmaktadırlar (D. Şeker, 2011, s. 11-12).

Çok boyutlu bir kavram olarak düşünülebilecek olan yoksulluk farklı yaklaşımlar çerçevesinde de: Mutlak Yoksulluk-Görelî Yoksulluk, Sübjektif yoksulluk-Objektif yoksulluk, İnsani yoksulluk-Gelir yoksulluğu, Kırsal yoksulluk-Kentsel yoksulluk ve Kronik yoksulluk-Geçici yoksulluk şeklinde kategorize edilebilmektedir.

Mutlak yoksulluk (gıda yaklaşımı, temel ihtiyaçlar yaklaşımı) – Görelî Yoksulluk: Bu iki kavram arasındaki ayrım kısaca şöyle örneklenebilir. Temel olarak yoksulluğa dair tüm tanımlar şu 3 kategoriden birine sokulmaktadır: 1) Yoksulluk, objektif olarak tanımlanan mutlak bir minimumdan daha azına sahip olmaktır. 2) Yoksulluk, toplumda ki diğerlerinden daha azına sahip olmaktır. 3) Yoksulluk, yaşamını sürdüreceği yeterlilikte olmadığını hissetmektir. İşte bu tanımlardan ilki doğrudan, mutlak yoksulluğa işaret etmektedir. İkinci tanım görelî yoksulluğa işaret ederken, üçüncü tanım duruma göre hem görelî yoksulluğa hem de mutlak yoksulluğa işaret etmektedir (Hagenaars & Vos, 1988, s. 212).

Bunlardan mutlak yoksulluk dört alt kategoride ele alınabilir. İlk olarak yoksulluk, Rowntree (1901) ve Orshansky (1965) tarafından kullanılan *Temel İhtiyaçlar Yaklaşımında*; gıda, giyim, barınma gibi bireylerin sahip olunması gereken mutlak minimum gereksinimler çerçevesinde tanımlanır. İkinci kategoride ise *Gıda-Gelir Oranı* vardır. Bu yoksulluk tanımı ilk olarak Watts (1967) ve Sevgi ve Oja (1977) tarafından kullanılmıştır. Bu oran gelir arttığında gıda harcamalarının gelire oranının düştüğünü belirten Engel Yasasına dayanmaktadır. Burada, bir hanehalkının gıdaya harcadığı gelir objektif olarak belirlenen oranın üzerine çıkarsa yoksul olduğu düşünülür. Resmi uygulamalarda genellikle bu oran için belirlenen sınır %35'dir. Üçüncü kategori *Sabit Maliyet / Gelir Oranı*'dır. Daha çok Hollanda'nın sosyal politikalarında kullanılan bu endeks, sabit maliyetin toplam hane gelirine oranıyla ilişkilidir. Örneğin, Hollanda'da yoksulluk ile ilişkilendirilen sabit maliyetin gelire oranı %50'dir. Mutlak yoksullukta ki son kategori ise, *Toplam Harcama / Gelir Oranı*'dır. Burada belirlenen mutlak ölçüt 1'dir. Yani harcamalar, cari gelirden fazlasıyla yoksulluktan bahsedilir (Hagenaars & Vos, 1988, s. 213-214).

Görelî yoksulluğun temeli ise Townsend'in 1979 tarihli çalışmasına dayanır. Görelî yoksullukta, belirlenen yoksulluk çizgisinin altında kalanlar yoksul olarak kabul edilir. Yani karşılaştırma esasına dayanan görelî yoksulluğun temelinde, ölçüm yapılan alanlarda veya birimlerdeki eşitsizlikler vardır (Townsend, 1979, s.116). Bu noktada yaygın olarak kabul edilen ölçütler medyan & ortalama - harcamanın & gelirin %40-50-60' ı gibi bir sınırdır. Bu şekilde belirlenen / belirlenecek olan yoksulluk çizgileri ise; iklimler, kültürler ve sosyal ve ekonomik çevreler arasında değişmektedir. Örneğin, ABD için yoksulluk sınırı, Bangladeş için olandan çok daha yüksek bir gelir seviyesinde konumlanabilir. Görelî yoksulluğu Karl Marx ise şöyle örneklemektedir: Küçük bir kulübede yalnız başına çok mutlu yaşayan bir kişi, yanına zengin birinin bir köşk yaparak komşu olmasıyla mutsuz olmaya başlar (Streeten, 1998, s. 9).

Yoksulluğa dair yapılan diğer ayrımlar da ise kısaca şunlardan bahsedilebilir. Sübjektif - Objektif yoksulluk ayrımı; objektif yoksullukta, yoksulluğa neden olan ve nasıl ortadan kaldırılacağına dair şartlar önceden belirlenirken sübjektif yoksullukta faydacılık yaklaşımı çerçevesinde kişilerin tercihleri ön plana çıkarılmaktadır. İnsani yoksulluk-Gelir yoksulluğu ayrımında ise; insani yoksulluk<sup>9</sup> yoksulluğun parasal olmayan boyutlarıyla ilgiliyken, gelir yoksulluğunda yoksulluğun parasal boyutları vurgulanmaktadır. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk ayrımında dikkate alınan şey ise yoksulluğun kentte ve kırdaki farklı unsurlar üzerinden değerlendiriliyor olmasıdır. Örneğin kırsal yoksullukta daha çok sosyal ve nitel gereklilikler göz önüne alınırken, kentsel yoksullukta gelir, harcama gibi nicel boyutlar dikkate alınmaktadır. Son olarak Kronik yoksulluk-Geçici yoksulluk ayrımında yoksulluğun süresine dair bir farklılaşma söz konusu olmaktadır.

### **1.3.2. Yoksulluğun Ölçümüne Dair Metodolojik Yaklaşım**

Bir ülkenin yaşam standardı genellikle kişi başına düşen gelirle ölçülür ve kişi başına düşen gelir ne kadar fazlaysa bu durumun daha yüksek bir yaşam standardına tekabül ettiği kabul edilir. Ancak bu yaklaşım tek başına dikkate alındığında oldukça sığ kalmaktadır. Bu yüzden bir takım başka alternatif yöntemlere de başvurmak gerekir. Ekonomik Performans ve Sosyal İlerlemenin Ölçülmesine İlişkin Komisyon (CMEPSP)<sup>10</sup> (2009), refahın sadece gelirle değil, aynı zamanda politik söylemler ve yönetişim, sosyal ağlar ve ilişkiler, çevre ve güvenlik gibi hayatın ekonomik olmayan yönleriyle de ilgili olan çok boyutlu kavramsal bir çerçeve ile tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Stiglitz, Sen, & Fitoussi; 2009). Çok boyutlu olma, onu özetlemek için

---

<sup>9</sup> Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ülkelerin gelişmişlik seviyelerini ölçmek ve insani yoksulluğu belirlemek üzere geliştirilmiş olan İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE); sağlık, eğitim ve gelir gibi üç endeksten oluşmaktadır.

<sup>10</sup> The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress

tek bir gösterge olmadığı anlamına gelir, böylece ilgili tüm boyutları yakalayan bir sistemin kurulmasını gerektirir.

İktisadi analizlerde GSYİH'nın ulusal ekonomik refahın iyi bir göstergesi olup olmadığı sorusu sıkça tartışılmaktadır ve çoğunlukla GSYİH'nın, bir ülkenin ekonomik refahının zayıf bir göstergesi olması hususu sıklıkla vurgulanmaktadır. Çünkü, üretim sınırları içinde ki bazı faaliyetler ölçülememekte ve üretim sınırının dışında kalan refahın bazı belirleyicileri de içerilmemektedir. İktisadi refahın vurgulanmasında kullanılan tüketim, gelir ve servet gibi ulusal hesap göstergelerinin ortalama analizi, dağılımda ki farklılıkları maskeleyiği için ortalama geliri baz alan politika yapıcılar toplumun tüm üyelerinin maddi yaşam standartlarını iyileştirme yönünde bir karar alabileceği gibi mevcut durumun çok iyi olduğunu düşünüp sessiz kalmayı da tercih edebilirler. Bu durumun üstesinden gelmek için, CMEPSP 2009 yılında ki dört numaralı tavsiyesinde ortalama analize tamamlayıcı olarak medyan analizin kullanımını önermiştir. Bunun nedeni, medyan analizinin gelir dağılımının her iki ucundaki ekstrem değerlere (çok büyük veya küçük değerler) duyarlı olmamasıdır (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009, s. 13-14).

Yoksulluk analizlerinde çoğunlukla kullanılan temel birim ise; hanehalkıdır. Hanehalkı; aynı ikametgahı ya da en azından günde bir öğünü paylaşan tek bir kişi ya da bir grup insanın oluşturduğu birimdir (Chiripanhura, 2011, s. 47). Birden fazla kişiden oluşan bir hane de kişi başına daha az tüketim, konut ve diğer masraflar da aynı şekilde daha az düşmektedir. Bunun nedeni, hane büyüklüğü arttıkça ortalama sabit maliyetlerin azalıyor olmasıdır. Örneğin, televizyon izlemenin fatura bedeli, bir evde yaşayan kişi sayısına bakılmaksızın sabittir, ancak kişi sayısı arttıkça kişi başına düşen fiyat düşer. Kişi başına düşen maliyete göre uyarlanmış bir hanehalkı aynı zamanda bir tüketim birimidir. Tüketim birim analizinin, kişi analizi başına ulusal ekonomik refahın daha doğru bir görüntüsünü verdiği söylenebilir. Ayrıca yapılan çalışmalarda daha doğru

neticeler elde edebilmek için “eşdeğer” hanehalkı geliri dikkate alınmaktadır. “Eşdeğerlik”, hanehalkı gelirinin hane büyüklüğü ve kompozisyona göre uyarlanmış halini göstermektedir. Bu bağlamda bakıldığında haneler aynı eşdeğer gelire sahip olsalar da benzer yaşam standartlarında olduklarını söylemek her zaman doğru olmaz (Chiripanhura, 2011, s. 47).

Bu temel açıklamaların ardından yoksulluğun ölçümü meselesine giriş yapılmalıdır. Yoksulluğun ölçülmesindeki temel metodolojik konular üç adımda açıklanabilir. Bunlar (Streak, Yu, & Berg, 2009):

- Refah Göstergesinin Seçimi
- Yoksulluk sınırının seçimi
- Kullanılacak Gelir Tanımının ve Yoksulluk Ölçüsünün Belirlenmesi

#### ***1.3.2.1. Refah Göstergesinin Seçimi***

Çoğu yoksulluk ve eşitsizlik ölçümünün temelinde bireysel refah kavramı bulunmaktadır. İktisatta, “refah” (ya da “iyilik hali”) genellikle “yarar” ile eşleştirilir – ki bu da bir kişinin ilgilendiği-dikkate aldığı şeylerin öznel bir değerlendirmesidir. Refah ölçümüne yönelik yaklaşımlar, bireyin refahıyla ilgili kendi kararlarına verilen önem açısından farklılık göstermektedir. Örneğin kökenlerini klasik faydacılıktan alan ve ilgili toplumdaki bireysel refah düzeylerine dayanmayı amaçlayan yaklaşımda, karşımıza çıkan refah düzeyleri kavramıyla kast edilen, refah karşılaştırmalarında ve kamu politikası kararlarında insanların kendi tercihleriyle en üst düzeye çıkarmaya çalıştıkları bir çeşit içsel tatmin seviyesidir. Yani kısaca, her kişinin kendi faydasını maksimize eden akılcı bir aktör olduğu varsayılır. Fayda tabanlı yaklaşım, rasyonel tüketici seçiminin bir modelini çizer. Yaklaşımın özü, bir fayda işlevi fikridir. Bu, işleve dayalı refahçılığın iki

ayrı rolü vardır. Birincisi, tüketicinin tercih ettiği uygun fiyatlı tüketim sepetleri üzerinde tercihlerinin uygun bir temsilidir. Tüketicinin bu sepetleri en iyiden en kötüye sıralayacağı ve mümkün olan en uygun seçenekler arasından en iyisini seçeceği varsayılmaktadır. İkinci rolde, fayda fonksiyonu, bir politika değişikliğinden sonra veya bir kişinin diğerine göre refahını belirlerken kişinin durumunda zaman içinde herhangi bir değişiklik olup olmadığı konusunda yeterli bilgi sağlamak amacıyla kullanılmaktadır (Ravallion, 2016, s. 132-136). Bu yaklaşıma önemli bir alternatif ise Amartya Sen tarafından önerilen “*capabilities*” yaklaşımıdır. Sen, faydacı yaklaşımı tek refah ölçütü olarak reddeder; Ayrıca, yalnızca belirli mal gruplarına erişimde mahrumiyet veya yalnızca gelirlere odaklananların benimsediği refahçı olmayan diğer formülasyonları da reddeder. Sen bunun yerine, “*iyi olma halinin*” gerçekten iyi yaşamak, yani uzun yaşayabilmek, iyi beslenmek, sağlıklı olmak, okur-yazar olmak gibi insani yapabilirlikler alanıyla bağdaştırır yani, “yaşam standardının değeri, metaların sahipliğinde değil, yaşamın içindedir. Ve yine Sen'in bakış açısına göre, içsel olarak değer verilen, insanların yapabilirlikleridir ve yoksulluk tam da bu nedenle, bir yapabilirlik (capability) eksikliğidir (Sen, 1979, s. 217-220).

Amaç yoksulluğu ölçmek olduğunda, bireyleri sıralamak için bir gösterge kullanmak gerekir. Refah göstergesi seçildikten sonra, hanehalkı verilerinden bireysel refaha geçiş için belirli bir yöntem seçilmelidir. Bunun nedeni, hane içi kaynak tahsisinin kara kutularına (ölçülemeyen kısım) ek olarak, hane büyüklüğü ve kompozisyonadaki farklılıkların ele alınması gerekliliğidir. Ölçek ve hanehalkı bileşimini birleştiren iktisadi varsayımlar yoluyla, yetişkin kişi başı eşdeğer refah ölçütü kullanılarak sıralama yapmaya izin veren AES<sup>11</sup>'in kullanılması uygundur. Buradaki mantık şudur: Bir hanehalkının ihtiyaçları her ek üye ile birlikte büyür, ancak ölçek etkisinden dolayı kişi

---

<sup>11</sup> AES (adult equivalence scales); refah ölçümünde hanehalkı büyüklüğü ve bileşimindeki farklılıkları ele almak için geliştirilmiş bir araçtır.

başına düşen tüketim aynı oranda azalmaz. Örneğin eğer aynı yaşam standardına sahip biri 4 diğeri 2 kişilik iki farklı hanehalkı varsa doğal olarak daha fazla kişinin barındığı hane daha çok gelire ihtiyaç duyacaktır. Bununla birlikte, dört üyeli bir hanehalkının, ihtiyaç duyduğu konut alanı, elektrik tüketimi vb. ihtiyaçlar elbette iki katına çıkmayacaktır.

Hanehalkı büyüklüğündeki bu farklılığın düzeltilmesinin bir yolu, hanehalkının gelirini üye sayısına bölmek olabilir, böylece tüm gelirler kişi başı olarak hesaplanmış olur. Ancak, böyle basit bir düzenleme, tüm bireylerin aynı kaynak ihtiyacına sahip olduğunu varsaydığı gibi birlikte yaşamadan doğan ölçek ekonomisini de göz ardı eder. İşte tam da bu nedenle; hanehalkının gerçek gelirlerine, bireylerin ihtiyaçları ve kaynakları paylaşmadan doğan ekonomilerdeki farklılıkları kabul edecek şekilde düzeltmeler yapmak için çeşitli kalibrasyonlar veya eşdeğerlik ölçekleri oluşturulmuştur. Ölçekler detaylarında farklılık gösterirler, ancak genellikle birlikte yaşayan daha büyük insan gruplarının ihtiyaç duyduğu ekstra kaynak düzeyinin gruptaki insan sayısı ile doğru orantılı olmadığını da çoğunlukla göz önünde tutarlar. Bu bağlamda örneğin, çocukların yetişkinlerden daha az ihtiyacı olduğu da hesaba katılır (Canberra Group Handbook, 2011, s. 68).

AES’de ki hanehalkı büyüklüğü meselesi, daha büyük hane halklarının aynı refah seviyesine ulaşmak için küçük hane halklarından daha fazla gelir / harcamaya ihtiyaç duymalarına işaret eder, ancak bu kişi başına düşen ölçümleri kullanırken varsayıldığı gibi doğrusal bir ilişki olmaz. Çünkü daha büyük haneler, bazı malların tüketiminde ölçek ekonomilerinden yararlanmaktadır. Yoksulluk sınırlarının belirlenmesi konusundaki öznel yaklaşımlar giderek artan bir şekilde yüksek bir ölçek ekonomisine işaret etmekle birlikte bu parametrenin değerinin belirlenmesinde optimum bir uygulama yöntemi yoktur. Ancak genel olarak; AES’in hanehalkı kompozisyonunda çocukların ihtiyaçlarının yetişkinlerden daha az dolayısıyla maliyetlerinin daha düşük olduğu hesaba

katılır. Aşağıdaki tabloda uluslararası düzeyde en yaygın kullanılan AES ölçekleri gösterilmiştir

**Tablo 1: Yaygın Kullanılan Yetişkin Eşdeğerlik Ölçekleri (AES)**

|                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Orijinal OECD ölçeği</b>                                            | Burada hanehalkının reisi olan kişi için katsayı:1, 18 yaş üzerindeki bireyler için: 0,7 ve 18 yaş altı bireyler için ise 0,5 alınarak hesaplama yapılmıştır.                                                                                                                                                       |
| <b>Düzenlenmiş OECD ölçeği</b>                                         | Burada hanehalkının reisi olan kişi için katsayı:1, 18 yaş üzerindeki bireyler için: 0,5 ve 18 yaş altı bireyler için ise 0,3 alınarak hesaplama yapılmıştır.                                                                                                                                                       |
| <b>Kare kök ölçeği<sup>12</sup></b>                                    | Bu ölçek, eşdeğer yetişkin sayısını hane büyüklüğünün karekökü olarak tahmin etmektedir (ölçek ekonomilerini ele almak için). Yetişkinlerin çocuklara göre farklı ihtiyaçları ayırt edilmez.                                                                                                                        |
|                                                                        | Bu denklemi kullanarak yetişkin eşdeğerlerini belirler.                                                                                                                                                                                                                                                             |
|                                                                        | <b>AE = (A+ αK)<sup>β</sup></b>                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| <b>Cutler ve Katz (1992) tarafından önerilen çift parametre sınıfı</b> | <p><b>AE:</b> Yetişkin eşdeğerliğini</p> <p><b>A:</b> Yetişkin sayısını</p> <p><b>K:</b> Çocuk sayısını</p> <p><b>α<sup>13</sup>:</b> Uyarlanmış yaş eşdeğerliği, bir çocuğun bir yetişkine göre maliyetini yansıtan bir sabittir; Tipik olarak 1'den küçüktür.</p> <p><b>β:</b> Uyarlanmış eşdeğerlik ölçeğini</p> |

**Kaynak:** (Streak, Yu, & Berg, 2009)

Eşdeğerlik ölçekleri yardımıyla, nüfus içindeki her hane türüne, ihtiyaçları ile orantılı bir değer verilir. Bu değerleri tahsis etmek için genel olarak dikkate alınan faktörler hanehalkının büyüklüğü ve üyelerinin yaşıdır. Birçoğu Atkinson ve arkadaşları tarafından incelenen çok çeşitli eşdeğerlik ölçekleri mevcuttur.

OECD eşdeğerlik ölçeği; ilk hane üyesine 1, her ek yetişkin için 0,7 ve her bir çocuğa 0,5'lik bir değer verir. Bu ölçek OECD tarafından "Oxford ölçeği" olarak da

<sup>12</sup> Kare Kök eşdeğerlik ölçeği, uluslararası hanehalkı Lüksemburg Gelir Araştırması (LIS) verilerine uygulanmaktadır: eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri, hanehalkı üyelerinin demografik özellikleri ile ilgilenmez (Chiripanhura, 2011, s. 47).

<sup>13</sup> Burada (α) 'nın bilimsel olarak belirlenmiş evrensel bir değeri yoktur. Maliyetleri ise şüphesiz ülkeden ülkeye ve çocukların yaş gruplarına göre değişiklik göstermektedir. Eğer hanehalkı tüketimi büyük ölçüde gıdaya dayanıyorsa, bir çocuğun maliyeti bir yetişkinden daha az olacaktır. Gelir arttıkça ve gıda harcamalarının payı azaldıkça yeni bir yaklaşım gündeme gelir. Buradaki uygulama, farklı gruplar için enerji gereksinimlerinin karşılaştırılmasıdır. Ancak çocuklar ve yetişkinler hem gıda hem de gıda dışı ürünler tüketirler ve gıda dışı maliyetlerin aynı oranı takip etmesini beklemek için bir sebep yoktur.

adlandırılmaktadır. OECD kendi eşdeğerlik ölçeğini oluşturmamış ülkelerde bu ölçeğin kullanılabileceğini belirtmiştir. Ölçek bazen "eski OECD ölçeği" olarak da adlandırılmaktadır.

1980'lerde ve 1990'ların başında eski OECD ölçeği kullanıldıktan sonra OECD tarafından düzenlenmiş/modifiye edilmiş bir ölçek ortaya atılmıştır. Eurostat 1990'ların sonlarında bunu "düzenlenmiş OECD ölçeği" olarak adlandırılmıştır. Bu ölçeğe 1994'de Haagenars ve ark. tarafından ilk hane üyesine 1, her ek yetişkin için 0,5 ve her bir çocuğa da 0,3 değeri atanmıştır.

Karekök ölçeği- ülkelerdeki gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu karşılaştıran OECD ölçeklerinden bir diğeridir. Burada hanehalkı gelirini, hane büyüklüğünün kareköküne bölen bir ölçek kullanılmaktadır. Bu, örneğin, dört kişilik bir hanehalkının tek bir kişiden oluşan hanehalkına göre iki kat daha fazla gereksinimi olduğunu vurgulamaktadır.

2005 yılındaki çalışmasında Corak; AES'in kuram ve varsayımdan ziyade teori ve ampirik kanıtlara dayanma eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle nüfusun alt kesimlerine ait yoksulluk bulgularının duyarlılığını AES'de test etmek önemlidir. Uluslararası düzeyde, yoksulluğun AES'e duyarlılığını araştıran birçok çalışma yapılmıştır. Bazıları, ölçek seçiminin hem yoksulluk düzeyinin hem de yoksulluğun ve örüntüsünün düzeyi açısından oldukça fark yaratabildiğini bulmuşken, diğerleri sonuçların sadece marjinal olarak etkilendiğini tespit etmiştir (Streak, Yu, & Berg, 2009, s. 186). Aşağıdaki tabloda yaygın kullanılan yetişkin eşdeğerlik ölçekleri karşılaştırılmıştır.

**Tablo 2: Yaygın Olarak Kullanılan Eşdeğerlik Ölçeklerin Karşılaştırılması**

| <i>Hanehalkı boyutu</i>    | Cutler ve Katz ölçeği* | OECD Eşdeğerlik ölçeği | Düzenlenmiş OECD ölçeği | Karekök ölçeği | Hanehalkı geliri |
|----------------------------|------------------------|------------------------|-------------------------|----------------|------------------|
| <i>1 yetişkin</i>          | 1.0                    | 1.0                    | 1.0                     | 1.0            | 1.0              |
| <i>2 yetişkin</i>          | 2.0                    | 1.7                    | 1.5                     | 1.4            | 1.0              |
| <i>2 yetişkin, 1 çocuk</i> | 3.0                    | 2.2                    | 1.8                     | 1.7            | 1.0              |
| <i>2 yetişkin, 2 çocuk</i> | 4.0                    | 2.7                    | 2.1                     | 2.0            | 1.0              |
| <i>2 yetişkin, 3 çocuk</i> | 5.0                    | 3.2                    | 2.4                     | 2.2            | 1.0              |

\*  $AE = (A + \alpha K)^{\beta}$  denkleminde uyarlanmış yaş değerliğini gösteren  $\alpha$  ve uyarlanmış eşdeğerlik ölçeğini gösteren  $\beta$ , bire eşit kabul edilmiştir

**Kaynak:** (Canberra Group Handbook, 2011, s. 70).

Eşdeğerlik ölçekleri için uygun değerleri tahmin etmeye çalışan istatistiksel çalışmalar ve diğer kurumlar tarafından kayda değer araştırmalar yapılmasına rağmen, bu konuda tek bir standart ortaya çıkmamıştır. Teoride eşdeğerlik ölçeklerini tasarlarırken göz önünde bulundurulması gereken birçok faktör vardır. Örneğin, işgücündeki insanlar, yaşam standartlarını etkileyebilecek ulaşım ve diğer masraflarla karşı karşıyadır. Farklı yaşlardaki çocukların farklı ihtiyaçlarını ve farklı coğrafi bölgelerde yaşayan insanların karşı karşıya kaldıkları farklı maliyetleri yansıtmak da istenebilir. Öte yandan, insanların beğenileri ve tercihleri geniş ölçüde farklılık göstermekte olup, benzer gelir düzeyine ve bileşime sahip hane halkları arasında belirgin olarak farklı harcama modelleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, düşük gelirli hane halklarının gelirlerini uygun şekilde ayarlayan eşdeğerlik ölçeklerinin yüksek gelirli hane halkları için uygun olmadığı ve bunun tersinin de gerçekleşebileceği durumlar da mümkündür. Bunun nedeni, konutlara harcanan toplam gelirin oranının, gelirler yükseldikçe düşme eğilimi göstermesi ve toplu yaşayan hanelerde ölçek ekonomisinin etkisiyle kişi başına konut maliyetinin daha ucuz olmasıdır. Ayrıca eşdeğerlik ölçeğinin seçimi baz alınan ülkeye, hanehalkı tüketiminin yapısına ve diğer faktörlere bağlı olacaktır. Sonuç olarak, tüketimde büyük ölçek ekonomilerini kabul

eden bir eşdeğerlik ölçeği kullanmak, yaşlılar arasındaki yoksulluğun boyutun olduğundan fazla göstereceği gibi, çocuk yoksulluğunu da olandan daha az yansıtacaktır (Canberra Group Handbook, 2011, s. 69).

Bu nedenle, tüm ilgili faktörleri dikkate alan eşdeğerlik ölçeklerini tanımlamak, tahmin etmek ve kullanmak zordur. Bu yüzden genel olarak daha basitleştirici ölçekler kullanılmaktadır. Daha basit ölçeklerin önemli bir avantajı, kullanıcı için daha şeffaf olmaları ve eşdeğerleme sürecinde yapılan varsayımların değerlendirilmesini kolaylaştırmasıdır.

### ***1.3.2.2 Yoksulluk Sınırının Seçimi***

Günümüzde “yoksulluk sınırına” dair tartışma hemen hemen herkesin az çok aşına olduğu bir konudur. Ancak hangi yaşam standardının ima edildiği konusunda, yoksulluk sınırında yaşamının ne anlama geldiğine göre farklılaşan çeşitli subjektif yaklaşımlar söz konusudur. Burada unutulmaması gereken nokta, bu sınırların hayatta kalmanın eşik değerlerini temsil etmediğidir. Yani temsil edilen şey, hayatta kalmak için gerekli minimum mutlak kazancın ötesinde bir sınırın varlığıdır (Ravallion, 2016, s. 191). Ancak bazı düşünce okulları yoksulluk sınırının biraz altında yaşayan bir insanla, onun biraz üstünde yaşayan arasında hayat standartları bağlamında çok bir fark olmadığını söylemekte ve bu yoksulluk sınırı fikrini de reddetmektedir. Kısaca yoksulluk sınırları normatif toplumsal yargılardır.

Bir refah göstergesi seçildikten sonra, yoksulların yoksul olmayanlardan ayrılabilceği ve yoksul bireylerin sayılabileceği bir sınırın belirlenmesi gerekmektedir. Mutlak yoksulluk ya da mutlak yoksulluk çizgisi için tek bir genel kabul görmüş ölçüt yoktur. Bu nedenle, her zaman bir yoksulluk çizgisi oluştururken öznellik unsuru mevcut olur. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için yapılan literatürler arasındaki fark, mutlak yoksulluk değerlendirmelerinin genellikle gelişmekte olan gruba hitap etmesi gerektiği,

buna karşın görelî yoksulluğun ise gelişmiş ülke analizleri açısından daha doğru sonuçlar vereceği yönündedir (Ravallion, 2016, s. 208-209). Yaygın olarak kullanılan mutlak yoksulluk sınırı yaklaşımları şöyledir: **(1)** Gıda-kalori yaklaşımı: günlük gerekli olan gıda kalori miktarının maliyet sınırını içeren yaklaşım, **(2)** Asgari gıda ihtiyacı hattına diğer temel malların maliyetlerini ekleyen temel ihtiyaçlar yaklaşımını, **(3)** Gelir desteği gibi programları hedeflemek için hükümet tarafından belirlenen sınırlar.

Bunlardan gıda-enerji alımı yöntemi (FEI) bir kişinin tipik olarak gerekli FEI'ye ulaştığı tüketim harcamalarını veya gelir düzeyini bulmak suretiyle hesaplanır. Özünde, yoksulluk sınırının, bir kişinin belirli bir toplumda yeterli derecede beslenmesinin beklediği toplam tüketim harcamaları olarak tanımlanmaktadır. Bir kişi kalori gereksinimini karşıladığı toplam tüketim harcamasını saptadığı sürece, gıda ürünlerinin tüketimi için belli bir miktar ödenek ayırır. Ancak amaç, mutlak yoksulluk için bir standart belirlemek olduğunda FEI yöntemi ciddi bir soruna dönüşmektedir. FEI ve tüketim veya gelir harcaması arasındaki ilişki bölgeler, sektörler ve belirli tarihler arasında aynı olmakla birlikte, etkileri, verdikleri tatlılıklar, aktivite seviyeleri, nispi fiyatları, kamusal mal olup olmamalarına ve diğer değişkenlere göre farklılık gösterebilecektir. Örneğin, tarımsal çalışma çoğu şehir faaliyetinden daha fazla yorucu olma eğilimindedir ve bu da vücut ağırlığını korumak için daha yüksek gıda-enerji gereksinimlerini gerektirir (Ravallion, 2016, s. 205-206).

Görelî yoksulluk sınırları ise, daha sübjektif değerlendirmeler içeren mutlak yoksulluk sınırı ölçütlerine nispeten nicel verilerle çalışma imkânı sunmasından ötürü tercih edilmektedir. Bunu yaparken en yaygın uygulama, tüketim ya da gelir dağılımının aritmetik ortalaması ya da medyanın bir kısmını yoksulluk sınırı olarak kullanılmasıdır; yani görelî yoksulluk çizgileri, yoksulluğu bir referans grubuyla, en yaygın olarak toplumdaki diğerlerinin gelir veya harcama pozisyonlarıyla ilişkili olarak tanımlar.

Yaygın olarak kullanılan örneklerde, ortalama / medyan gelir / harcamaların %40, %50 veya %60'ı alınır. Bu tür yoksulluk çizgileri “güçlü” göreceli çizgiler olarak bilinmektedir (Ravallion, 2016, s. 209).

### ***1.3.2.3. Kullanılacak Gelir Tanımının ve Yoksulluk Ölçüsünün Belirlenmesi***

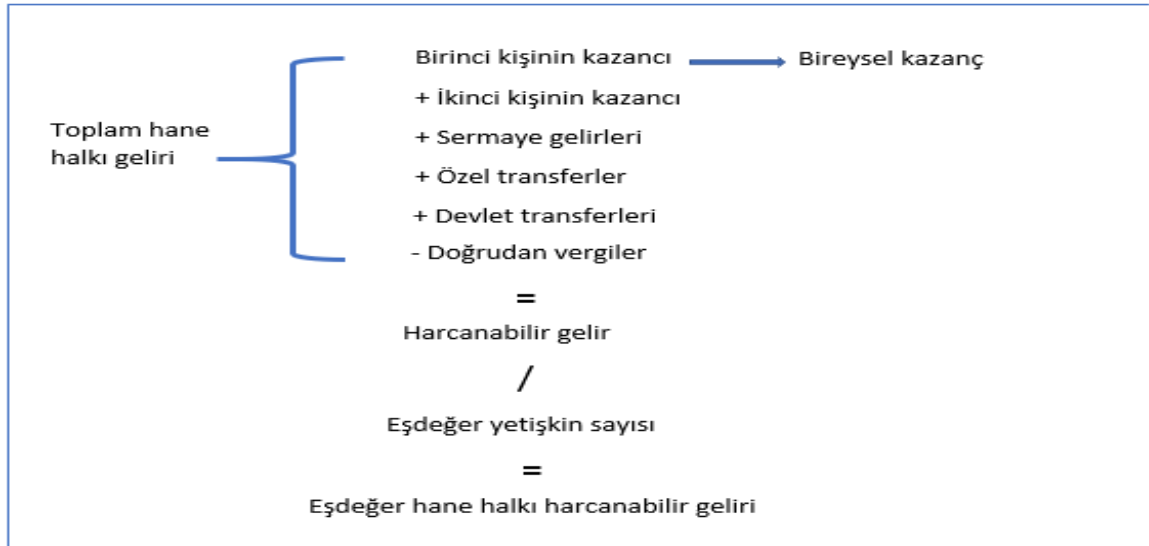
Gelir verilerini analiz etmek için kullanılabilecek bir dizi özet ölçüm yöntemi bulunmaktadır. Bunlardan gelir düzeylerini tanımlamak için sıkça kullanılan bir ölçü; aritmetik ortalama alınarak elde edilen ortalama gelirdir, yani tüm gelirlerin toplamı, gözlem sayısına bölünür. Ortalamanın bir avantajı, hesaplanması ve yorumlanmasının kolay olmasıdır. Bununla birlikte, temel dezavantajları, aşırı/uç değerlere ve dağıtımın asimetrisine karşı savunmasızlığıdır. Merkezi eğilimin bir ölçüsü olarak zayıflığına rağmen, çoğu gelir istatistikleri üreticilerinin en sık kullandığı yöntemdir. Hanehalkı gelirinin bileşimi hakkında veri sunarken de açık bir seçimdir. Alternatif bir diğer merkezi eğilim ölçüsü medyandır. Gözlemler en düşük (en küçük) ile en yüksek (en büyük) arasında sıralandığında ortadaki gözlem medyayı temsil eder. Ortalama ile karşılaştırıldığında, medyan daha istikrarlı ve sağlam bir ölçektir ve aşırı değerler ve örneklem dalgalanmalarından da daha az etkilenmektedir.

'Düşük' veya 'yüksek' gelir için bir eşik gerekli olduğunda, medyan sıklıkla tercih edilen ölçüdür. Bunun nedeni, birçok kişinin yoksulluğun “tipik” bir gelir düzeyine görece uzaklığı açısından tanımlamasıdır. Medyan genellikle, popülasyonun alt ve üst uçlarında meydana gelen değişikliklerden daha az etkilendiği için, tüm popülasyon için tipik bir gelir düzeyinin göstergesi olarak ortalamadan daha sağlam bir ölçüdür. Ortalama ve medyan gelirler karşılaştırıldığında, eğer medyan ortalamanın altındaysa bu durum eşitsiz bir gelir dağılımı olduğunun göstergesidir. Ayrıca böyle bir durumda medyan ve

ortalama arasındaki fark ne kadar fazlaysa, toplumdaki gelir dağılımının da o kadar bozuk olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan ölçümlerde hesaba katılması gereken diğer bir unsur kullanılacak gelir tanımı olarak harcanabilir gelirin dikkate alınmasıdır (Thewissen, Nolan, & Roser, 2016). Harcanabilir gelir; istihdam kazançları, nakdi yardımlar (devlet emeklilik veya konut yardımı gibi), vergi kredileri, yatırımlar, özel emeklilik maaşları ve diğer gelir türlerinin toplamından doğrudan vergiler için ödenenler, sigorta primleri ve birtakım vergilerin çıkarılmasıyla elde edilir. Ayrıca gelir, bireysel düzeyde değil, hane seviyesinde ölçülmelidir. Çünkü hanenin toplam geliri, bireyin yaşam standardı için bireysel gelirinden daha iyi bir rehberdir. Buna ek olarak gelir rakamları eşdeğerdir, yani hanehalkı içindeki yetişkin ve çocuk sayısı için uyarlanır. Çünkü eşdeğerleştirme, hane büyüklüğünü dikkate alarak, hane halklarının yaşam standartlarını karşılaştırmamızı sağlamaktadır. Aşağıdaki grafikte eşdeğer hanehalkı harcanabilir gelirin kompozisyonu kısaca özetlenmiştir.

#### Şekil 5: Eşdeğer Hanehalkı Harcanabilir Gelirin Kompozisyonu



**Kaynak:** (Thewissen, Nolan, & Roser, 2016, s. 4)

Bunun dışında hanehalkı gelir ölçümünde iki temel yaklaşımın varlığından söz etmek mümkündür. Bunlar (Canberra Group Handbook, 2011):

- Kökleri ulusal hesaplara ve özellikle de Ulusal Hesaplar Sistemine (SNA)<sup>14</sup> dayanan muhasebe temelli standartlara sahip olan makro yaklaşım.
- Kökleri mikroekonomiye ve özellikle de yoksulluğun araştırılmasına ve yoksulluğun toplumdaki farklı sosyo-ekonomik gruplara olan etkisine dayanan mikro yaklaşım. Mikro veri kümeleri uzun zamandan beri sadece toplam büyüklük seviyeleri için değil, aynı zamanda nüfusun çeşitli alt gruplarında zaman içindeki gelir, tüketim ve zenginlik dağılımlarını analiz etmek için kullanılmıştır. Mikro veriler aynı zamanda makroekonomik istatistikler için girdi olarak da hizmet vermektedir.

Kavramsal olarak, hane geliri üzerindeki makro ve mikro istatistiklerin çoğu ortaktır. Bununla birlikte, iki veri setinin amaç ve beklentilerinde, bunların kapsamı ve derlemek için kullanılan veri kaynaklarında ve bireysel hane halkları için pratik veri raporlama veya tahmin sorunları nedeniyle önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum, farklı bir terminoloji ve teamüller setinin oluşmasına yol açmıştır. Hanehalkı gelir istatistiklerinden faydalananların çoğu, mikro ve makro veri setlerinin nüfus toplamalarına uygun bir şekilde bir araya getirilerek değerlendirilmesine olanak tanıyacak bir uzlaşmanın varlığını arzularlar. Bu mümkün olmasa bile, veri üreticisi varyasyonların var olduğunu biliyorsa ve bunun farkındaysa bu durumda da ondan net açıklamalar getirmesi

---

<sup>14</sup> **System of National Accounts:** SNA verileri, birçok kaynaktan derlenen ve daha geniş ulusal muhasebe çerçevesinde sunulan sektörel birikimlerdir. Veriler, hanehalkı sektörünün şirket ve hükümet sektörleriyle ve dünyanın geri kalanıyla nasıl bir bağlantı içerisinde olduğunu göstermektedir. Genel olarak, büyük hanehalkı alt sektörleri için veya bir bütün olarak hanehalkı sektörü için toplu bilgi sağlarlar. SNA'da özetlenen bir yaklaşım, tipik olarak ekonomideki insanların rolüne odaklanan bir sosyal hesap matrisidir (social accounting matrix / SAM). SAM, bir ekonominin yapısal özellikleri ile gelir ve tüketim harcamalarının farklı sosyo-ekonomik gruplar arasındaki dağılımı arasındaki ilişkiyi analiz etmek için hanehalkı sektörünü ayrıştırarak inceleyen bir analizdir. Kısaca Sosyal hesap matrisi (SAM); bir ekonomideki kurumları, o kurumların işlevlerini ve gelirin nasıl kullanıldığını birbiriyle ilişkilendirerek makroekonomik yapıyı açıklamaktadır. Bu matris; yaratılan gelirin nerelere harcandığını ve bu geliri elde etmek için hangi maliyetlere katlanıldığını göstermektedir (Taylor, 2004, s. 7-9).

beklenmektedir. Çünkü farklı sonuçlar doğuran veya doğurması muhtemel veri setlerinin kullanılması analiz sonuçlarının da daha sağlıklı neticeler vermesine yol açacaktır. Tüm bu açıklamalar bağlamında aşağıdaki tabloda hanehalkı gelir istatistiklerinin ölçümünü iyileştirmek için atılan adımlar kronolojik bir sırayla verilmiştir.

**Tablo 3: Hanehalkı Gelir Ölçümünün Kısa Tarihi**

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|-------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>1966</b> | Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu- 14. Oturum Bu oturumu takiben, Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi tarafından gelir, tüketim ve hanehalkı servetinin birikimini kapsayan bir dağıtım istatistikleri sistemi kademeli olarak geliştirildi.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <b>1972</b> | Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu- 17. Oturum Bu oturumda gelir dağılımı, tüketim ve hanehalkı servetinin birikimini kapsayan tam bir dağıtım istatistikleri sisteminin son hali kabul edildi. Ancak Komisyon, tartışmaların ışığında değişiklik ve basitleştirmeler yapılmasını talep etmiştir.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| <b>1974</b> | Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu- 18. Oturum Gelir, tüketim ve hanehalkı servetini kapsayan basitleştirilmiş dağıtım istatistikleri sisteminin bir taslağı bir dizi koşul altında kabul edildi. Özellikle, komisyon daha fazla sadeleşmenin arzu edildiğini düşünmüştür.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| <b>1977</b> | Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi, Gelirlerin, Tüketimin ve Hanelerin Birikiminin Dağılımı İstatistikleri Hakkında Geçici Kılavuz yayınlamıştır. Geçici Rehberin amacı, ülkelerin gelir dağılımı istatistiklerini toplamasına ve yaymasına yardımcı olmak ve karşılaştırılabilir verilerin uluslararası raporlamasını ve yayınlanmasını sağlamaktır. Mikro düzeyde gelir dağılımı istatistiklerinin makro düzeydeki ulusal muhasebe standartlarına bağlanması gereği vurgulanmıştır.                                                                                                                                                                                                                           |
| <b>1981</b> | Ulusal gelir dağılımı istatistikleri uygulama anketleri Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi tarafından yayınlandı.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| <b>1983</b> | 1983 yılında farklı ülkelerden hanehalkı gelir verilerinin karşılaştırılabilirliğinin sağlanamaması için Lüksemburg Gelir Çalışması /Araştırması (LIS) kurulmuştur. Lüksemburg'daki Nüfus, Yoksulluk ve Sosyo-Ekonomik Politika Çalışmaları Merkezi'nde yer alan LIS, geniş bir ülke yelpazesinden birim kayıt verilerini bir araya getirmekte ve ortak bir kavram ve tanım kümesine göre yeniden düzenlemektedir.                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| <b>1994</b> | Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat), Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) ve OECD'nin anlaşmasıyla 1977 Geçici Kılavuzunun revizyonunda önemli bir rol üstlenmeyi taahhüt etmiştir. Ve Eurostat Avrupa Topluluğu Hanehalkı Paneli 'ni (ECHP) başlatmıştır. Bu araştırmanın amacı, uzun dönemli bir çerçeve içinde, sosyal dışlanma ile ilgili gelir ve diğer değişkenler hakkında karşılaştırılabilir istatistikler oluşturmaktır. Ek olarak, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) İstatistik Bürosu, Ekim 1993'teki 15. Uluslararası İşgücü İstatistikleri Konferansı'nın (ICLS) bir sonucu olarak, istihdamdan elde edilen gelirin ölçülmesini geliştirmek için girişimde bulunmuştur. |
| <b>1996</b> | Ağustos 1996'da Uluslararası Gelir ve Servet Araştırmaları Birliği'nin (IARIW) 24. Genel Konferansı, Uluslararası Gelir ve Varlık Dağılımı Standartları konulu bir oturumunu içeriyordu. Bu oturumda esas olarak 1977 Hane Gelirleri, Tüketimi ve Birikiminin Dağılımı İstatistiklerine İlişkin Geçici Rehberin revize edilmesi çabalarına odaklanılmıştır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| <b>1998</b> | 16. ICLS'de, istihdamla ilgili gelirlerin ölçülmesine ilişkin bir karar kabul edildi.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| <b>2001</b> | Canberra Grubunun Nihai Rapor ve Önerileri yayınlanmıştır. Grubun önerileri mikro düzeydeki hanehalkı gelir istatistikleri için yeni uluslararası standartların geliştirilmesinde son derece etkili olmuştur.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| <b>2003</b> | 17. ICLS tarafından kabul edilen hanehalkı gelir istatistikleri için revize uluslararası standartlar büyük ölçüde Canberra Grubu tarafından ortaya konan önerileri izledi. AB'nin Gelir ve Yaşam Koşulları İstatistikleri (EU-SILC) ECHP'nin yerine geçmeye başladı.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |

**Kaynak:** (Canberra Group Handbook, 2011, s. 6-7)

Refah göstergesi, yoksulluk çizgisi ve kullanılacak gelir tanımı belirlendikten sonra, yoksulluk profilini geliştirmek için bir ölçüm setinin seçilmesine ihtiyaç vardır. Yaygın olarak kullanılan yoksulluk ölçüm yöntemleri ise şöyledir: Kafa Sayım Oranı, Yoksulluk Açığı Endeksi, Sen Endeksi ve Foster-Greer-Thorbecke (FGT) Endeksidir.

Bunlar içinde en yaygın kullanılanlarından biri, Foster-Greer-Thorbecke (FGT) endeksidir (Foster, Greer, & Thorbecke; 1984, 2010). Bu endeks toplam yoksulluğu alt gruplara ayrıştırabilme özelliğine sahiptir. Böylelikle endeksler alt gruplardaki nüfus paylarıyla ağırlıklandırılır ve buradan toplam yoksulluk elde edilir. Yani bu endeksle toplam yoksulluğun ötesinde yoksulluğun derinliğı ve görelî yoğunluğuna da ulaşmak mümkün olur. Foster-Greer-Thorbecke yoksulluk endeksi, pek çok açıdan oldukça kullanışlıdır. Özellikle, bir grubun toplam yoksulluğunun, alt grupların yoksulluk düzeylerinin ağırlıklı ortalaması olarak kabul edilmesi anlamında ayrıştırılabilir- herhangi bir ampirik uygulamada bu durum Sen Endeksine göre büyük bir avantajdır (Foster, Greer, & Thorbecke, 1984, s. 762). Bu ölçü hem teorik hem de ampirik uygulamalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Yoksulluk ölçüm yöntemleri içinde en yaygın kullanılanlarından biri olan FGT endeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Streak, Yu, & Berg, 2009, s. 187):

$$P_a = \frac{1}{n} \sum (i^{z-y} / z)^a \mid (y_{i^*} \leq z)$$

- **P<sub>a</sub>:** Yoksulluk ölçüsü
- **a :** Yoksul hanehalkı sayısı
- **n:** Toplam hanehalkı sayısı
- **z:** Yoksulluk sınırı
- **y<sub>i\*</sub>:** i. hanehalkının geliri

$P_0$ , kişi sayısı endeksi ölçümü,  $a = 0$  ise yoksulluk sınırının altındaki nüfusun (veya çocuk nüfusun) yoksulluk oranını gösterir (yani kafa sayım oranı). Yoksulluk açığı endeksi ise yukarıda ki formüle göre;  $a = 1$  olduğu durum da ortaya çıkar. Yoksulluk açığı endeksi yoksulluğun derinliğine dair bir ölçüdür. Yani yoksulluk sınırının altında kalanların bu sınıra olan mesafesini ifade etmektedir.  $a = 2$  olduğu zaman ise yani  $P_2$  durumu ki bu yoksulluk açığı endeksinin karesini verir. Bu durum da ise yoksulluk sınırının altındaki daha derin yoksullara odaklanılmaktadır (Foster, Greer, & Thorbecke, 2010, s. 8-20).

Yoksulluğa dair diğer çok kullanılan bir endeks Kafa Sayım Oranıdır. Burada yapılan hesaplama oldukça basittir. Belirlenen yoksulluk sınırının altındaki nüfus, yoksulluk oranının ölçülmek istendiği alanda yaşayan toplam nüfusa bölünerek elde edilen orandır. FGT Endeksinde  $a = 0$  olması durumu da kafa sayım oranını vermektedir (Foster, Greer, & Thorbecke, 2010, s. 8).

Son dönemlerde yoksulluk analizlerinin öncülerinden olan Sen ise türettiği yoksulluk endeksini 2 temel önerme üzerine oturtmaktadır. Bunlar; Monotonluk-tekdüzelik aksiyomu ve transfer aksiyomudur. Monotonluk aksiyomunda ki iddia; eğer yoksul bir kişinin geliri azalırsa, genel yoksulluk sınırı artar şeklindedir. Transfer aksiyomunda ise Sen; yoksul birinden daha zengin birine bir gelir transferi olduğunda da yoksulluğun artacağını öne sürmektedir. Bu çerçevede bu 2 aksiyomu da sağladığını düşündüğü Sen Endeksini ortaya atar (Shorrocks, 1995, s. 1225). Sen Endeksi;

$$S = HI + \frac{q}{q+1} (1-I) G_p$$

Şeklinde formüle edilir. Burada H: kafa sayım oranını, I: yoksulluk açığı endeksini, q: toplam yoksul sayısını ve  $G_p$  : yoksullar arasında ki gelir eşitsizliğini gösteren Gini katsayısını temsil etmektedir. Ancak yine de bu formülasyona göre de

transfer aksiyomunun tam olarak karşılanmadığı iddia edilmektedir. Sen Endeksi, resmi Sen Endeksi olarak da adlandırılan başka bir şekilde de formüle edilmektedir:

$$S = HI + H (1-I) G_p$$

Ancak yine yukarıda ki formülasyonda da transfer aksiyomu bağlamında bir eksiklik olmasının yanında, yoksulluğu alt gruplara ayrıştırılamaması da Sen Endeksini pratikte kullanılır olmaktan uzaklaştırmaktadır (Shorrocks, 1995).

### 1.3.3. Çocuk Yoksulluğu

Çocuk yoksulluğu olgusu araştırılırken öncelikle çocuğun kim olduğu sorusu sorulmalıdır. Ancak şüphe yok ki bu soruya verilecek yanıt; toplumsal yapı, din, ahlak, bilim, hukuk vs. gibi çeşitli olgulara bağlı olarak farklılık gösterecektir. Yine de evrensel birkaç ortak tanıma ulaşmak mümkündür. Örneğin UNICEF'in Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 'sinin ilk maddesine göre: Hukuken uygulanabilecek erken yaşta reşit kılınma durumu hariç, on sekiz yaşını doldurana kadar her insan çocuktur (UNICEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 2017). Aynı şekilde Çocuk Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilk maddelerinde de şöyle denilmektedir: Kız çocuk, erkek çocuk, kara çocuk, beyaz çocuk, Hristiyan, Müslüman, Yahudi, Budist vs. gibi ayrımlar yapılmaksızın her insan on sekiz yaşına kadar çocuktur ve çocuk olmanın getirdiği vazgeçilmez haklara sahiptir (Çocuk Hakları Evrensel Beyannamesi, 2017). Bir başka tanıma göre ise: Yasal olarak olgun kılınmaksızın doğum ve ergenlik gibi iki süreç arasındaki her kişi çocuktur (The Free Dictionary, 2015: akt. Çiçek & Dikmen, 2016).

Dezavantajlı kesim içerisinde en korumasız grup şüphesiz ki çocuklardır. Ancak 20. yy. a kadar bu gerçek ya fark edilmemiş ya da hep es geçilmiştir ta ki Milletler Cemiyeti kurulana kadar. Çocuk hakları konusunda 1900' lü yıllarda ilk adımı Milletler

Cemiyeti atmış ve beş maddelik Çocuk Hakları Bildirgesini yayınlamışlardır. Fakat İkinci Dünya Savaşı' nın patlak vermesiyle Milletler Cemiyeti ortadan kalkmıştır. Savaş sona erdikten sonra ise Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulmuş ve insan hakları konusunda önemli adımlar atılmaya devam edilmiştir. Milletler Cemiyeti tarafından yayınlanan Çocuk Hakları Bildirgesi genişletilerek yeniden kabul edilmiştir. Ancak bu bildirge ne ilk haliyle ne de sonraki haliyle, hukuki bir yaptırımı olmamasından dolayı çoğu devlet tarafından hayata geçirilmemiştir. Çocuk hakları konusunda farkındalık oluşturan adım ise 1989 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesiyle atılmıştır. Sözleşmeyle her çocuğa belirli bir standartta yaşama, iyi bir eğitim alma ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı tanınmış ve üye ülkelerde bu bilincin uyandırılması amaçlanmıştır

Yoksulluk ölçümlerinde, çocuklara özel olarak odaklanması gerekliliğinin yaygın olarak kabul edilmesiyle birlikte, çocuklarda ki yoksulluğun ve refahın ölçülmesi konusu da giderek artan bir ilgi görmeye başlamıştır. Yani çocuk odaklı yoksulluk ve refah ölçümü, genel yoksulluk tartışmalarında marjinal bir role bürünmüştür. Çocukları yoksulluk tartışmasının gündemine getiren belli başlı nedenler ise; çocuk haklarının desteklenmesi ve 1990'ların başlarında dünyada ki hemen hemen bütün ülkelerde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin onaylanması olmuştur. Çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması için doğrudan ortamlarına bağımlılığı, temel ihtiyaçlar açısından çocuklara özgü gereksinimler ve çocuk odaklı politikaların oluşturulmasına yönelik özel bilgi talebi gibi unsurlar ise çocuk yoksulluğu yaklaşımlarının geliştirilmesini gerektiren önemli diğer nedenlerdendir. Ek olarak tüm boyutlarıyla ele alınmış bir çocuk yoksulluğu tanımının varlığı, politika yapıcıları ve kuruluşları çocukların özel ihtiyaçlarını doğrudan ele almaya teşvik etmesi bakımından da oldukça önemlidir (Minujin, Delamonica, Davidziuk, & Gonzales, 2006, s. 495).

Genel olarak yoksulluğun veya çocuk yoksulluğunun spesifik olarak evrensel bir yorumu yoktur. Ancak kısaca, gelir bakımından yoksulluk ve en temel ihtiyaçlar özelinde

yoksunluk içinde yaşayan çocukların durumuna karşılık gelen çocuk yoksulluğu kavramsallaştırması; yaşadıkları ülkenin kabul edilebilir en düşük standartlarına erişemeyen çocukları ifade etmektedir. Yoksul çocukların belirlenmesine dair oluşturulan bu standartlar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için birbirinden oldukça farklıdır. Çocuklarda da çok boyutlu yoksunluklar kümesi olarak düşünülebilecek olan yoksulluk; yeterli eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememe, kötü konut ve çevre koşulları, kötü muamele<sup>15</sup> (fiziksel duygusal ve cinsel istismar, ihmal, zorbalık) gibi çok farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir (The Canadian Poverty Institute, 2017, s. 9-10).

Parasal ölçüm yöntemlerine göre bakıldığında ise çocuk yoksulluğu harcanabilir medyan gelirin belirli bir oranının altında kalan çocuklara karşılık gelmektedir. Bu oran genel olarak OECD ülkeleri için eşdeğer fert ölçeğine göre hanenin harcanabilir medyan gelirinin %50'sinin altı olarak kabul edilirken, AB ülkelerinde eşdeğer fert ölçeğine göre hanenin harcanabilir medyan gelirinin %60'nın<sup>16</sup> altında gelire sahip olan çocuklar yoksul olarak kabul edilmektedir (bkz. [https://www.oecd.org/els/CO\\_2\\_2\\_Child\\_Poverty.pdf](https://www.oecd.org/els/CO_2_2_Child_Poverty.pdf) ).

Son dönemlerde önem kazanmış olmasına rağmen yoksulluğu azaltma stratejilerinde, uzun bir süre boyunca yoksulluk içinde yaşayan çocukların özel ihtiyaçları

---

<sup>15</sup> Çocuk ihmal ve istismarı, ebeveynler veya çocuğa bakan diğer yetişkinler tarafından, çocuğa uygun olmayacak, ruhsal gelişimine zarar verecek ve çocuğun potansiyelinin ortaya çıkmasını engelleyecek her türlü kötü muamele veya herhangi bir muamelede bulunmama durumu olarak tanımlanabilir (Tıraşçı & Gören, 2007, s. 70-74). Ahlaki, tıbbi ve hukuki boyutları olan ve cinsel, duygusal ve fiziksel olarak 3 gruba ayrılan istismar ile çocuğa karşı eylemsizliği ifade eden ihmal, toplumsal olarak ciddi sonuçlar doğurabilecek önemli sorunlardır (Kaya, 2009, s. 30-35). İstismar ve ihmal diğer pek çok çocuk sorunun da olduğu gibi bölgesel, kültürel, dini, felsefi ve bilimsel kimi yapılardan etkilenecek şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak en önemli sebebin yoksulluk olduğunu söyleyebiliriz. Klevens ve arkadaşları da yürütmüş oldukları bir çalışma da düşük gelirin kötü muameleyle ilişkili olduğunu kabul etmişlerdir (Klevens, L. Barnett, Florence, & Moore, 2014). Ayrıca eğitim seviyesinin düşük olması da tüm bunları tetiklemektedir. Bu sebeple ailelere yönelik eğitim programları da sorunları azaltmakta işe yarayabilir. İhmal ve istismarın yol açabileceği sorunları ise şu şekilde sıralamak mümkündür: Çocuklarda psikolojik kimi yaralar açarak potansiyellerini tam olarak ortaya çıkarmalarını engeller, Fiziksel istismara maruz kalan çocuklarda saldırganlık ve suç işleme eğilimi akranlarına göre çok daha fazla olduğu gözlenmiştir (Ayan, 2007, s. 207), Depresyon, yalnızlık, içine kapanıklığı artırır ve intihara teşebbüsü tetikler. Özellikle bir çeşit duygusal istismar olan ihmal bu problemleri daha da artırır. Onulmaz yaralar açan cinsel istismar ise, çocuğun kendini toplumdan tamamen soyutlamasına ve pasif bir birey olmasına yol açar. Bu bağlamda bakıldığında pek çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede en önemli sorunlardan biri “çocuk gelinlerdir”. Çocuk gelinler cinsel istismarın en bariz örnekleridir.

<sup>16</sup> Çalışmada çocuk yoksulluğuna dair kullanılan veriler EUROSTAT 'tan elde edilmiş olur, yoksulluk sınırı eşdeğer fert ölçeğine göre hanenin harcanabilir medyan gelirinin %60'ı olarak kabul edilmiştir.

ve çocuk yoksulluğuyla başa çıkabilmek için doğrudan politikalar benimseme gereği göz ardı edilmiş ya da öncelik verilmemiştir. Ancak tüm dünya da özellikle de düşük ve orta gelirli ülkelerde, çocukların çoğunun yoksul ve aynı zamanda yoksulların çoğunluğunun çocuklar olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu durumun çelişkisi ve geç kalınmışlığı ortaya çıkmaktadır. 1989 yılında yürürlüğe giren Çocuk Hakları Sözleşmesi hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde çocuklara öğrenebilecekleri, oyun oynayabilecekleri, sağlık imkanlarından tam olarak yararlanabilecekleri ve potansiyellerini geliştirebilecekleri bir çocukluk hakkı tanımaktadır. Ancak hükümetler ve uluslararası toplum sözleşmenin kabulünün ardından geçen piyasa liderliğindeki ekonomik büyüme yıllarında dahi hala çocuk haklarını yerine getirmekten ve çocuklar için uygun bir dünya yaratmaktan çok uzaktır (Minujin, Delamonica, Davidziuk, & Gonzales, 2006, s. 481).

Yoksulluk, çocukların temel insan haklarından mahrum kalmasına da yol açan en önemli unsurların başındadır. Şiddetli veya aşırı yoksulluk durumu çocukların hem fiziksel hem de zihinsel olarak kalıcı bir şekilde zarar görmesine neden olabilir; bu durum çocuğun gelişimini engelleyeceği gibi, ileriki safhalarında, aile ve toplum içinde yaşam boyu ardı ardına oynaması beklenen rolleri optimal olarak yerine getirememesine de yol açar (Gordon, Nandy, Pantazis, Pemberton, & Townsend, 2003, s. 1). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu çocuk hakları konusunda 2007 yılında aldığı kararında, çocuk yoksulluğu için genel kabul gören bir tanım benimsemiştir. Tanım, çocukluktaki yoksulluğun etkilerinin hem daha ağır hem de potansiyel olarak yetişkinlikte yaşanan yoksulluktan daha uzun süren bir durum olduğunu vurgulamaktadır (Jones & Sumner, 2011, s. 8).

*“Yoksulluk içinde yaşamak; çocukları, beslenme, su, hijyen, temel sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim, barınma, katılım, korunma gibi en temel hak ve hizmetlerden yoksun bırakmakta, her insanda onulmaz yaralar açabilecek bu durum çocukları çok daha fazla etkilemekte ve bu çocukların haklarından tam olarak yararlanamadıkları gibi topluma eşit bireyler olarak katılmalarını da engellemektedir.”*

Ancak çocuklarda ki yoksulluğun bu derece fazla olması ve her geçen gün artıyor olması, yoksulluk tanımına dair yapılan mevcut tartışmaların ve yoksullukla mücadele politikalarının çok fazla dikkate alınmadığını göstermektedir. Bu noktada öncelikle yapılması gereken, nedenleri ve sonuçta yaratacağı etkileri birbirinden çok farklı olduğundan dolayı, çocuk yoksulluğunun başta yetişkin yoksulluğu olmak üzere yoksulluğun diğer türlerinden ayrılması gerekliliğidir. UNICEF (2005) raporunda, bu konunun hassasiyetini şu cümlelerle dile getirmiştir (Minujin, Delamonica, Davidziuk, & Gonzales, 2006, s. 483):

*“Çocuklar, yoksulluğu zihinsel, fiziksel, duygusal ve ruhsal gelişimlerine zarar veren bir ortam olarak deneyimliyorlar. Bu nedenle, çocuk yoksulluğu tanımının, düşük hanehalkı geliri veya düşük tüketim seviyeleri gibi geleneksel kavramsallaştırmanın ötesine geçmesi özellikle önemlidir. Ancak tüm bunlara rağmen, çocuk yoksulluğu genel yoksulluk gibi yoksulluğun diğer türlerinden nadiren ayrılmaktadır ve özel boyutları nadiren tanınmaktadır.”*

Yoksulluğa yönelik çocuk odaklı yaklaşımlarının günümüzde önem kazanmaya başlamış olmasının veya önem kazanması gerekliliğinin çeşitli nedenleri ise aşağıdaki gibi kategorize edilmektedir (Roelen & Gassman, 2008, s. 4-5):

- İlk neden, zamana ve mekâna bakılmaksızın çocukların her zaman daha fazla yoksulluk riski ile karşı karşıya kalıyor veya kalabilecek olmasıdır. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, çocukların en temel ihtiyaçlarında bile doğrudan çevrelerine bağımlı olmalarıdır. Ayrıca, çocuklar temel insani ihtiyaçlar bakımından da yetişkinlerden farklı oldukları için yoksulluktan daha fazla etkilenmektedirler. Piyasada kendi başlarına bağımsız birer ekonomik aktör olamadıkları için, kaynakların hanehalkı veya topluluk üyeleri tarafından kendilerine yetecek ölçüde dağıtılacağına güvenmek zorundadırlar. Çocuk odaklı yoksulluk ölçümleri, bu dağılım hakkında bilgi vermek ve bu nedenle de

çocuklara özgü düzeyde yoksulluğun analiz edilmesi bakımından oldukça önemlidir.

- Yoksulluğa yönelik çocuk odaklı yaklaşımların önem kazanmasının ikinci nedeni; yoksulluk içinde büyüyen çocukların, yetişkinlikte de yoksul olma olasılıklarının daha yüksek olmasıdır. Yoksulluk, genellikle çocukların doğumdan itibaren içine girdikleri bir kısır döngü olarak kendini gösterir. Bu nedenle çocuk yoksulluğunun kısa vadeli bir amaç olarak azaltılması, uzun vadede yetişkin yoksulluğunu da azaltacaktır.
- Son olarak, çocuk yoksulluğuna dair genel kabul görmüş ve uygulanabilir bir tanım ve ölçüm yöntemi hem araştırmacılar hem de politika yapıcılar için önemli bir araçtır. Sadece çocukların yoksulluk durumu hakkında bir fikir edinme fırsatı sunmakla kalmaz, aynı zamanda sağlam yoksulluk azaltma hedeflerini ve stratejilerini formüle etme ve izleme imkânı da sunar. Özetle, özel ihtiyaçları ve yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda, çocuklara yönelik yoksulluk tanımları ve ölçümlerini geliştirmek ve desteklemek için güçlü bir temel vardır.

Daha önce de belirtildiği gibi yoksulluğu tanımlamak ve ölçmek için genel kabul gören tek bir yaklaşım yoktur. Literatürdeki temel tartışmalara bakıldığında; çocuk yoksulluğuna dair farklı yaklaşımların benimsenmiş olduğunu görmekteyiz. Bunlardan parasal yaklaşım, dünya çapında en çok kullanılan yoksulluk yaklaşımıdır, ancak genellikle yoksulluğun altında yatan diğer nedenler çok az dikkate alınmakta fayda maksimizasyonunda sadece gelir veya tüketim üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Bu yaklaşım, çocuk yoksulluğunu düşük gelirli hanelerde yaşayan çocuklar olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu durumda refahın tek göstergesi olarak gelir kabul edilmekte ve yoksulluk tek boyutlu bir olgu olarak düşünülmektedir. Yani aslında burada yapılan, önceden tanımlanmış bir eşiğin altında bir gelire sahip olan hane halklarında yaşayan çocuk sayısını dikkate alan bir analizdir. Genel yoksulluğun yanı sıra çocuk yoksulluğuna

ilişkin olarak da parasal ölçümlerin kullanılması, gelirin yoksulluğu ölçmede en uygun araç olduğu inancından kaynaklanmaktadır.

Diğer bir yaklaşımda ise çocuk yoksulluğu birtakım yoksunluklar seti olarak algılanmaktadır. Bu yaklaşımın çıkış noktası A. Sen'in çok boyutlu yapabilirlikler yaklaşımı veya Roemer'in fırsat eşitliği kavramıdır. Yani bu yaklaşımda, tek bir yoksulluk boyutu kullanımının ötesine geçilmekte ve yoksulluğun farklı boyutlarına da dikkat çekilmektedir. Aynı şekilde Sen'in yaklaşımına benzer biçimde insan hakları temelli yaklaşım ve temel ihtiyaçlar yaklaşımı gibi farklı ölçütlerde vardır (Roelen, Gassmann, & Neubourg, 2009, s.245-263).

Bunlar içinde parasal yaklaşım, yoksulluğun tanımlanmasına ve ölçülmesine yönelik en yaygın kabul gören yaklaşım olmasına rağmen, insan hakları temelli yaklaşım, temel ihtiyaçlar yaklaşımı veya yapabilirlikler yaklaşımı gibi diğer çok disiplinli yaklaşımlar tarafından, yoksulluğun diğer boyutlarına dikkat çekmemesinden dolayı sıklıkla eleştirilmektedir. Parasal yaklaşımın çocuk yoksulluğunu ölçmede kullanışlı bir araç olarak düşünülmemesinin birtakım nedenleri vardır. Örneğin bu yaklaşımda hanehalkı yapısı, cinsiyet, yaş gibi unsurlar çok fazla dikkate alınmaz. Ayrıca bu yaklaşımın bir başka dezavantajı daha vardır. Örneğin çocuklar çalışırken, bir ailenin geliri genellikle yoksulluk sınırının üzerine çıkar. Bu durumda bu çocuklar gelişimleri için pek çok olanaktan mahrum olmalarına rağmen, gelire dayalı geleneksel yaklaşımlarda yoksul olarak sayılmayacaklardır (Minujin, Delamonica, Davidziuk, & Gonzales, 2006, s. 481-483).

Kısaca, çocuk yoksulluğu sadece kısa dönemde çocuk haklarının ihlali değil, aynı zamanda uzun dönemli bakıldığında yetişkin yoksulluğunun da nedenidir. Bugün bakıldığında dünya üzerinde 1 milyardan fazla çocuğun ciddi derecede yoksulluk içinde hayatını devam ettirmeye çalıştığını görmekteyiz. Bu bulgular, çocukların haklarının ihlal

edildiği bir ortamda ve hayattaki potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirebilecekleri, sağlıklı ve üretken yetişkinler haline gelmek için ihtiyaç duydukları kaynaklar ya da hizmetlerden yoksun olarak büyüdükleri anlamına gelmektedir. Sadece bu sonucu nedeniyle bile çocuk yoksulluğu dünyanın karşı karşıya kaldığı en önemli toplumsal sorunlardan biri olarak düşünülebilir. Bu bağlamda çocuk yoksulluğuna dair politika tasarımlarında ve uygulamalarında dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar vardır. Şöyle ki (Minujin, Delamonica, Davidziuk, & Gonzales, 2006, s. 497-498):

- Yoksulluk içinde yaşayan çocukların sorunları bağımsız olarak değerlendirilmeli ve bir gelir yoksulluğu tanımı veya ölçüsünden türetilmemelidir. Çocuk yoksulluğu, doğrudan müdahale gerektiren tek bir olgu olarak kabul edilmelidir. Dolaylı yoldan başvurulacak çözümler çocukların özel ihtiyaçlarını ele alma noktasında başarısız olacaktır.
- Yoksulluk tartışması, bütünsel, kavramsal ve pratik bir yaklaşımla aile, kadın ve çocuklar da dahil olmak üzere kapsamlı bir hale gelmelidir. Ancak, çocuk yoksulluğuyla mücadele ederken, çocukların özel ihtiyaçları olduğu göz ardı edilmemelidir. Özellikle; ayrımcılık, aile ve sosyal bakım eksikliği, kaliteli temel hizmetlere erişimin olmaması gibi temel problemler, gelir yetersizliği gibi sorunların ötesine geçen müdahaleler gerektirir. Ancak neticede bu müdahaleler sadece çocuğun değil, mevcut toplumunda yoksulluk çemberini kırmasına yardımcı olacaktır.
- Çocuk yoksulluğunun tanımı ve ölçümü çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmalı ve bu kesimdeki yoksulluk, çok boyutlu bir yoksunluklar kümesi olarak değerlendirilmelidir.

- Katılım ve “çocukların sesi<sup>17</sup>”, herhangi bir çocuk yoksulluğu yaklaşımı ve yoksulluğun azaltılması stratejisinin bir parçası olarak entegre edilmelidir.
- Çocuklara dönük politikaları ve programları daha sürdürülebilir ve verimli hale getirmek için; uygulanacak politikaları ve stratejileri çocuk hakları temelinde yürütmek gerekmektedir.



---

<sup>17</sup> Çocuklara ait sorunların temsil edilmesi.

## İKİNCİ BÖLÜM

### ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİ

#### 2.1. EKONOMİK PERSPEKTİFTEN YOKSULLUĞUN KUŞAKLAR ARASI AKTARIMI

Uzun yıllar boyunca, çocukluk toplumlar arasında neredeyse özdeş bir olguyken, post-modern dünyada çocukların yaşantıları ve sahip olduğu haklar da büyük bir değişime uğramış ve toplumdan topluma, marjinal kimi farklılıklar göstermeye başlamıştır. Ancak dünyanın büyük çoğunluğundaki genel eğilim, yirminci yüzyıldan itibaren özellikle günümüz gelişmiş toplumlarında, çocuk hakları konusunda hızlı bir gelişim yaşandığı yönündedir. Daha önce de belirtildiği gibi, ilk adım 1900' lü yılların başında Milletler Cemiyeti tarafından atılmış, akabinde Aralık 1946' da UNICEF<sup>18</sup> kurulmuş, 1989 yılına gelindiğinde ise Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi<sup>19</sup> 'yle atılacak adımlar daha da pekiştirilmiştir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kendine esas alan UNICEF, misyonunda öncelikli amacının; savaş, açlık, istismar, ihmal, doğal afet, şiddet gibi durumlara maruz kalan çocuklara, aralarında hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın, her türlü yardımın ulaştırılması olduğunu beyan etmiştir (Unicef Türkiye Milli Komitesi, 2006).

Siyasal karar alma süreçlerinde bulunamayan çocuklar, devletlerin onlar için öngördüğü düzenlemelerle büyümekte ve mevcut devletin uygulamalarıyla geleceklerini inşa etmektedirler. Aynı çocuklar büyüyüp birer yetişkin olduklarında ise ülkelerinin geleceğinde söz sahibi olmaktadır. Bu durumun farkında olan toplumlar yıllarca çocuklarına ve onların haklarına büyük bir özen göstermiş gerek yasalarla gerekse bütçe

---

<sup>18</sup> **UNICEF**; 11 Aralık 1946'da Birleşmiş Milletler tarafından kurulmuştur. İlk kurulduğunda ismi "United Nations International Children's Emergency Fund" dur. UNICEF ismini bu açılımın ilk harflerinden almaktadır. Daha sonra ise ismi "United Nations Children's Fund" olarak değiştirilmiştir.

<sup>19</sup> **Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)**: Bu sözleşmenin temelinde yatan husus; çocuklarında tıpkı yetişkinler gibi vazgeçilmez kimi haklara sahip olduğudur. Dört temel ilkesi vardır. Bu ilkeler özünde; çocuklara arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin, düşüncelerine saygı duyarak ve potansiyel gelişmeleri için belirli şartlar sağlanarak, onların yararına olacak şekilde hareket edilmesi üzerinedir. (Daha ayrıntılı bilgi için sözleşmenin; 2, 3, 8 ve 12. Maddelerine bakınız.)

uygulamalarıyla çocukları koruyup kollamış ve onlar için kaynak tahsis etmişlerdir ve nitekim bu toplumlar zamanla dünyanın en ileri ülkeleri olmuşlardır. Yani çocukların yaşayış ve eğitiliş biçimleri gelecekte topluma yön verecek en önemli unsurdur. Bu doğrultuda bakanlıklar, hükümet dışı kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri iş birliği içerisinde olmalıdır. Neticede çocuklara yapılan her yatırım aslında yapılacak diğer pek çok şeyden daha önemlidir. Yapılan her olumlu hamlenin dönütü topluma ve bireye artı puan olarak yansırken, yoksul ve eğitim aldırılmayan çocukların durumuna sessiz kalınması ise şüphesiz gelecekte topluma ve bireye eksi puan ve yoksunluk içinde bir yaşam olarak geri dönecektir. Bu hususla ilgili olarak bir konuşmasında UNICEF İcra Direktörü Anthony Lake şunları söylemiştir (Lake’ den aktaran; sagliginsesi.com, 2016):

*“Yüz milyonlarca çocuğa bu dünyada adil bir yaşam şansı tanınmaması yalnızca bu çocukların geleceğini tehdit etmekle kalmayacak; böyle bir durum, kuşaktan kuşağa geçen dezavantaj döngüleriyle toplumların da geleceğini tehlikeye düşürecektir. Bir tercihle karşı karşıyayız: Ya bugün bu çocuklara yatırım yapacağız ya da dünyamızın bugünkünden de eşitsiz ve bölünmüş bir hale gelmesine göz yumacağız”.*

Lake’ in yukarıda yer alan konuşmasında dikkat çektiği en önemli husus; yoksulluğun kuşaklar arası geçişi ve bu durumun toplumun geneline yayılarak bir kısır döngüye dönüşmesidir. Benzer şekilde, yoksulluğun kuşaklar arası aktarımı meselesinin önemine dikkat çeken Corak ise bu konunun önemini şöyle vurgulamıştır (Corak, 2006, s. 1):

*“Amerika Birleşik Devletleri’nde düşük gelirli ebeveynlerden doğan çocukların neredeyse yarısı düşük gelirli yetişkinler haline gelir. Bu aşırı bir durumdur, ancak İngiltere’de her on çocuktan dördü, Kanada’da ise düşük gelirli çocukların yaklaşık üçte biri yetişkinlikte yoksul bir yaşam sürmektedir. Genel olarak çocuk yoksulluk oranlarının belirgin olarak düşük olduğu Kuzey ülkelerinde de düşük gelirli çocukların büyük bir oranının düşük gelirli yetişkinler haline gelmesi söz konusudur. Düşük gelirli jenerasyon döngüleri zengin ülkelerde yaygın olabilir, ancak bu durum yüksek gelir döngüsünde de geçerlidir. Zengin çocuklar zengin yetişkin olma*

*eğilimindedir. Yüksek gelirli anne babalardan doğan on çocuktan dördü Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de yüksek gelirli yetişkinler olacak ve Kanada’da üçte bir oranında çocuk bunu yapacaktır”.*

Literatürde; yoksulluk, yoksulluk ölçüm endeksleri, yoksulluğun nedenleri, sonuçları, uygulanacak politika önceliklerine dair pek çok çalışma mevcuttur. Bununla birlikte, yoksulluğun doğasını anlamak ve yoksulluğu azaltmaya dönük politikalar geliştirmek, çoğunlukla yoksulluğun nesiller arası bağlantılarını açığa çıkarmaya bağlıdır (Brooks-Gunn & Duncan, 1997, s. 55). Ancak yoksulluğun kuşaklar arası aktarım meselesini anlamada son 25-30 yıldır önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 1990’larda hem Kuzey Amerika hem Avrupa’daki İngiltere, İrlanda hem de Norveç ve Kanada gibi ülkeler de dahil olmak üzere bir dizi ülke, çocuk yoksulluğunun azaltılmasına yönelik açık hedefler koymuştur. Bazı durumlarda, bunlar, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme<sup>20</sup> kapsamında, çocukların haklarının ve esenliğinin her yönünü kapsayan ve 1990 yılında yürürlüğe giren açık taahhütleri yansıtmaktadır.

Yoksulluğun kuşaklararası aktarımı meselesini ülke örnekleri bazında inceleyen çalışmalara bakıldığında ise bulguların genel olarak; çocukluk ve ergenlikte yoksulluk içinde yaşayanların, yoksul olmayanlarla karşılaştırıldığında yetişkinlikte yoksul bir hayat sürme ihtimallerinin çok daha yüksek olduğunu ayrıca bu durumu etkileyen pek çok ailevi, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik arka plan karakteristiğinin de olduğuna dikkat çekmektedir (Jenkins & Siedler, 2007). Örneğin Corcoran (2001), Afro-Amerikalı ve beyazlar arasındaki yoksulluğun kuşaklararası aktarımında önemli farklılıklar olduğunu bulmuştur. ABD Gelir Dinamikleri Panel Çalışmasından (PSID) elde edilen veriler kullanılarak yapılan araştırmada 16-17 yaş gibi geç çocukluk dönemlerinde

---

<sup>20</sup> Çocuk hakları konusunda farkındalık oluşturan adım; 1989 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesiyle atılmıştır. Sözleşmeyle her çocuğa belirli bir standartta yaşama, iyi bir eğitim alma ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı tanınmış ve üye ülkelerde bu bilincin uyandırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda ülkeler bir nevi vatandaşlarına, özellikle de çocuklarına yönelik sosyal bütçe anlayışına uygun bütçeler yapmaya teşvik edilmektedir (Özen, Bahçe, & Akbey, 2016, s. 409-426).

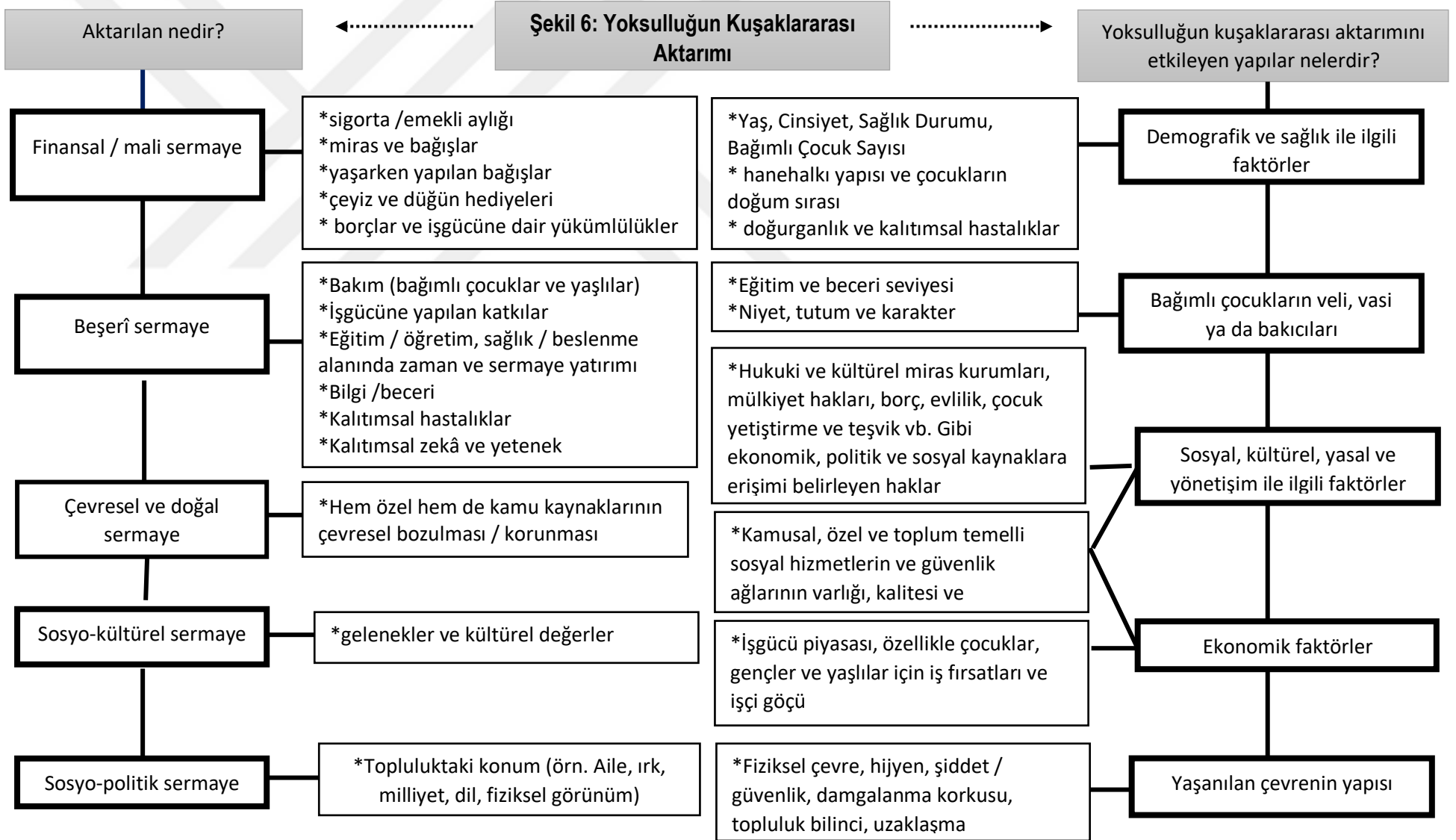
yoksulluk yaşıyan Afro-Amerikalıların %30'ndan fazlasının yetişkinlikte de yoksulluk içinde yaşadıkları tespit edilmiştir. Beyaz Amerikalılar için ise bu oran %7 civarındadır. Benzer şekilde, Corcoran ve Adams (1997), Afro-Amerikalılar arasında kuşaklar boyunca yoksulluğun sürekliliğinin de beyazlara göre daha fazla olduğunu bulmuşlardır.

Bir başka çalışmada Blanden ve Gregg (2006) yoksulluğun kuşaklararası aktarımını İngiltere özelinde ele almaktadır. 1970'lerin ortalarında yapmış oldukları araştırmalara göre, geç çocukluk döneminde yoksulluk yaşıyan erkek çocukların yaklaşık %19'u yetişkinlikte yoksulluk içinde yaşarken, bu yaşlarda yoksul olmayan erkek çocukların %10'unu yetişkinlikte yoksulluk yaşamaktadır. Kız çocukları için ise bu oran sırayla, %29 ve %17'dir. Airio ve diğ. (2004) ise yoksulluğun kuşaklar arası korelasyonunu Finlandiya için incelemişlerdir. Ülkede 1990'lar boyunca yaşanan durgunluk öncesi ve sonrası farklılıklar olup olmadığını değerlendirmişlerdir. Yapılan çalışmada, yoksul olarak büyüyen çocukların, yoksulluk içinde büyümeyen çocuklara göre yetişkinlikte yoksul olmalarının 2 kat daha muhtemel olduğu ve bu durumda durgunluk öncesi ve sonrası herhangi bir farklılaşma olmadığını tespit etmişlerdir.

Yoksulluğun kuşaklararası aktarımında gelir dışındaki, diğer ailevi arka planla ve çevreyle ilgili faktörleri ele alan ilk çalışmalardan biri Corcoran ve Adams (1997)'in çalışmasıdır. Çalışmada; çocukluktan yetişkinliğe aktarılan süreçte yoksulluğu, annenin eğitim seviyesi, hanehalkının ortalama çalışma saati, hanedeki ebeveyn sayısı, çocuğun yetiştiği çevre gibi gelir dışındaki diğer değişkenlerin, yoksulluğun aktarımını yaklaşık %40 oranında etkilediğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca çocuklarda yoksulluğa yol açan bu ve benzer faktörlerin, çocukların ileriki yaşlarında doğrudan olmasa bile başka kimi olumsuz izler bırakabileceğini iddia etmişlerdir. Benzer şekilde Blanden ve Gregg (2006); ebeveynlerin istihdamı, okullaşma oranları, yaşanan konutun özelliği, hanedeki ebeveyn sayısı, kardeş sayısı gibi faktörlerin çocuklardaki yoksulluk ve bu yoksulluğun kuşaklar boyu aktarımı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Hem

Corcoran ve Adams (1997) hem de Blanden ve Gregg'in (2006) alışmalarında hemfikir olduėu nokta; daha iyi eėitimli ebeveynleri olan çocukların, yetiřkinlikte yoksul olma ihtimalinin daha dūřuk olduėudur: Yani ebeveynlerin eėitim seviyesi ve okullařma, kuřaklararası aktarım sūrecinde çok önemli bir rol oynamaktadır.

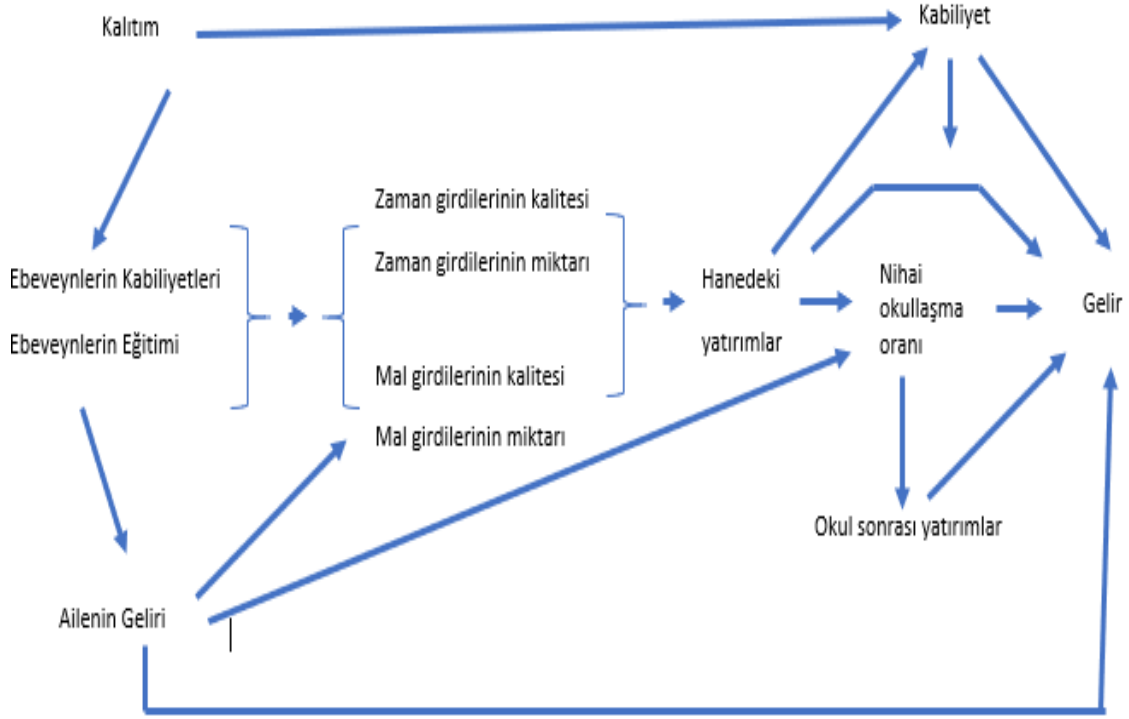
Kısaca; bir toplumda yařayan çocuklardaki yoksulluk oranı, toplumun saėlıėına ve refahına dair tūm gostergeler içinde en önemli olanlardan biridir. Bu baėlamda çocukları yoksulluktan korumaya yönelik bir taahhū, politik bir manifestoya dāhil olan bir slogandan veya bir rutinden daha fazlasıdır, böyle bir taahhū uygar bir toplumun ayırt edici bir özelliėidir. ūnkū bugūnkū ocuk yoksulluėu gelecek yıllar boyunca toplumun bir būtūn olarak refahı ve būtūnlūėūnūn oldukça önemli bir unsurdur. Toplumun bir būtūn olarak yoksulluktan kurtulmasının yolu ise öncelikle çocuklar arasındaki yoksullukla mūcadele etmektir. Bunu yaparken yoksulluėun kuřaklararası aktarım meselesine ayrıntılı olarak bakmakta fayda vardır. Bu baėlamda çocukların yoksul olmasına yol açan unsurlara yani aslında yoksulluk kuřaklararası aktarılırken, yoksulluėa yol açan hangi unsurların aktarım sūrecinde rol aldıėına ve bu aktarım sūrecini etkileyen yapılara bakmakta fayda vardır. řekil 6'da bu durum kategoriler halinde gösterilmektedir.



Kaynak: (Moore, 2001, s. 10)

Kuşaklararası iletim sürecini daha özelde çocuk kazanımları bağlamında da ele alabiliriz. Aşağıdaki şekilde nesiller arası iletim süreci çocuk kazanımlarının oluşumu bağlamında özetlenmiştir.

#### Şekil 7: Çocuk Kazanımlarının Oluşumu



**Kaynak:** (Haveman & Wolfe, 1995, s. 1833)

Böyle bir genel çerçeve üzerine inşa edilen ve aslolarak Arleen Leibowitz'e (1974) ait olan bu deneysel çalışma ek çıkarımlarla çocukların kazanım sürecinin ekonomik bir modelini sunmaktadır (Haveman & Wolfe, 1995, s. 1834). Bu modelde, ebeveynlerin genetik özellikleri bir dereceye kadar kalıtım yoluyla çocuklara geçmektedir. Ebeveynlerin yetenekleri ve eğitsel seçimleri, aile gelirinin düzeyini ve ebeveynlerin çocuklarına adadıkları zaman ve mal (sunulan imkanlar) girdilerinin miktarını ve kalitesini ortaklaşa belirlemektedir. Çocukların yetenekleri, ebeveyn gelirleri ve hane yatırımları (çocuklara ayrılan zaman ve imkânın miktarı ve kalitesi) ise, çocukların ulaştığı nihai okullaşma oranını, okul sonrası yatırım düzeyini (örneğin, iş deneyimi gibi) ve nihayetinde elde edecekleri geliri belirlemektedir. Bütün bunlar,

çocukların kazanımlarını ve gelirlerini doğrudan veya dolaylı yoldan etkileyen unsurlardır. Kalıtsal yetenekler veri olmak üzere, ebeveynler, çocuk yetiştirme ve işgücü piyasası kazanımları ile ilgili olması beklenen ebeveyn eğitimi, çalışma düzeyi / işin niteliği, tüketim kalıpları, zaman tahsisi ve çocuklarına yaptıkları diğer yatırımlar gibi çok çeşitli faktörler aracılığıyla da çocuklarının geleceği üzerinde etkide bulunmaktadır (Haveman & Wolfe, 1995, s. 1834).

Görüldüğü üzere son yıllarda, bazı çocukların erişkinliğin erken safhalarında başarıya ulaşırken bazılarının neden başarıya ulaşamadıklarını açıklayan süreçler üzerinde büyüyen bir sosyal bilim araştırması ortaya çıkmıştır. Başarı tipik olarak okullaşma eylemleri, meslek veya kazanç (gelir) düzeyleri ve belirli davranışların ya da yaşam durumlarının seçimi ile ölçülmektedir (Haveman & Wolfe, 1995, s. 1832). Bu konuya dair yapılan ilk çalışmalar sosyologlar tarafından yapılan ampirik analizlerdir. Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmaya başlayan ekonomik perspektifli çalışmalarda ise bu kazanım sürecinin daha resmi modellerine dikkat çekilmeye başlanmıştır. Ancak en başından beri ekonomistler, çocukların kazanım sürecini aile davranışı teorisinin bir yönü olarak görmüşlerdir, yani aile üyeleri fayda sağlamak için gerçek girdileri kullanan bir üretim faktörü olarak düşünülmüştür (Haveman & Wolfe, 1995, s. 1832). Ailenin yetişkinleri (tipik olarak ebeveynler) hane içi ekonomik kaynakların oluşturulmasına ilişkin kararlar almakta ve bu kaynakların kullanımını belirlemektedirler. Ebeveynler yetenekleri, almış oldukları eğitim ve hayata dair tercihleri doğrultusunda, hem iş gücü piyasasından elde edilen kazanımlar, hem de aile üyelerinin refahını doğrudan etkileyen doğurganlık (ailedeki çocuk sayısı), sosyal konum ve toplumsal ilişkiler gibi çeşitli seçenekler sunarlar. Çocuklara tahsis edilen aile kaynaklarının miktarı, bu kaynakların niteliği ve bunların dağılımında ki zamanlama, ailedeki çocukların kazanımlarını etkilemektedir. Çocuklar ayrıca, ebeveynlerinin sayıları, büyüdükleri mahalle türü,

taşıma sayısı ve aile yapısı değişiklikleri gibi konularda ebeveynlerin yapmış olduğu tercihlerden de etkilenmektedirler (Becker; 1967, 1981 Becker & Tomes; 1979, 1986).

Yukarıda açıklanan çerçevede çocuklar, ebeveynlerinden aldıkları kazanımları değiştirmek için verdikleri herhangi bir karar haricinde, doğal ebeveynleri tarafından aktarılan genetik bir bağışla hayata başlarlar (Haveman & Wolfe, 1995, s. 1832-1833). Kabiliyetlerin iletimi, "kalıtım" derecesinin sıfırdan büyük, fakat birden az olduğu bir Markov Süreciyle<sup>21</sup> tarif edilir. Örneğin genel anlamda, ortalamanın çok üstünde eğitim düzeyi olan ebeveynler, yüksek eğitim seviyelerine devam eden, ancak eğitim seviyeleri kendilerinin ki kadar yüksek seviyelerde olmayan çocuklar yetiştirebilirler. Aynı süreçte, çocuklar kültürel yetenekleri de miras alabilirler- örneğin, öğrenme veya müzik becerileri gibi. Bu miraslar, insan sermayesine ve işgücü piyasasında kiralanabilen kazançlara dönüşmektedir. Ebeveynler çocuklarının iktisadi aktivitelerdeki yeteneklerine ve başarılarına da dikkat ederler ve beceri, sağlık, öğrenme, motivasyon, kimlik bilgileri ve diğer birçok özellik üzerinde harcama yaparak beşerî sermayelerini ve kazançlarını etkileyebilirler (Haveman & Wolfe, 1995, s. 1833). Bu harcamalar; ebeveynlerin tercihlerine, ailedeki çocuk sayısına ve en önemlisi de hanenin refah seviyesine bağlı olarak şekillenmektedir.

Bir hanehalkının ekonomik refahı ise, genellikle mal ve hizmetlere erişimleri açısından ifade edilmektedir. Örneğin bazı teorik yaklaşımlar bir hanehalkının ne kadar çok tüketirse, ekonomik refah düzeyinin de o kadar yüksek olacağını vurgularken diğer bazı teorik yaklaşımlar, insanların yaşamlarının diğer yönlerinin, insan refahının belirleyicileri olarak (kendilerine sunulan metaların ötesindeki haz) önemini vurgulamaktadır. Ayrıca tüketim ekonomik refahın bir göstergesi olmakla birlikte, bir

---

<sup>21</sup> Andrew Andreyevich Markov; isimli Rus matematikçiden ismini alan Markov Süreci kavramı, sürekli değerler alabilen rasgele değişkenlerden oluşan diziler için kullanılır. Birbirine bağımlı artan değerlere göre dizilmiş rasgele değişkenlerden oluşan ve  $X_1, X_2, X_3, \dots, X_{n-1}$  değerleri biliniyorken  $X_n$  'in yalnızca  $X_{n-1}$  'e bağlı olarak tahmin edilebilmesi özelliğine sahip olan rasgele değişkenler dizisi (IPFS, 2018).

hane herhangi bir dönemde mevcut gelirinin tamamını tüketmemeyi de seçebilir ve tasarruf etmeye meyilli olabilir. Tasarruf eden hanehalkı daha sonra ki harcamalarında bu birikimlerinden faydalanarak, o dönem için gelirini aşan bir harcama yapabilir. Bu durum ise ekonomik refahın bir başka yönünü temsil etmektedir. Örneğin, kendi evlerine sahip olan hane halkları genel olarak daha düşük konut maliyetlerine sahiptir ve bu nedenle yaşam standartlarını karşılamak için daha düşük bir gelir seviyesi ile yetinebilirler.

Hane refah düzeyinin diğer bir göstergesi gelirdir. Ancak burada da tüketimdekine benzer şekilde bazı durumlarda gelir, yoksulluk ölçümleri için iyi bir gösterge olmaktan çıkar. Örneğin: veriler anketlerden türetiliyorsa, nüfusun büyük bir kısmı kendi hesabına çalışıyorsa ya da gayri resmi işlerde çalışıyorlarsa gelir ile ilgili veriler çok da güvenilir olmayabilir. Bunun dışında örneğin çoğu ülkede gelirin konut maliyetlerinden önce hesaba katılması ve de gelirin tek bir nokta/zaman özelinde ölçülüyor olması da tasarruf, borçlanma ya da gelecek beklentilerin hesaba katılmadığı anlamına gelir. Çocuk yoksulluğu özelinde bakıldığında ise; çocuklara yönelik eğitim (erken çocukluk eğitimi, orta öğretim, yükseköğrenim seviyeleri de dâhil) sağlık, okul öncesi bakım gibi hizmetlerin devlet eliyle yürütülüyor olması hanenin harcanabilir gelirinde önemli bir farka yol açabilir. Veya hanenin maddi durumu ne olursa olsun çocuklara verdiği öneme göre de bir farklılık söz konusu olabilir. Örneğin; yüksek gelirli bir hanenin çocuğu, hane gelirinin çoğu uyuşturucu, kumar veya alkol için harcansa bile yoksul sayılmayacaktır; tersine, düşük gelirli hanedeki bir çocuğa, ebeveynleri akranlarıyla aynı avantajlara ve fırsatlara sahip olmasını sağlamak için muazzam fedakarlıklar yapsalar bile bu çocuklar yoksul sayılacaktır (UNICEF Innocenti Research Centre, 2012, s. 9).

Kısaca; bir hanehalkının ekonomik refahının kapsamını tam olarak anlayabilmek için, sadece gelirlerine değil, aynı zamanda onların refah seviyelerini de içerecek şekilde,

ekonomik durumlarının bir takım farklı yönlerine de bakmak gerekir<sup>22</sup>. Ancak amaç, bir ülkede belirli bir dönemde üretilen milli gelirin bireyler ya da hane halkları arasında nasıl dağıldığını gösteren gelir dağılımı göstergeleriyle yoksulluğa ve daha özelde çocuk yoksulluğuna dair karşılaştırmalı analizler yapmak ise bu durumda toplumdaki gelir dağılımı ve eşitsizliklerin boyutu uygulanacak politikaların da yönünü belirlemekte kullanılabilir. Bu bağlamda ekonomi analistleri ve politika yapıcılar, ailelerin refah düzeyi ve genel olarak gelir dağılımı hakkında bilgi toplamak için üç ana amaç tanımlarlar (Canberra Group Handbook, 2011, s. 1):

- Bunlardan ilki, gelir dağılımı örüntüsünü anlama ve bunun toplumların örgütlenme şekli ile nasıl bir ilgisi olabileceği ile ilgilidir.
- İkincisi, politika yapıcılarının, hedeflenen eylemlerin farklı sosyo-ekonomik gruplar üzerindeki etkisini değerlendirme konusundaki endişelerini yansıtmaktadır.
- Üçüncüsü, farklı gelir dağılımı modellerinin hanehalkının refahını ve insanların ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri edinme yeteneğini nasıl etkilediğiyle ilgilidir.

Ancak gelir dağılımı hakkında amacı fark etmeksizin bu bilgiler toplanırken gelir dağılımı istatistiklerini toplayacak olanlar şu gibi soruları sorarak hareket etmelidirler:

- Belirli bir ülkede gelir dağılımı ne kadar eşitsizdir? Bu, önceki yıllarla veya başka ülkelerle nasıl karşılaştırılır?

---

<sup>22</sup> İstatistikçiler çoğunlukla düşük gelire sahip olanların, yaşam standartlarının da düşük olacağına dair genelleşici yorumlar yapmaktadırlar. Ulusal hesaplar, makro iktisatçılar için tüm ekonominin genel performansı ve hane halkları için toplam sonuçlar hakkında temel bilgi sağlar. Öte yandan, hanehalkı gelir dağılımı istatistikleri ise bu kaynakların zaman içinde, bölgeler arasında ya da nüfusun alt grupları arasında dağılımını anlamamızı sağlamaktadır. Ayrıca, hanehalkı gelir dağılımı istatistikleri, hanehalkı ihtiyaçlarının hanehalkı kompozisyonuna ve yaşına göre nasıl değiştiğini de dikkate almaktadır. Ekonomik refahın dağılım boyutlarını anlamak ise, hanehalkı düzeyinde kavramların ölçülmesini gerektirir. Bununla birlikte, gelir ekonomik refah kavramının karakterize edilebilmesinin tek yolu değildir ve bu nedenle öncelikle doğasının temelinde yatan daha geniş kavramsal konuları dikkate almak yararlıdır.

- Düşük gelirli hane halklarının ve yoksulluk riski altında olanların özellikleri ve koşulları nasıl tanımlanabilir? Finansal desteğe en çok ihtiyaç duyan gruplar hangileridir? Bu durum, önceki yıllarla veya başka ülkelerle nasıl karşılaştırılabilir?
- Reel gelirler zamanla büyüyor veya azalıyor mu? Bu durum, ekonomi yönetimiyle ilgili mali ve parasal politikalar için ne anlama gelmektedir?
- Vergi transfer sistemleri, nüfus içindeki belirli grupların ekonomik refahını nasıl etkilemektedir?
- İnsanların çalışma hayatında ve emeklilikte ortalama bir yaşam standardı sürdürebilmek için yeterli gelirleri var mı?

Yukarıdaki sorular ve cevapları üzerine odaklanılarak uygulanacak bir gelir dağılımını düzeltme stratejisi toplumdaki eşitsizlikleri azaltma yolunda atılacak önemli bir adım olmasının yanında, çocuk yoksulluğunu ve böylelikle uzun vadede yoksulluğun kuşaklar arası aktarımını da önleyebilecek olmasından ötürü oldukça önemlidir. Bu bağlamda gelir eşitsizliğini en aza indirecek uygulamalarla yoksulluğu azaltmak bir toplumun kalkınmasının önemli bir gerekliliğidir. Bunların neticesinde niçin yoksulluğun ortadan kalkması / kaldırılması gerektiğine dair en temelde 4 neden saymak mümkündür (Streeten, 1998, s. 2-3):

- ✓ Birincisi, yoksulluğun ortadan kaldırılması, daha yüksek verimlilik elde etmenin bir yoludur. İyi beslenmiş, sağlıklı, eğitilmiş, yetenekli ve atik bir iş gücü, bir ekonomide en önemli üretken varlıktır.
- ✓ İkincisi, yoksulluğun ortadan kaldırılması, genel olarak arzu edilen aile büyüklüğüne ulaşılmasına yardımcı olacaktır. Bebek ölümlerini azaltan ve sağlık standartlarını yükselten bir politikanın genel olarak daha düşük nüfus artışına yol açması çelişkili bir yaklaşım gibi görünse de bu durumun aile boyutunu küçültme de daha etkili olduğu çarpıcı bir gerçektir

- ✓ Üçüncüsü, yoksulluğun azaltılması- ve insani gelişmedeki mevcut iyileştirmeler- fiziksel ortam için iyidir. Çoğunlukla yoksullar çevresel düzenin bozulmasının hem nedenleri hem de kurbanlarıdır. Bu tarz sorunlar yoksulluğun azaltılmasıyla kısıtlanabilir. Özellikle çevresel düzenin bozulması hususuyla bağlantılı olarak yoksulluğun azaltılması ve böylece aile boyutunun küçülüyor olması doğadan daha talepkar olunmasının da önüne geçmektedir.
- ✓ Son olarak, yoksulluğun azaltılması, en azından uzun vadede, sağlıklı bir sivil topluma, demokrasiye ve daha büyük bir sosyal istikrara katkıda bulunulması noktasında son derece önemlidir.

## **2.2. ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİ**

Genel olarak dünya üzerindeki bütün ülkelerde çocukların refahı; demografik özellikler, işgücü piyasaları ve hükümet politikaları olarak adlandırdığımız üç geniş etmen kümesiyle belirlenir: Bunlar sırasıyla; aile, piyasa ve devlete tekabül eder (Chen & Corak, 2008, s. 541). Demografik ya da aile ile ilgili faktörleri, dört etki bağlamında değerlendirmek mümkündür. Bunlar; ebeveynlerin ortalama yaşı, ebeveynlerin eğitimi, hane başına düşen çocuk sayısı ve çocuğun yaşadığı hanedeki ebeveyn sayısı gibi aile yapısını içeren özelliklerdir (bir yaklaşıma göre bu faktörler, hükümetin gelir transferi politikalarından bağımsızdır, ancak bu durum ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir).

Eğer işgücü piyasasından elde edilen kazançları etkileyecek farklı bir durum yoksa yaşları daha ileri olan ebeveynlerin genç ebeveynlere göre çocuklarına bakmak için maddi anlamda daha iyi bir konumda olmaları olasıdır. Benzer bir şekilde, daha eğitilmiş ebeveynlerin işgücü piyasasına yönelik yeteneklerinin daha iyi olması, işsizlik oranlarının daha düşük olması ve istihdam edildiğinde daha yüksek kazançlara sahip olma olasılıkları yüksektir. Çocuk refahını veya çocuk yoksulluğunu etkileyen etmenlerden diğer ikisi; çocukların sahip olduğu kardeş sayısı veya bir başka ifadeyle ailede ki bağımlı nüfus olarak çocukların sayısı ve hanedeki ebeveyn sayısıdır. Bu durumda daha az çocuğa sahip

olan ve iki ebeveynli hanelerde yaşayan çocukların refahının daha yüksek olması beklenir.

İşgücü piyasasının çocuk yoksulluk oranlarındaki değişime etkisi ise iki değişkenle ölçülmektedir. Bunlar; ebeveynlerin çalışıp çalışmadığını ve her birinin elde ettiği yıllık kazancı gösteren ikili değişkenlerdir. Teknik değişim ve küreselleşmeyle ilişkili olarak, emek talebi üzerindeki yapısal etkiler bu noktada belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu işgücü piyasası değişkenleri, babalar ve anneler için ayrı ayrı ölçülmektedir. Çünkü işgücü piyasasına katılım modelleri cinsiyete göre önemli ölçüde farklılık gösterir ve bazı ülkelerde çocuk refahını, annelerin işgücü piyasasına katılımı, babaların işgücü piyasasına katılımından daha olumlu etkilemektedir.

Son olarak, devletin-hükümet politikalarının etkisi ise, hanehalkına yapılan gelir transferlerinin miktarındaki değişimle ölçülür. Diğer her şey veriyken, çocuğa yönelik hükümet transferleri ve ortalama gelir desteği miktarı arttıkça, çocuk yoksulluğu azalmakta / çocuk refahı artmaktadır. Çocuk yoksulluğunu azaltmaya dönük; hükümet transferleri aynı veya nakdi niteliklerde olabilmektedir. Ancak bu durumda, devletten alınan yardımlar aynı nitelikte ise hükümet politikalarının boyutunu nicel olarak tam anlamıyla ölçmek mümkün olmayabilir (Chen & Corak, 2008, s. 542).

Bir başka çalışmada ise çocuk yoksulluğunun nedenleri ana faktörler ve ara faktörler olarak 2'ye ayrılmıştır. Şüphesiz daha önce de belirtildiği üzere yoksulluğa neden olan faktörlerin başında gelir düzeyinin ve eğitim seviyesinin düşüklüğü gelmektedir. Aslına bakılırsa diğer bütün faktörler bu iki nedene bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuk yoksulluğuna neden olan ana ve ara faktörler şu şekilde kategorize edilmektedir: Çocuk yoksulluğuna neden olan ana faktörler: parasal yetersizlik ve işsizlik, sınırlı ve yetersiz eğitim, sağlıksız yetişme ortamı, sosyal güvencenin olmayışı, ağır çalışma koşulları, göç, marjinal yaşam, yabancılaşıma, dışlanmışlık ve güçsüzlük şeklinde sıralanabilir. Çocuk yoksulluğuna neden olan ara faktörler ise: çocuk ihmali ve

istismarı, yetersiz sanitasyon-hijyen bilgisi, sık ve çok doğum, evlilik dışı doğum, yetersiz beslenme, yetersiz koruyucu sağlık hizmeti, yetersiz tedavi edici hizmet, sağlık hizmetlerine erişememe ve kullanamama şeklindedir (Durgun, 2011, s. 145). Çocuk yoksulluğunun, önüne geçilmediği zaman çoğunlukla döngüsel bir hale geldiği gerçeği göz önüne alındığında bu faktörleri sadece çocuk yoksulluğunun nedenleri olarak değil sonuçları olarak da ele almak uygun bir yaklaşım olacaktır.

Karmaşık bir yoksunluk kümesi olarak da tanımlanabilen yoksulluğun çocuklarda ki nedenini sadece bir veya birkaç unsura bağlamanın ve bu unsurlara odaklanmanın şüphesiz bu problemle baş etmede son derece yetersiz kalacağı da bir gerçektir. Ancak yine de uygulamalarda bu ve benzeri unsurları dikkate almak ve bu doğrultuda politikalar yürütmek daha kabul görmüş bir yaklaşımdır. Tüm bunlar neticesinde, en temelde, Eurostat tarafından yürütülen çalışmalarla da paralel olarak, çocuk yoksulluğunun belli başlı belirleyicilerini kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür (Yılmaz, ve diğerleri, 2011) ;

- Çocuk yoksulluğunu belirleyen temel etkenlerin başında gelir düzeyi gelmektedir.
- Ebeveynlerin eğitim durumuyla çocuk yoksulluğu arasında da negatif bir ilişki vardır. Ebeveynlerin eğitim seviyesi arttıkça çocuk yoksulluğu azalmaktadır.
- Hanehalkı büyüklüğü ile çocuk yoksulluğu arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Kişi sayısı arttıkça yoksulluk artar.
- Aile reisinin medeni durumu ile çocuk yoksulluğu arasında ki ilişki: 2 ebeveynli hanelerde ki çocuk yoksulluğu hiç evlenmemiş veya boşanmış ebeveynlerle yaşayan çocuklara göre daha düşüktür.
- Tarım ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışan aile reisleri ile yaşayan çocuklarda yoksulluk daha fazladır.

- Konutun mülkiyet durumu ile çocuk yoksulluğu arasında da her ülke için ayı olmasa da bir ilişki mevcuttur.
- Hanehalkı kolaylıklarıyla çocuk yoksulluğuna etki eden bir diğer unsurdur. Örneğin: televizyon, bilgisayar, telefon, hane içindeki mutfak, banyo, elektrik, borulu sus sistemi, çamaşır makinası vs. gibi kolaylıklara erişimin kolay olduğu hanelerde yaşayan çocuklarda çocuk yoksulluğu daha düşüktür.

Yani görüldüğü üzere çocuk yoksulluğunu etkileyen çok sayıda unsur mevcuttur.

Aşağıda çocuk yoksulluğu üzerinde belirleyici olan ve çocuklardaki yoksulluğun boyutunu etkileyen kimi faktörler ele alınmıştır.

### **2.2.1. Hanehalkı Geliri**

Yapılan çoğu çalışma, çocuk yoksulluğunu etkileyen dolaylı ya da dolaysız pek çok faktör olmasına rağmen bunlardan belki de en önemlisinin hanenin gelir düzeyi olduğunu ortaya koymaktadır. Beklenildiği üzere düşük gelirli hanelerde büyüyen çocukların, sağlık ve eğitim imkanları da dahil olmak üzere, pek çok alanda akranlarından daha az fayda sağlayabildiklerini gösteren çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Ancak bu duruma yol açan nedensellik iyi bir şekilde analiz edilmelidir. Örneğin, düşük gelirli hane halklarında yaşayan ebeveynler daha düşük eğitim seviyelerine sahip olma eğilimindedirler ve ebeveyn eğitiminin kendisi çeşitli yollarla çocuk sonuçlarını etkileyebilir. Yüksek öğrenim gören ebeveynler, çocuklarının eğitim başarısına daha fazla öncelik verecekler ve kamu hizmetlerini daha iyi bir şekilde müzakere edebileceklerdir.

Çocuk yoksulluğunun nedenlerine dair belirsizlikler politika yapıcılarını farklı çözüm arayışlarına sürüklemektedir<sup>23</sup>. Bu noktada, gündeme şu gibi sorular gelmektedir

---

<sup>23</sup> Buna dönük olarak uygulamalara baktığımızda; örneğin ABD'de Kazanılmış Gelir Vergisi Tazminatını (EITC) uygulamasını görebiliriz. EITC, bazı ABD eyaletlerinde düşük gelirli çalışan ailelere ödenen bir vergi indirimi olup hem doğrudan gelirleri artırmak hem de kazançlar yükseldikçe ödemeler aşamalı olarak

(Cooper & Stewart, 2013, s. 4): Hanehalkı gelirini kendi içinde yükseltmek, çocukların durumlarında bir fark yaratır mı, yoksa okullaşmaya ve eğitime yatırım yapmak veya ebeveynlik becerilerini geliştirmeye odaklanmak daha etkin sonuçlara ulaştırır mı? Peki gelir düzeyindeki iyileşme çocuk yoksulluğunu azaltmada ne kadar başarılı? Çalışmalar hanehalkı gelirlerindeki artışın, düşük gelirli çocuklar ve diğerleri arasındaki sonuçlarda farklılıkları ortadan kaldırmayacağını, ancak bu farklılıklardaki önemli düşüslere katkıda bulunmasının beklenebileceğini ileri sürmektedir.

Hanehalklarında özellikle yüksek işsizlik oranlarının yol açtığı mali eksiklikler; çocukların en temel kamu hizmetleri de dahil olmak üzere kendileri için sunulan pek çok kolaylığa erişimlerini kısıtlamaktadır. Tüm bunlar neticesinde, ortalama olarak düşük gelirli hane halklarında büyüyen çocuklar, daha zengin geçmişlere sahip olan çocuklara göre daha fazla sağlık problemleriyle karşı karşıya kalmakta ve bilişsel, sosyal ve davranışsal gelişim testlerinden de daha kötü puanlar almaktadırlar. Ayrıca akademik başarıları görece daha düşük ve suç veya suç unsuru içeren davranışlarda yer alma olasılıkları da daha yüksek olmaktadır (Cooper & Stewart, 2013, s. 8).

Literatürde finansal kaynakların çocukların sonuçlarına nasıl etki ettiğini açıklamaya çalışan iki temel teori vardır. “*Yatırım Teorisi*”, finansal kaynakların fiziksel ev ortamı üzerindeki doğrudan etkileri ile yani ebeveynlerin çocukların sonuçlarını etkileyen belirli malları tanzim edebilmeleri ile ilgilidir. Örneğin, düşük mali kaynakların kısıtladığı aileler; eğitici oyuncaklar ve öğrenme materyalleri, kültürel ve eğitici seyahatler gibi sosyal olarak zenginleşmeyi sağlayacak eğitim faaliyetleri ile kaliteli konut ve sağlıklı ve yeterli beslenmelerini sağlayacak gıdalar gibi çocuk gelişiminin en temel ihtiyaçları için bile daha az para harcarlar. Bu bağlamda bu teori aslında,

---

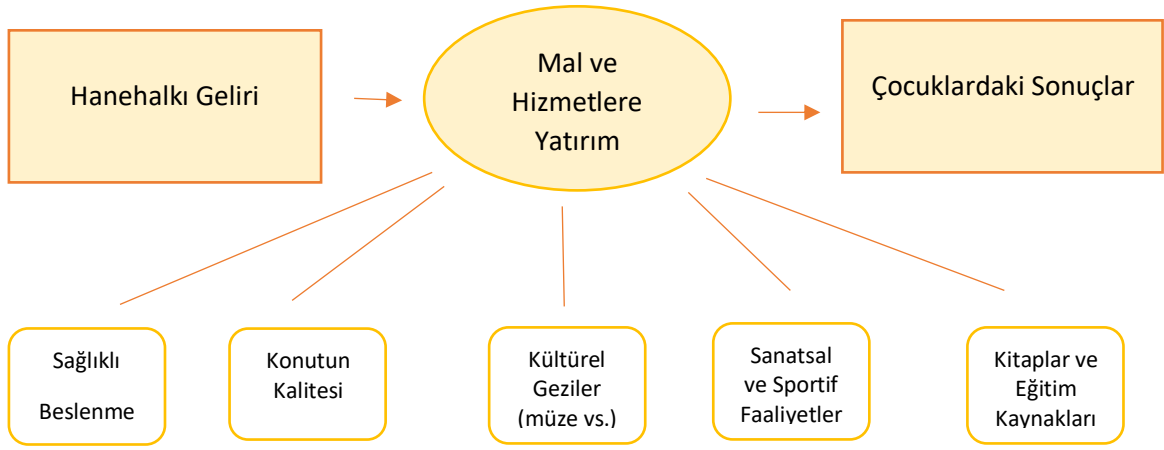
kazançları artırmak için bir teşvik olarak faaliyet göstermektedir. Bu uygulama her hanehalkı türünü farklı boyutlarda etkilemektedir.

ebeveynlerin mali kaynakları arttıkça, daha fazla mal alabildikleri için çocuklarına daha fazla yatırım yapabildiklerini öne sürmektedir.

İkinci teori ise, ekonomik sıkıntının ev ortamına üzerindeki ruhsal ve duygusal etkisi ile ilgilidir. “*Aile Stres Modeli*” tarafından özetlenen bu öncül, ekonomik sıkıntıların ebeveynler için ekonomik strese (örneğin faturaların ödenememesinden) ve daha sonra ebeveynlik yeteneklerine olan etkilerine neden olduğunu göstermektedir. Bu model, ekonomik stresin ebeveynlik kalitesini, örneğin anksiyete, depresyon ve psikolojik bozukluklara yönelik diğer tehditler yoluyla etkilediği çeşitli yolları tanımlamaktadır. Ekonomik stres, anne-babaları huzursuz, hüsrana uğramış, daha az sabırlı ve ebeveynlik davranışlarını desteklemek ve geliştirmek için gerekli duygusal kaynaklardan yoksun bırakabilir. Örneğin bu durumdaki ailelerde çocuk eğitimi esnasında verilen cezalar da daha çok fiziksel niteliktedir. Oysa maddi açıdan yeterli ailelerde, ebeveynlik rolleri de daha mantık ve akıl yürütme üzerine kuruludur. Ancak tüm bunlara rağmen bu yaklaşımda, tüm ailelerin ekonomik sıkıntıya aynı şekilde cevap vermediği, devreye giren kimi faktörlerin etkisiyle aileler arasında çocuğa karşı kimi esneklikler olabileceği de kabul edilmektedir.

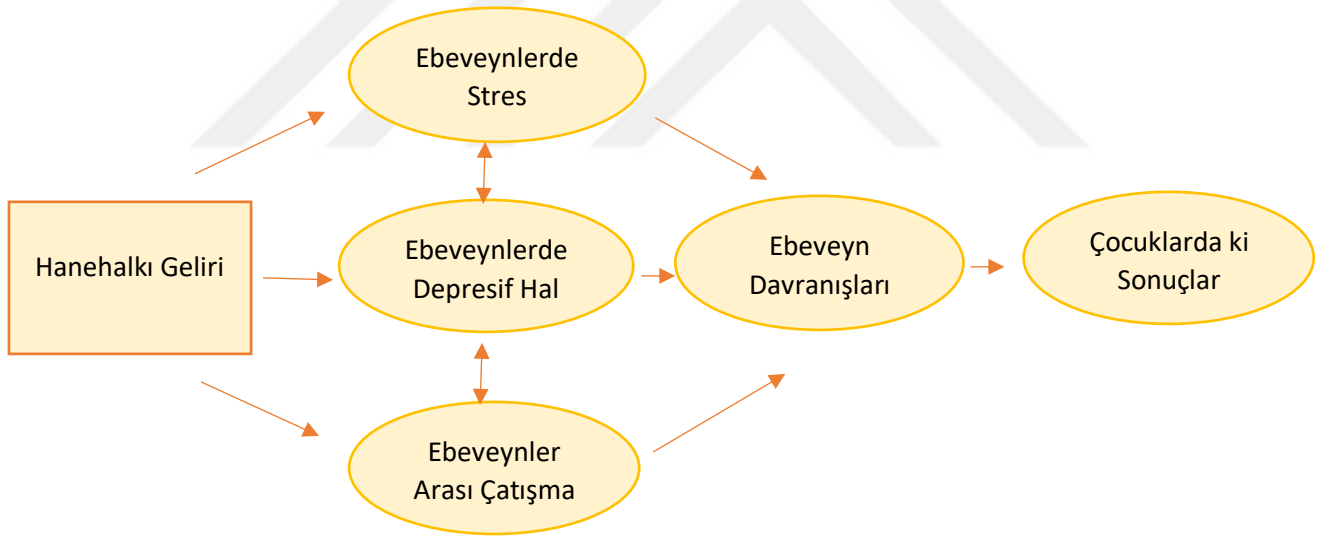
Bu iki model karşılıklı olarak birbirine alternatif değildir ve çoğu çalışmada da bu durum kanıtlanmıştır. Tabi ki ilgilenilen konuya ve sonuca göre, birinin diğerine göre daha önemli olması da muhtemeldir. Şöyle ki bazı çalışmalarda, aile yatırımlarının, çocukların bilişsel sonuçları için daha önemli olabileceği iddia ediliyorken bazılarında ebeveynlerin stres ve ebeveynlik tarzının davranışsal sonuçlar için nispeten daha önemli olduğu düşünülmektedir. Aşağıdaki şekillerde bu modeller gösterilmektedir.

**Şekil 8: Yatırım Modeli**



**Kaynak:** (Cooper & Stewart, 2013, s. 40)

**Şekil 9: Aile Stres Modeli**



**Kaynak:** (Cooper & Stewart, 2013, s. 40)

Bu nedenle ortak bir bakış açısıyla ele alındığında, *Aile Stresi Modeli ve Yatırım Modeli*, en önemli olanın gelir yeterliliği olduğunu ima etmek için kullanılabilir. Zaten şekillerde de görüldüğü üzere hanenin gelir düzeyinin çocuklar üzerindeki etkisi en önemli unsurların başındadır. Bu bağlamda bakıldığında hanenin gelirini artırmaya

yönelik uygulamalar çocuk yoksulluğunu önlemede en önemli etkenlerden biri olarak düşünülmektedir. Ayrıca hanenin gelirini artırmaya dönük uygulamalar, diğer yasal düzenlemelerle birlikte uygulandığında çocuk işçiler<sup>24</sup> sorununun önüne geçilmesinde de oldukça önemlidir. Hanenin gelirini artırmaya yönelik olarak yapılabilecek uygulamalar ise aşağıda maddeler halinde açıklanacaktır.

- *Transfer Öncesi Yoksulluğu Önlemek İçin Hanehalkı Gelirinin Artırılması*

Çocuklar arasındaki transfer öncesi yoksulluk yıllar itibariyle sürekli bir artış eğilimi göstermiştir. Bu artışın başlıca nedeni, temel eğitim veya temel eğitimin daha azına sahip ebeveynler arasındaki reel kazancın ve ücret oranlarının son yıllarda mutlak anlamda düşmesidir. Daha az vasıflı işçilerin düşen servetlerinin en temel nedeni ise artan gelir eşitsizliği ve istikrarsız ekonomik büyümenin yarattığı dezavantajlı ortamdır. Gelir dağılımının alt kısmındaki kayıpların nedenleri ise araştırmacılar tarafından tam olarak anlaşılmamış olsa da ana faktörlerin teknolojik değişim ve artan uluslararası rekabet olduğu ve bu durumun da vasıfsız iş gücüne olan talebi azalttığı ayrıca genişleyen göç dalgasının vasıfsız emek arzının talebin çok üzerinde artışından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Sonuç olarak piyasa güçleri, daha az vasıflı işçilerin ücretlerine aşağı doğru bir baskı yapmıştır. Asgari ücretin reel değerinin erozyona uğraması ve

---

<sup>24</sup> Genellikle gelir dağılımı eşitsizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan çocuk işçilere dair problem sadece kayıt dışı ekonomi oluşturmaları bağlamında değil, altında yatan nedenler bağlamında da değerlendirilmelidir (Karaman & Özçalık, 2007, s. 25-41). Bu yüzden ülkeler arası Gini Katsayısı farklılaşmaları dikkate alınabilir. Yani istatistik kurumlarından alınan bilgiler doğrultusunda bu katsayıya bakarak ülkelerde ki çocuk işçilerin oranı hakkında gerçeğe yakın tahminler yürütmek mümkündür. Ancak toplamda bakıldığında; ILO'nun "2015 Çocuk İşçiler Raporuna göre; çoğunluğu Asya- Pasifik bölgesinde olmak üzere küresel boyutta yaklaşık 170 milyon çocuk işçi bulunmaktadır (Ekovitrin, 2015, s. 147-151). Çocuk işçiler probleminin altında pek çok neden yatmakla beraber en önemli iki tanesi yoksulluk ve mevzuatlarda ki boşluktur. Ayrıca, mevzuatlar doldurulmuş olsa da sıkı bir şekilde denetlenmedikçe bu sorunun önüne geçmek imkânsızdır. Sigortasız çalıştırmak mümkün olduğu için özellikle çocuk işçi çalıştıran iş yerlerine yapılacak sıkı ve ağır cezalı denetimlerle caydırma sağlanabilir. Çocuk işçiliğine dair uluslararası düzeyde hukuksal pek çok düzenleme mevcuttur. Bu temel düzenlemeler ise şöyledir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı - Çalışma Genel Müdürlüğü, 2017): İstihdama Kabulde Asgari Yaşa ilişkin 138 Sayılı ILO Sözleşmesi, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, BM Çocuk Hakları Bildirgesi (Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı ILO Acil Eylem Sözleşmesi, Avrupa Birliği Düzenlemeleri, ILO Anayasası, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Avrupa Sosyal Şartı.

sendikalaşmanın azalması da daha az vasıflı işçilerin ücretlerinin düşürülmesinde rol oynamıştır. Ayrıca, vasıfsız emekçiler arasında artan orandaki bir çoğunluk ya yarı zamanlı çalışmakta ya da işgücü piyasasını tamamen terk etmektedir (Plotnick, 1997, s. 73). Tüm bunlar neticesinde; yoksul çocukların ebeveynlerinin gelirlerini iyileştirmeye yönelik kamu politikaları, tüm düşük ücretli işçilerin gelirlerini iyileştirmek için uygulanacak daha geniş politikaların alt kümesi olarak, çocuk yoksulluğunu azaltmanın önemli bir parçası kabul edilebilir.

- *Düşük Ücretli Çalışanlara Yönelik Talebi Artırmak*

Çocuk yoksulluğuyla mücadelenin bir yönü olarak, hane gelirlerini artırmaya dönük uygulamalardan bir diğeri düşük ücretli çalışanlara yönelik talebi artırmak olabilir. Düşük ücretli işçiler için artan talep ve aynı şekilde bunların istihdam ve kazançları, prensip olarak, onları işe alan firmalara sübvansiyon sağlamak suretiyle gerçekleştirilebilir. Buna örnek olarak Amerika'da 1993 yılında uygulanan ekonomik olarak sıkıntılı mahallelerden işçilerin belirli bir yüzdesini bulmak ve işe almak isteyen firmalara vergi avantajları sunan federal bölge programını verebiliriz. Aynı şekilde 1979'dan 1995'e kadar geçen yıllarda faaliyet gösteren Hedefli İşler Vergi Kredisini (TJTC) öncülüğünde, belirli dezavantajlı gruplar için düşük ücretli işçileri işe alan firmalara vergi tasarrufu sağlayan İş Fırsatı Vergi Kredisini de örnek verilebilir. Uygulamada, TJTC'nin dezavantajlı gençler için olumlu etkileri sınırlıdır. TJTC'ye daha iyi bir alternatif, sadece 1977-78'de denenen ve daha az vasıflı işçiler için iş yaratılan Yeni İşler Vergi Kredisidir (NJTC). Sübvansiyon, daha az vasıflı kişiler için toplam ücretlerin daha büyük bir oranı olduğu durumda, bu tür işçilerin damgalanmadan (stigma) işe alınma talepleri artar. Sübvansiyon oranı, kazanç limiti ve artan maliyet eşiği ise bir programın ne kadar cazip olduğuna bağlı olarak değişebilir. Kısaca kamu hizmeti istihdamına yapılan sübvansiyonlar doğrudan dezavantajlı çalışanlara yönelik talebi artırmaktadır.

- *Düşük Ücretlilerin Çalışma İsteklerini ve Mesleki Becerilerini Geliştirmek*

Düşük ücretli işçilerin işgücü piyasasına girmelerine ve daha iyi ücret alan işlere yardımcı olmalarına yönelik çalışma isteklerinin ve mesleki becerilerinin geliştirilmesi, yoksulluğu önleme amaçlı çabaların temelini oluşturmaktadır. Bu tür faaliyetlere yönelik harcamalar, gelir takviyeleri için yapılan harcamaların küçük bir kısmı olsa da insanların çalışmalarına ve kendilerine güven duymalarına yardımcı olduğu için, bu tür politikalara sürekli olarak dikkat çekilmektedir.

Yetişkin düşük ücretli çalışanlar, becerilerini geliştirmek için bu programlardan yararlandıklarında bu durumun etkisi, birbirinin neden ve sonucu olan iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; daha iyi beceriler kazananlar yüksek ücretli işler için daha etkin bir şekilde rekabet edebilirler. Ayrıca programla düşük vasıflı işçilerin sayısı azalacağından, bu durum program hizmetlerini almayanların ücretleri üzerindeki aşağı yönlü baskıyı da azaltacaktır. En yoksul çocukların, bu programlardan yararlanabilecek hanehalklarında yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, ciddi işgücü piyasası ile ilgili avantajlarının yanısıra çocuk yoksulluğuyla mücadele de de önemi ortaya çıkmaktadır.

Örneğin bu program, ABD 'de kadınlar üzerinde daha ayrıntılı bir uygulama alanına sahiptir. Özellikle genç (16- 21 yaş arası) bekar anneler ve çocukları, uzun süreli yoksulluk ve refah bağımlılığı açısından yüksek risklerle karşı karşıya olan bir gruptur. Bu bağlamda, bu gruba yönelik Genç Ebeveyn Göstergesi (TPD) ve Ohio'nun Öğrenme, Kazanç ve Ebeveynlik (LEAP) programı, bu kadınlara yardım etmeyi amaçlayan zorunlu refah-çalışma programlarının örnekleridir. TPD, gençlerin eğitim, iş arama veya eğitim programlarına kaydolmalarını veya çalışmalarını gerektirir. LEAP ise, okula ve mesleki eğitime devamı teşvik eden ve Genel Eğitim Gelişimi (GED) sertifikası almaya yönlendiren bir programdır (Plotnick, 1997, s. 75).

- *Asgari Ücretin Artırılması*

Asgari ücretleri artırmak yoksulluğu azaltma çalışmalarında önerilen en popüler yollardan biridir. Bunu yaparken enflasyonun asgari seviyesini otomatik olarak ayarlamak ise, hükümetler bu yola başvurmak istemiyor olsa da gelecekteki değer düşüşlerini reel anlamda korumanın bir yolu olarak düşünülebilir. Bu noktada asgari ücretleri artırmanın daha az istihdam gibi ters yönlü bir etkisi ortaya çıkabilir. Ancak eğer odak noktası çocukları olan yoksul yetişkinler ise daha yüksek asgari ücretin, yeni iş yaratılmasını engellediğine ve düşük ücretli işçiler arasında işten çıkarmaya veya daha az çalışma saatine yol açtığında dair endişe etmek çok da önemli olmayabilir. Çünkü bazı işler ya da çalışma saatleri kaybedilse bile, daha yüksek ücret bu kayıpları telafi edebilir ve asgari düzeyde ki artıştan etkilenen ebeveynler arasındaki toplam kazancı büyük ölçüde artırabilir. Ancak sonuç maalesef her zaman böyle olmamaktadır (Plotnick, 1997, s. 77). Özellikle çok çocuklu ailelerde, asgari ücretlerdeki artışlar sonrası durumda dahi, çoğunlukla hanedeki bireyler yoksulluk sınırının altında kalmaya devam etmekte ya da çalışma saatlerinin uzaması dolayısıyla ebeveynlik görevlerini tam olarak yerine getirememektedirler.

- *Tamamlayıcı Piyasa Gelirleri*

En temelde çocuk yoksulluğu, ailelerin daha fazla para kazanmasına yardımcı olan ve diğer gelir kaynakları ile harcanabilir gelirlerini destekleyecek politikalarla azaltılabilir. Kapsamlı bir yoksulluk karşıtı strateji de bu hususlar tek tek düşünülerek ele alınmaktadır. Küresel boyutta, çocuk sahibi yoksul ailelerin gelirlerini tamamlayıcı üç yöntemin var olduğunu görmekteyiz. Bunlar; devletin gelir desteği programları, vergi politikası ve çocuğu olmayanlardan çocuğu olanlara yapılan çocuk destek ödemeleridir. Ancak elde edilen kanıtlar, düşük ücretli çalışanlar arasında kazanılan gelirlerin artırılmasına yönelik politikaların çocuk yoksulluğunu azaltmaya yardımcı olmasına

rağmen, bu kazanımların çocuk yoksulluğunu önemli ölçüde azaltmak için yeterli olmayacağını göstermektedir (Plotnick, 1997, s. 72-73).

Devlet gelir desteği programları, vergi politikası ve çocuğu olmayan ailelerden gelen çocuk destek ödemeleri, çocuklu yoksul ailelerin hane gelirlerini desteklemek için kullanılabilir. Amerika özelinde bakıldığında; yakın zamana kadar, Bağımlı Çocuklu Ailelere Yardım (AFDC), çocuklu düşük gelirli aileler için hükümetin ana yardım programıydı. İhtiyaç Sahibi Aileler için Geçici Yardım (TANF) yakın zamanda AFDC'nin yerini almıştır. Ayrıca, Sosyal Güvenlik ve Ek Güvenlik Gelirlerinin çocuk yoksulluğu üzerindeki etkileri de önem arz etmektedir. Yoksulluk karşıtı politikadaki daha da önemli son gelişme ise, yoksul aileler üzerindeki federal vergi yükünün, temelde çocuklu aileler için en büyük nakit yardım programı olan Kazanılmış Gelir Vergisi Kredisi (EITC) 'nin bir sonucu olarak azalması olmuştur. 1995 yılında hükümet transfer programları (nakit, gıda, konut, tıbbi bakım ve vergiler dahil) çocuk yoksulluğunu %38 oranında azaltmıştır (Plotnick, 1997, s. 72-73). Kısaca genel anlamda, ABD ve diğer gelişmiş ülkelerden elde edilen kanıtlar, çocuk yoksulluğunu azaltmaya yönelik çeşitli yaklaşımların mümkün olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, etkili programların uygulanması, ülkelerin bu konuya daha fazla kaynak ayırma konusundaki politik istekliliğine bağlı olacaktır.

- *İstihdamla İlgili Diğer Politikalar*

İstihdam ile ilgili diğer politikalar, benzer şekilde yoksul ailelerin kazançlarını arttırmalarını kolaylaştırabilecek düzenlemelerden oluşmaktadır. Çocuk bakım hizmetlerinin erişilebilirliğini, karşılanabilirliğini ve kalitesini iyileştirmeye yönelik politikalar, küçük çocuklu yoksul ailelerdeki çocuklarla ilgilenen yetişkinlerin işgücüne girmesini kolaylaştırabilir. Toplu taşıma sistemlerinin daha iyi yönlendirilmesi, düşük gelirli sübvans edilen konutların bulunduğu yerlerde yapılacak kimi düzenlemeler ve adil barınma kanunlarının daha sıkı bir şekilde uygulanması, ebeveynlerin iş fırsatlarına

daha iyi erişmelerine ve konut ayrımcılığının yarattığı istihdamda mekânsal engellerin kaldırılmasına yardımcı olabilir. Son olarak, işgücü piyasası ayrımcılığını önlemek için politikaların daha güçlü bir şekilde uygulanması, yoksul ebeveynler için kazancın iyileştirilmesini sağlayabilir. Bu tür müdahalelerin çocuk yoksulluğu üzerindeki etkisi, büyüklüklerine ve tasarımlarına bağlı olacaktır.

Burada tartışılan yoksulluk karşıtı yaklaşımlar (kazançların ve tamamlayıcı gelirlerin iyileştirilmesi) kısa ve uzun vadede çocuk yoksulluğuyla mücadelede başarılı olabilecek yöntemlerdir. Uzun dönemli yoksulluğun çalışma umutlarını törpülediği ailelerde, kamusal transferlerin artırılması ve çocuk destek programlarının geliştirilmesi yoksulluktan kurtulmak için bu hanelerde önemli bir teşvik sağlayabilir (Plotnick, 1997, s. 83). Alternatif olarak, ebeveynlerin işgücü piyasasına girişlerini ve kazançlarını artıracak gelişmeler, özellikle geliştirilmiş çocuk destek uygulamaları ve iş odaklı gelir takviyeleri ile birleştiğinde, yoksulluğun kalıcılığını sona erdirebilir ya da şiddetini önemli ölçüde azaltılabilir.

### **2.2.2. Eğitim**

Hanelerin gelir düzeyi ile birlikte çocuk yoksulluğunu belirleyen en önemli diğer etken eğitim seviyesidir. Bu kısımda eğitimin çocuk yoksulluğuna etkisi, çocuk gelişimi ve çocuğun potansiyelini ortaya çıkarabilmesinde en önemli evre olan erken çocukluk döneminde ki eğitim ve bu durumla paralel olarak ebeveynlerin sahip olduğu eğitim seviyesinin etkisi bağlamında ele alınacaktır.

#### **2.2.2.1. Erken Çocukluk Eğitimi**

Çocukların; fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinde verimli ve aktif olmasını isteyen devletler ulusal politikalarında çocuklarının iyi olma hallerine<sup>25</sup> öncelik

---

<sup>25</sup> Çocuklarda iyi olma hali (*Well- Being*): Çocukların kendileriyle ve sosyal çevreyle olan ilişkilerinde, potansiyellerini tam olarak yansıtabilme durumunu ifade eder ve çocuğun aktif bir birey olarak görülmesi ve o doğrultuda yetiştirilmesini gerektirir.

vermelidirler. Çünkü bu durum toplumun geleceği açısından büyük bir yatırım anlamına gelir. Çocuğun iyi olma hali ise; sağlıktan eğitime, çocuk bakımına, sosyal hizmetlere, ailelere iş imkânları sunmaya, çocuğa belirli standartlarda yaşam hakkı tanımaya kadar çok yönlü yatırımlar gerektiren bir husustur (Beşpınar & Aybars, 2013, s. 7). Çocuğa yapılan tüm bu yatırımlarda ki temel amaç, kısa vadede aralarında ki sosyo- kültürel farkları en aza indirmek ve uzun vadede ise bu farkları tamamen ortadan kaldırmaktır. Bu bağlamda çocuk gelişiminin en önemli evrelerinden biri olarak; erken çocuk gelişimi ve bakımı pek çok ülkede büyüyen bir öncelik haline gelmiştir.

Yaşamın ilk yıllarındaki yoksulluğun, yaşamın ilerleyen dönemlerinde işgücü kazancına etkileri ile birlikte, sağlık ve öğrenme becerileri için kalıcı sonuçları olabilir. Bu noktada yapılan araştırmalar da yoksul ailelerden gelen çocukların sağlık hizmetlerine erişimde çoğunlukla daha dezavantajlı bir konumda oldukları, yaşıtlarına nispeten daha düşük bir akademik başarı sergiledikleri ve aynı şekilde yoksul olmayan akranlarına kıyasla davranışsal bozukluklar gösterdikleri noktasında ortak bir paydaya sahiptir.

Çocuklarda ki yoksulluğun bir neticesi olarak yoksulluğun nesiller arası aktarımındaki bağlantıyı kırmak için başta Erken Çocukluk Gelişimi (EÇG) programları olmak üzere bir dizi girişimler de bulunulmuştur. Örneğin; 1960'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki *Perry Okul Öncesi Programı* deneysel bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda yoksul ailelerden 3-4 yaş arası çocuklara sahip olanlara okullaşmayı teşvik amaçlı ev ziyaretlerinde bulunulmuştur. Aynı şekilde Amerika'nın 1960'da toplumda ki yoksullukla savaşa başlamasının ardından *Head Start* uygulaması faaliyete geçmiştir (yoksul ailelere bir eğitim, sağlık ve beslenme hizmetleri paketi hedefleyen benzer bir ulusal okul öncesi programıdır). 2005 yılı itibariyle uygulamaları devam eden programa yaklaşık 22 milyon okul öncesi çağındaki çocuk katılmıştır ve bu program sayesinde okullaşma oranı oldukça artmış ve suç oranlarında da ciddi manada bir düşüş yaşanmıştır (Ravallion, 2016, s. 577-578). Bütün çocukların hizmetine sunulan,

ancak daha çok dezavantajlı konumdaki çocukların (mülteci, göçmen, işsiz, azınlık aile çocukları bu grubun başındadır) durumunda iyileşmeler yaratması beklenen bu sisteme ek personel (özellikle risk altındaki çocuklarla ilgilenen) ve sağlanan maddi desteklerle katkıda bulunmak mümkündür.

Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinde de çocukların eğitim, korunma, beslenme gibi birtakım hakları güvence altına alınmıştır. Özellikle çocukların erken gelişimine ve eğitimine büyük önem verilmiştir. Bu programlardan yararlanan çocukların diğer kardeşlerine karşı daha iyi rol model özellikleri sergilemeleri, yetişkinlikte ise daha sorumluluk sahibi vatandaşlar ve daha iyi ebeveynler olma ihtimalleri de yüksektir (Gaag & Tan, 1998, s. 5). Ayrıca erken çocukluk eğitimi ve bakımı (EÇEB) hizmetlerinin, sadece çocuklar için değil ebeveynler açısından da (ailelerin istihdamı, eğitimi, sosyal faaliyetleri vs. gibi hususları da kapsar.) oldukça yararlı olduğu öne sürülmüştür. Erken çocukluk eğitime girişte minimum ideal yaş ise üçtür (OECD, 2013, s. 9). Günümüzde, Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı (EÇEB) hizmetleri Avrupa ülkelerinde akreditasyon süreçlerini tamamlamıştır. EÇEB, Avrupa’da iki model üzerine şekillenmektedir (Eurydice, Avrupa Eğitim Bilgi Ağı, 2009, s. 3-8):

- İlk modelde, çocuklar için sunulan hizmetler, her yaş grubu için tek tiptir. Buna Üniter Yapı Modeli adı da verilir. Çocuklarla ilgilenen elemanlar da çoğunlukla birbirlerine benzer ekonomik ve sosyal koşullara sahiptirler. Bu model; Slovenya da Letonya da ve Danimarka dışındaki İskandinav ülkelerinde uygulanmaktadır.
- İkinci modelde ise hizmetler çocukların yaş gruplarına göre şekillenir. Örneğin Danimarka, Slovakya ve Lihtenştayn’da, çocuklar henüz altı aylık bile olmadan hizmetler başlar. İsveç, Litvanya, Bulgaristan gibi ülkelerde ise uygulamalara başlamak için, çocuğun en azından 1 yaşını doldurmuş olması beklenir.

EÇEB'in daha etkili ve verimli olabilmesi için, çocuklarda ki öğrenme ve gelişim standartlarının bir takım temel ilkeleri olması gerekmektedir. Bunlar (Beşpınar & Aybars, 2013):

- Erken çocukluk dediğimiz 0-6 yaş arası dönemde eğitim çocuklar için oldukça önemlidir. Bu hususta aile ve toplum birlikte hareket etmelidir.
- Oyun çocuk gelişimindeki en önemli etkenlerden biridir, çocukların zihinsel ve fiziksel aktivitelerinin gelişimini destekler ve her çocuğun hakkıdır. Sosyal ve ekonomik kısıtlarla baskılanmamalıdır.
- Çocukların öğrenme ortamı, merak duygularını perçinleyecek şekilde dizayn edilmelidir.
- Çocuklar aralarında hiçbir ayırım gözetilmeksizin eşit bir şekilde eğitim fırsatlarına erişebilmelidirler.
- Aile üyeleri dışında çocuklarla ilgilenen kişiler de çocuklarla daha iyi iletişim kurabilmeleri açısından belirli bir eğitim sürecinden geçmelidirler.

EÇEB hizmetleri; sosyal adalet ve eşitlik açısından da son derece yararlıdır. Yapılan çoğu çalışma da Erken Çocuk Eğitimi ve Bakım hizmetlerinden en çok yararlanması gerekenlerin başta düşük gelirli ve göçmen aileleri olduğu vurgulanmaktadır. OECD ülkelerinin büyük çoğunluğunda ise, bu sistem düşen nüfus oranlarına bir çare olarak görülmeye başlanmıştır. Kısacası EÇEB hizmetlerine yapılan yatırımlar dünyanın pek çok bölgesinde toplumsal ve ekonomik olarak çok büyük kazanımlara vesile olmuştur.

Çocuk politikaları uygulama sürecinin bir diğer bileşeni olarak, çocuk refahı<sup>26</sup> konusunda deneyimli personellerin yetiştirilmesi de oldukça önemlidir. Ayrıca çok çeşitli

---

<sup>26</sup> Çocuk politikaları uygulama sürecinin bir diğer bileşeni ise çocuk refahı konusunda deneyimli personellerin yetiştirilmesi için devletler ve yerel yönetimler yüksek miktarlarda kaynak harcamaktadırlar. Ayrıca çok çeşitli toplumsal sorunların temelinde de bu konuyla ilgili eksikliklerin olabileceğini düşünürler (Collins, Amodeo, & Clay, 2007, s. 1487-1502). Bu doğrultuda, bilimsel literatürde de bu konuya oldukça

toplumsal sorunların temelinde de bu konuyla ilgili eksikliklerin olabileceğini düşünülendiğinden devletler ve yerel yönetimler<sup>27</sup> bu konu için yüksek miktarlarda kaynak harcamaktadırlar. (Collins, Amodeo, & Clay, 2007, s. 1487-1502). Neticede, insani gelişmenin başlangıç noktası olarak erken çocukluk gelişiminde alınacak önlemlerle, toplumun eğitim düzeyi yükselecek, daha sağlıklı olmaları sağlanacak ayrıca toplumsal uyum ve toplumsal sermayenin artmasıyla çocuklar arasında da genel anlamda bir fırsat eşitliği sağlanarak ekonomik büyüme ve insani gelişmişlik seviyesi de ilerletilecektir (Kurnaz, 2009, s. 62-63).

#### **2.2.2.2. Ebeveynlerin Eğitim Durumu**

İktisadi büyüme konusu, sistematik iktisadi analizlerin başlangıcından beri çok çeşitli entelektüel tartışmalara yol açmıştır. Örneğin; Adam Smith, büyümenin iş bölümü ile ilgili olduğunu iddia etmiş, ancak iddiasını net bir şekilde ortaya koyamamıştır. Thomas Malthus ise, her ülkenin sabit bir kişi başı gelir ile, dinamik bir büyüme sürecine yaklaşacağına dair bir model geliştirmiştir. Bunların dışında büyümenin insan sermayesi

---

önem verilmiştir. Çocuk refah eğitimi ile ilgili olarak örneğin; ABD Sağlık ve İnsan Hakları Hizmet Bölümü Çocuk Bürosu (Children's Bureau of the U.S. Department of Health and Human Services) tarafından üçer yıllık sürelerle finanse edilen 12 (on iki) adet Çocuk Refah Eğitimi (CWT) projesi mevcuttur. Çocuk refahı eğitimi; profesyonel sosyal hizmet eğitimi, hizmete yeni başlayacaklar için temel eğitim ve ileri düzey veya sürekli eğitim gibi çok çeşitli faaliyetlerden oluşur. (Üçüncü tip daha çok mevcut çalışanlar için uygulanır). Bu projelerde ki bir diğer amaç; çocuklar için koruyucu eğitimin önemini ön plana çıkarmaktır. Aralık 1999 da çıkarılan Foster Care Independence Act (FCIA) yasası da bu amaçları destekler niteliktedir (National Council of Juvenile and Family Court Judges, 2002). Bu federal mevzuat, iki taraflı bir görüş birliğinin sonucunda, koruyucu çocukların bakım evinde başarılı bir yaşama hazırlanmasına yardımcı oluna bilinmesi açısından daha çok kaynağın aktarılması gerektiğini vurgular. Temel amaç; en kırılgan ve en savunmasız durumdaki gençler için kapsamlı bağımsız yaşam programlarını desteklemek ve bu doğrultuda yeterli finansmana erişmelerini ve hatta birer erişkin olup sistemden ayrıldıklarında dahi belirli destek sağlamaya devam edilmesini öngörür

<sup>27</sup> Eurostat' tan elde edilen veriler neticesinde; sosyal transferlerin çocuk yoksulluğunu azaltmada görece olarak başarılı olduğu ülkelerde erken çocukluk eğitimi ve temel eğitimin, merkezi yönetimden ziyade, yerel yönetimlerce finanse edildiğini görmekteyiz. Örneğin erken çocukluk eğitiminin finansmanının, bu ülkelerden Finlandiya'da %98,5'u, Norveç'te %100 ve İngiltere'de %75,4'ü yerel yönetimlerce karşılanırken, Türkiye'de bu oran sadece %1,1'dir yani Türkiye'de erken çocukluk eğitiminin %98,9'u merkezi yönetim tarafından finanse edilmektedir. Benzer şekilde temel eğitimin ise; Finlandiya'da %96,6'sı, Norveç'te %98,4'ü ve İngiltere'de 82,2'si yerel yönetimler eliyle finanse edilirken bu oran Türkiye'de %3,7'dir. Yani çocuk yoksulluğuyla mücadelede daha başarılı olan ülkelerin aksine Türkiye'de temel eğitimin de büyük bir kısmı (%96,3) merkezî yönetim tarafından finanse edilmektedir Kaynak: EUROSTAT, (Erişim tarihi: 21.05.2018).

stokundaki artışla mümkün olacağını söyleyen bir görüş de mevcuttur. Burada ki büyüme analizine göre; beşerî sermaye stoku artıkça, bu durumun topluma dönütü de pozitif bir etki şeklinde kendini gösterecektir. İnsan sermayesi stokunu artırmanın en önemli yolu ise yaşamın daha sonraki dönemlerinde beklenen getirilerinden dolayı eğitime katılım oranıdır (Smits, 2007, s. 6).

Bilgi ve beceri ediniminde rol alan en önemli etkenlerin başında yer alan eğitim, kalkınmış ve kalkınmakta olan ülkeleri birbirinden ayıran ve hatta aralarındaki farkı açan en temel unsurlarında başındadır. Şüphesiz eğitim seviyesi daha yüksek olan toplumlarda yetişen çocuklar, gelecekte toplumlarının daha da gelişmesine yardım edip, refahın artırılmasında önemli birer etken olacaklardır. Bu durum ise ailelerinin çocukları için sunmuş olduğu imkanlarla daha iyi noktalara taşınabilmektedir. Normal şartlar altında ailenin sunabileceği imkanlar ise almış oldukları eğitim düzeyleriyle doğru orantılıdır.

Ebeveynlerin eğitim seviyesinin yeterli düzeyde olması, bir çocuğun geleceği için çok önemli bir faktördür. Bu konu üzerine yapılan çalışmalarda, genel anlamda eğitilmiş ebeveynlerin çocuklarının, yeterli bir eğitime sahip olmayan ebeveynlerin çocuklarına göre kendinden daha emin, yetenekli ve çalışkan oldukları ortaya konulmuştur. Yani ebeveynlerin eğitim geçmişinin çocukların akademik başarılarını etkilediği genel kabul gören bir husustur. Bu durumun temel nedeni; eğitilmiş ebeveynlerin, çocuklarının akademik başarılarını desteklemek için düşük eğitilmiş ebeveynlere göre çocuklarıyla ilişkilerinde bir takım farklı tutumlar benimseyebilmeleridir (Dekar, 2016, s. 25). Örneğin eğitim seviyesi yüksek ebeveynler; çocuklarının ev ödevlerine yardımcı olabilmekte, çocuklarının okula devamını izleyebilmekte, çocuklarının yetenekleri doğrultusunda gelecekte başarılı olabilecekleri mesleklere onları yönlendirebilmekte ve diğer fiziksel ve duygusal problemleriyle daha yakından ilgilenebilmektedirler.

Benzer şekilde, sosyal çevrelerinde görece başarılı olan çocuklar üzerine yapılan daha başka çalışmalarda, sosyo-ekonomik durumun, özellikle de ebeveynlerin eğitim ve

gelirinin, inançları ve davranışları aracılığıyla çocukların akademik başarıları ile dolaylı ya da doğrudan nasıl ilişkili olduğu süreci incelenmiştir. Örneğin 8-12 yaş arası 868 çocuğun yer aldığı yapısal eşitlik modelleme teknikleri kullanılarak hazırlanan bir çalışmada, çocukların akademik başarılarının ebeveynlerin sahip olduğu sosyo-ekonomik faktörlerden eğitim seviyeleri ile yakından ilişkili olduğu ancak bu ilişkilerin farklı toplumsal yapılarda farklılık gösterdiği ortaya konulmuştur. Kısacası eğitim seviyesi ve gelir tarafından belirlenen, ebeveynin tutumu ve beklentisinin çocuğun akademik başarısında etkili olduğu hipotezi kabul edilmiştir (Davis-Kean, 2005, s. 294-304).

Ebeveynlerin eğitim seviyesi, gelirleri ve meslekleri ile birlikte hanenin sosyo-ekonomik durumunu belirleyen en önemli etkidir. Sosyo-ekonomik statü, bir birey, bir aile ya da bir grubun, toplumsal bir hiyerarşi içinde tuttuğu göreceli konumu ifade eder. Sosyo-ekonomik statü bakımından daha düşük bir konumda olan ailelerin çocukları potansiyellerini ortaya çıkarma bakımından çoğunlukla sosyo-ekonomik statüsü yüksek ailelerin çocuklarına göre daha dezavantajlı bir konumdadırlar. Ayrıca bu çocukların akademik yetkinliklerindeki önemli farklar çoğunlukla sonraki okul yılları boyunca da devam etmektedir. Çünkü bu dezavantajlı konumdaki hanelerde yaşayan çocuklar, erken yaşlarda kazanılabilecek kimi becerilerden mahrum kalmaktadırlar. Ek olarak, böyle hanelerde yaşayan çocuklar, optimum gelişimleri için gerekli olan temel sosyal ve bilişsel etkenlerden de uzak kalmış olurlar. Bu durumu incelemek üzere araştırmacılar, ebeveynlerin evde öğretim stratejileri ve çocuklarıyla konuşma biçimleri gibi gayri resmi eğitimlerini ve çocuğu okula hazırlamak için kullandıkları yöntemleri incelemişlerdir. Analizler sonucunda, sosyo-ekonomik statüsü farklı ailelerde ki çocuklarda bilişsel zekâ, dil gelişimi, okul başarısı gibi faktörlerde, düşük sosyo-ekonomik durumlu aileler aleyhine olumsuz bir tablo ortaya çıkmıştır (Burger, 2009, s. 142).

### 2.2.3. Konut İçi Yoksunluklar ve Konutun Mülkiyet Durumu

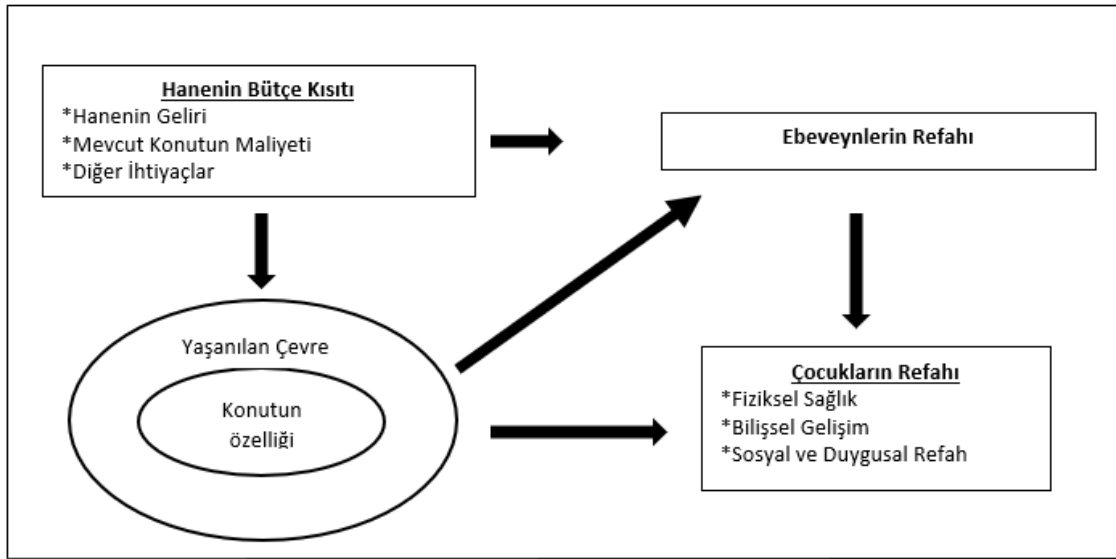
Çocukluk evresi, yetişkinlikte yaşanacak deneyimlerin şekillendiğı insan hayatının en önemli evrelerinin başında gelmektedir. Çocuğın sağlıklı bir şekilde büyümesi ve gelişimi ise, yaşadığı çevre de dahil olmak üzere pek çok faktöre bağlıdır. Bu noktada yapılan araştırmalar neticesinde uzmanların öne sürdükleri iddia; çocukların mevcut durumda ki ve gelecekteki refahlarının çocukluk evresinde yaşamış oldukları konutun standartlarıyla yakından ilişkili olduğu yönündedir. Bu durumun farkında olan aileler; çocuklarının hayata başlangıç evrelerinde mümkün olan en iyi konutlarda ve en iyi semtlerde büyümelerini arzularlar ve imkanlarını bu doğrultuda yönlendirirler. Ancak gerek lokasyon gerekse kalite bakımından daha avantajlı konutlarda yüksek maliyetlerle karşılaşmaktadır. Özellikle gelir seviyesinin düşüklüğü, istenilen standartlara sahip konutlarda yaşamayı neredeyse imkansızlaştırmaktadır (Vandivere, ve diğerleri, 2006, s. 2).

Ancak ne var ki; konut standartlarının kişisel olarak çocukların yaşam şanslarına ve bunun neticesinde daha geniş anlamda bir bütün olarak toplumsal maliyetlerine rağmen, kamu politikaları konuya şaşırtıcı bir şekilde çok az dikkat çekmektedir (Harker, 2006, s. 7). Oysa günümüzde çocuk yoksulluğunun ve mahrumiyetinin önemli bir boyutu olarak konut içi ciddi yoksunluklar neticesinde; yüz binlerce çocuk rahatça uyuyabilecekleri bir yataktan, yeterli oda sayısı olmadığı için gerekli hijyen ve mahremiyetten gerek sağlıkları gerekse akademik başarıları için önemli olan güneş alan bir yaşam alanından yoksundurlar (Harker, 2006, s. 8). Bu yüzden bu konuda hükümetlerin konut sorununu hedef alan politika ve programlarıyla çocuk refahını artırması gerekmektedir. Bu bağlamda izlenebilecek çeşitli yollar şöyledir (Vandivere, ve diğerleri, 2006, s. 2): Doğrudan; fiziksel olarak kötü durumdaki evlerin restore edilmesi ve sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı konumdaki semtlerin kaynaklarının iyileştirilmesi ya da uygulanacak sosyal politikalarla konut maliyetlerinin ve hane giderlerinin

azaltılması gibi yöntemler uygulanabilir. Ya da konut programlarının daha büyük bir bileşeni olarak, konut ve yaşanan semte dair imkanlar iyileştirilememiş olsa da ebeveynlerin refahlarını artıracak ve böylece psikolojik sıkıntılarının çocukları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltacak destek ve eğitim hizmetleri sunmak, benzer şekilde çocuklar içinse fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimlerini destekleyecek hizmetler sunmak çocuk refahını artırma noktasında oldukça önemlidir.

Çocukların içinde oldukları konutun standartları ve yetiştikleri ortam, çocukların büyüme ve gelişimini pek çok farklı açıdan etkilemektedir. En temelde yaşam tarzı ve kültür dışında hanenin geliri ile ilişkili olan yaşanan konut ve çevrenin doğrudan ve dolaylı olarak çocuklar üzerindeki etkileri; fiziksel sağlık, bilişsel gelişim ve sosyal ve duygusal refah ile ilişkilidir. Aşağıdaki şekilde bu durum kısaca özetlenmektedir.

**Şekil 10: Yaşanılan Konut ve Çevrenin Çocuk Refahına Etkisi**



**Kaynak:** (Vandivere, ve diğerleri, 2006, s. 7)

Konut etkisinin çocuklar üzerindeki ilk görünümü sağlık problemleriyle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Şartların kötü ve yetersiz olduğu konutlarda- özellikle küflü, nemli, soğuk, güneş almayan, alt yapısı yetersiz, içme suyuna erişimin zor olduğu

konutlarda- yaşayan çocukların; solunum problemleri, enfeksiyon riski altında olma olasılıkları ve zihinsel ve ruhsal kimi problemlerle karşı karşıya kalma olasılıkları, konut içi şartların daha iyi olduğu hanelerde yaşayan akranlarına kıyasla genel olarak daha yüksektir (Harker, 2006, s. 13-14).

Kötü şartlara sahip konutlarda büyümenin çocuklar üzerindeki uzun vadeli bir diğer etkisi, çocukların gelecekteki yaşam kalitesini doğrudan belirleyen bilişsel gelişim ve akademik başarılarıyla ilişkilidir. Bilişsel gelişim, çocukların okulda öğrenmelerine ve problemleri çözmelerine, kendileri ve toplum için optimal kararlar vermelerine ve temel okuryazarlık, matematiksel ve teknolojik beceriler kazanmalarına olanak verecek şekilde olgunlaşma yeteneklerini tanımlamaktadır (Vandivere, ve diğerleri, 2006, s. 10). Bu bağlamda, örneğin ciddi yoksunlukların yaşandığı bu konutlarda internet bağlantısının veya bir bilgisayarın olmayışı çocukların bilişsel gelişimlerini ve akademik başarılarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Benzer şekilde bu konutların bazılarında elektriğin olmayışı veya maliyetleri karşılayamama durumlarından ötürü sık kesintiler ek olarak çocuğun çalışabileceği sessiz aydınlık bir çalışma ortamının olmayışı da çocuğun akademik başarısı üzerinde olumsuz etkilere sahip unsurlardandır (Jack, 2000, s. 12)

Sosyal ve duygusal refah ise, çocukların başkalarıyla olan ilişkilerini, sosyal becerilerini ve kendilerinde hissettikleri potansiyeli ortaya çıkarabilme yetenekleriyle ilgilidir. Bu doğrultuda; ebeveynler, eğitimciler ve toplumlar, başkalarıyla iyi geçinen, kendilerine olan güvenleri tam, iyi bir karakter sahibi, mantıklı kararlar verebilen ve hedeflerine doğru bir şekilde ilerleyip gelecekleri hakkında umutlu olan çocuklar yetiştirebilmek amacıyla, çocuk refahını belirleyen diğer tüm etmenler yanında, yaşamış oldukları konutun ve çevrenin yeterli standartlara sahip olmasına da mümkün olduğunca özen göstermelidirler (Vandivere, ve diğerleri, 2006, s. 10).

Çocuk yoksulluğuyla ilişkili olabilecek bir diğer husus ise konutun mülkiyet durumudur. Her ne kadar birçok ekonomik ve sosyal faktörün, özellikle erken çocukluk döneminde çocukların bilişsel ve davranışsal sonuçlarını etkilediği bilinse de konutun mülkiyet durumunun, çocuk yoksulluğuna etkisi hakkında çok az şey bilinmektedir. Ancak konut içi kolaylıklar ve imkanlar dışında, çocuk yoksulluğu üzerinde bazı açılardan tartışmalı olsa da -yani her ülke için geçerli olmasa da- belirleyici olan bir diğer husus, yaşanan konutun mülkiyet durumudur. Şöyle ki bu konuda Haurin ve ark. tarafından yapılan bir ampirik çalışmaya göre; kiracı olmaya kıyasla ev sahibi olmanın, %13 ila %23 arasında değişen oranlarda daha yüksek kaliteli ev ortamına, çocuklarda daha yüksek bilişsel becerilere ve daha az davranışsal bozukluklara yol açtığı iddia edilmektedir. Ev sahibi olan hanelerde yaşayan çocuklar da matematik başarısının %9, okuma başarısının %7 daha yüksek ve davranışsal bozuklukların %1 ila 3 daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Haurin, Parcel, & Haurin, 2002, s. 660). Ayrıca çalışmaya göre ev sahibi olmayı belirleyen en önemli etken olarak da hanelerin gelir seviyelerinin yüksekliği gösterilmektedir (Haurin, Parcel, & Haurin, 2002, s. 647-648).

Ancak Eurostat 'tan elde edilen veriler neticesinde bakıldığında sonucun her ülke için aynı olmadığını görmekteyiz (bkz. [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvho02&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvho02&lang=en)). Yani bazı ülkelerde, bağımlı çocuğu bulunan yoksul hanelerin ev sahipliği oranının kiracılığa oranla oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Yılmaz ve ark. bu durumun muhtemel nedenlerini; kırsal alandaki yoksulluğun ve de ev sahipliğinin fazlalığı, geliri yüksek olsa bile kimi ebeveynlerin işlerinden dolayı sabit bir mülke geçmek istememesi veya aslında çocukların yaşam standartlarını artırmaya dönük ayrılması gereken gelir paylarının ailenin ev, araba gibi ortak ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılıyor olması olarak açıklamaktadırlar (Yılmaz, ve diğerleri, 2011, s. 38). Yani ev sahipliliği durumu, hanenin gelirine ve önceliklerine göre farklılık gösterebilmektedir.

Tüm bunlara ek olarak bazı çocukların ise, şartları kötü de olsa yaşayabilecekleri herhangi bir konut dahi bulunmamaktadır. Herhangi bir yetişkinin gözetiminden yoksun, aynı zamanda yaşamını idame ettirebilmek ve hayatta kalabilmek için sokağa bağımlı olan bu çocuklar<sup>28</sup>, toplumdaki çocuk yoksulluğunun en bariz görünümlerinden biridir (Şener & Serdar, 2015, s.108). Yukarıda bahsedilen bütün yoksunlukları en derin biçimde yaşayan bu çocuklar, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan bütün toplumların az ya da çok karşı karşıya kaldığı, oldukça önemli bir insanlık sorunu olarak sosyal politikaların ivedilikle yönlendirilmesi gereken evrensel bir meseledir.

#### **2.2.4. Hanehalkı Büyüklüğü ve Yapısı**

Hanehalkı boyutunun / büyüklüğünün çocuk yoksulluğuna etkisi, her ülkede ve her durumda geçerli olmasa da çoğunlukla olumsuzdur. Yani beşerî sermaye ve hanehalkı boyutu arasında genel anlamda ters bir ilişki mevcuttur (Becker, Murphy, & Tamura, 1990, s. 12). İngiliz Ulusal Çocukluk Gelişimi Çalışmasından elde edilen verileri

---

<sup>28</sup> Yaklaşık 1,5 milyar nüfusla dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin şüphesiz sokak çocukları sorununun da en yaygın olduğu ülkelerden biridir. Bu bağlamda, sokak çocukları problemine karşı en fazla düzenlemenin olduğu ülkelerin başında da Çin gelmektedir. Önlenebilen nüfus artışının bir sonucu olarak bu tarz problemlerle karşılaşılması elbette şaşırtıcı değildir. Durumun farkında olan yetkililer, 1979' dan 2016 yılına kadar ülkede tek çocuk politikası uygulamış ve böylece nüfusun hızla büyümesinin bir miktar önüne geçilmiştir (Yang, 2007, s. 2043-2057). (Ancak uygulanan bu politikaların Çin için bir de dezavantajı olmuştur: Her yıl işgücü piyasasından yaklaşık 5 milyon kişi eksilmiştir). 2016' nın başında bu politika uygulamadan kaldırıldığında ise, Çin' de, Çin'in Ulusal Sağlık ve Aile Planlama Komisyonun (NHFP) raporuna göre; o yıl doğum oranları yaklaşık 12% artmıştır (BBC, 2017). Yani 37 yıl boyunca uygulanan tek çocuk politikası da topluma tam olarak içselleştirilememiş, hızlı büyüme ve akabinde ki toplumsal sorunlar artış göstermeye devam etmiştir. Bu sosyal sorunların başında ise sokak çocukları problemi gelmeye devam etmiştir. Bu problemin farkında olan Çin hükümeti ekstra önleyici ve koruyucu birtakım politikalar da uygulamıştır. Bu doğrultuda Çin Sivil İşler Bakanlığı [Ministry of Civil Affairs (MCA)] sokak çocuklarına hizmet etmek amacıyla, bünyesinde Sokak Çocukları Koruma ve Eğitim Merkezi' ni [The Protection and Education Centre for Street Children (PEC)] oluşturmuştur. MCA 'nın 1995 yılında kurduğu PEC bu tarihten beri yaklaşık 150.000 çocuğun sorunlarına temas etmiştir. Ancak Çin nüfusu göz önünde bulundurulduğunda bu sayı nüfusun küçük bir yüzdesine denk gelmektedir (Lam & Cheng, 2007, s. 575-584). Bakanlık, Çin 'de ki bütün şehirlere bu merkezlerden kurarak sokak çocuklarının korunmasına ve eğitimine daha fazla önem vermeyi planlamıştır. Öyle ki, 2006 yılına gelindiğinde Çin' de bu merkezlerden yaklaşık 130 kadar olduğu saptanmıştır. Ancak bu koruma ve eğitim merkezlerinin nasıl çalışması gerektiğine dair resmi bir yöntem bulunmamaktadır. Bakanlık, daha çok bu merkezleri kendi stratejilerini belirlemeleri için serbest bırakmıştır (Lam & Cheng, 2007, s. 575-584). Bakanlığın koruma ve eğitim merkezlerinden beklediği belli başlı üç husus söz konusudur: Sokak çocuklarının en az %70'inin PEC' den kendini koruma yönünde eğitim almasını ve bu doğrultuda bilgi kazandırılmasını sağlamak, sokak çocuklarının en az %90'ının toplumdan yardım ve eğitim almasını sağlamak ve gerektiğinde hükümetten yardım almasını garantilemek, sokakta bulunan çocukların en az %60'ının merkezden yardım ve koruma aldıktan sonra iyi bir yere yerleştiğinden emin olmak.

kullanarak hazırlanan bir çalışmada çocuk başarısını etkileyen etmenler şu şekilde sıralanmıştır (Grawe, 2005, s. 2-9):

- ✓ Aile büyüklüğünün/boyutunun etkileri çocuk gelişiminde çok erken görülür- 2 yaşından itibaren.
- ✓ Etkiler, geniş bir başarı ölçütleri dizisinde bulunur: işgücü piyasası, bilişsel, fiziksel ve sosyal çevre gibi.
- ✓ 16 yaşına gelindiğinde, aile büyüklüğünün/boyutunun etkileri çocuk üzerinde daha az görülmeye başlanır.
- ✓ Doğum sırasının, aile boyutundan bağımsız olarak akademik başarıyı etkileyebileceği de Kessler (1991), Hanushek (1992) ve Black ve diğ. (2005) tarafından öne sürülmüştür.
- *Hanedeki Çocuk Sayısının Etkisi*

Hanehalkı boyutunun etkisi söz konusu olduğunda dikkate değer hususlardan biri hanedeki çocuk sayısıdır. Özellikle bakıldığında, çocuk sayısının fazla olduğu haneler ile hanede yaşayan yetişkinlerin eğitim seviyesinin düşük olduğu durumlarda karşılaşılmaktadır. Yani kısaca; eğitim seviyesi çoğunlukla en düşük kesim olan yoksul aileler uygun bir aile planlaması yapamamakta ve sefaletin kuşaklara boyu süreceği nesiller yetiştirmektedirler (Lipton & Ravallion, 1993, s. 30-32).

Uzun süreden beri, bir aileden doğan çocukların sayıları (miktarı) ile -ebeveynleri tarafından değil de başkaları tarafından algılanan- çocukların “kalitesi” arasında özel bir ilişki olabileceği tartışılmaktadır. Yapılan ampirik çalışmalarda sıklıkla gözlenen, aile başına düşen çocuk sayısı ve kalitesi arasındaki negatif bir korelasyon olduğu yönündedir. Bazı iktisatçılar, sıklıkla görülen miktar ve kalite arasındaki bu negatif ilişkinin, bir ailenin aile işlevinde ebeveynlerin tüketimi ya da yaşam düzeyi ile çocuklarının ki arasındaki düşük ikame esnekliğinin bir sonucu olduğunu söylemişlerdir (Becker &

Lewis, 1973, s. 279). Çocukların sayısı ve kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen analizlerde ki en önemli özellik, çocukların sayılarına göre kalitelerinin bir gölge fiyat olarak belirlemesidir. Bu nedenle, gerekçeleri açıklamak için aşağıdaki basit fayda fonksiyonu kullanılmıştır (Becker & Lewis, 1973, s. 280):

$$U = U(n, q, y) \quad (1)$$

Denklemden (n) çocukların sayısını, (q) onların kalitesini (tüm çocuklar için aynı olduğu varsayılmıştır) ve (y) diğer tüm malların tüketim oranını göstermektedir. Şimdi basit bir bütçe kısıtı ile başlayacak olursak:

$$I = nq\pi + y\pi_y \quad (2)$$

Burada (I) bütün gelir miktarını, ( $\pi$ ) nq 'nın fiyatını ( $\pi_y$ ) ise y 'nin fiyatını göstermektedir (n, q ve y arasındaki ikame esneklikleri hakkında ya da fayda fonksiyonunda veya  $\pi$ 'nin altında yatan hanehalkı üretim fonksiyonlarında özel bir varsayım yoktur). Bütçe kısıtlamasına tabi olan fayda fonksiyonunun maksimize edilmesi için birinci dereceden koşullar şunlardır:

$$MU_n = \lambda q\pi = \lambda p_n; \quad MU_p = \lambda n\pi = \lambda p_q; \quad MU_y = \lambda \pi_y = \lambda p_y \quad (3)$$

Denklemden MU ile gösterilenler marjinal faydayı, p ile gösterilenler marjinal maliyet ya da gölge fiyatları ve  $\lambda$  ile gösterilenler parasal gelirin marjinal faydasını göstermektedir. Burada çocuk sayısının gölge fiyatı ( $p_n$ )'dir ve bu çocukların kalitesini gösteren (q) ile doğrudan ilişkilidir. ( $p_q$ ) ise çocukların kalitesinin gölge fiyatını göstermektedir ve bu da (n) ile doğrudan ilişkilidir. Bu durumun iktisadi yorumu şöyledir: eğer çocuk sayısı fazla ise kalitedeki bir artış daha pahalıya gelir, benzer şekilde eğer çocuklar yüksek kaliteye sahipse, sayıda ki bir artış daha pahalıya gelir. Üçüncü denklemdeki bu eşitlik şartı; ikinci derece koşullarla birlikte kalite ve miktar üzerine

Çalışmaların çoğunda bulunur, ancak gelir ve fiyatla ilgili önemli birtakım etkilerin daha fazla gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir (Becker & Lewis, 1973, s. 280).

- *Hanedeki Ebeveyn Sayısının Etkisi*

Çocuk yoksulluğunu etkileyen bir diğerk önemli etken ise hanedeki ebeveyn sayısı yani hanehalkının tipidir. Literatürde bu hususla ilgili 3 temel ayrıma gidilmektedir: Tek yetişkin olarak (18 yaş ve üzeri) annenin olduğı tek ebeveynli haneler, anne ve babanın birlikte yaşadığı iki ebeveynli haneler ve bunlar dışında kalan en az bir çocukları olan diğerk haneler (diğerk hanelerden kasıt; hanedeki anneye ek olarak başka bir yetişkinin daha var olduğı haneler, yalnız babanın olduğı veya babaya ek olarak başka yetişkinlerin olduğı haneler, anne ve baba dışındaki yetişkinlerin olduğı haneler ve iki ebeveyne ek olarak başka yetişkinlerin olduğı hanelerdir). Elde edilen veriler ve yapılan ampirik çalışmalar neticesinde bakıldığında; büyük oranda, bu 3 hanehalkı tipi arasında sadece anne ve babadan oluşan iki ebeveynli hanelerde çocuk yoksulluğunun diğerk hanehalkı tiplerine göre daha az olduğı, yalnız annelerden oluşan tek ebeveynli hanelerde ise çocuk yoksulluğunun genel olarak en yüksek seviyede olduğı ortaya konmuştur (Bradbury & Jäntti, 1999, s. 26-27). Ayrıca tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların, genel olarak akademik başarıları akranlarına kıyasla daha düşük; duygusal, psikolojik ve davranışsal problemleri deneyimleme oranları ise daha yüksek seviyelerdedir (Carlson & Corcoran, 2001, s. 779).

### **2.2.5. Sosyal Transferler**

Daha önceki bölümde de bahsedilmiş olduğı gibi; genel olarak 2 tip gelir dağılımı söz konusudur. Bunlardan birincil dağılım, piyasa dağılımına karşılık gelir ve yaratılan gelirin farklı sosyal sınıflar arasında nasıl paylaşıldığına dair bir ekonomik göstergeden ibarettir. İkinci dağılım ise piyasa tarafından yapılan gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek amacıyla uygulanan politikaların gerekçesini oluşturmaktadır. Neticede;

uygulanen politikalar sonucu ikincil dağılımda, birincil dağılıma göre eşitsizlikler azalmışsa devreye sokulan politikalar amaçlarına uygun ve etkin sonuçlar vermiştir deriz. İşte çocuk yoksulluğunu azaltma noktasında da hükümetin sosyal transferler aracılığıyla yapmaya çalıştığı tam olarak budur. İkincil dağılım sonucunda yoksulluk sınırı altında ki çocuk sayısı azalıyorsa bu politikaların etkinliğinden bahsetmek mümkündür.

Her ne kadar tüm dünyada çocuk yoksulluğu önemli bir sosyal sorun olarak görülse de hem yoksulluk karşıtı politikalarda hem de yoksulluğun çocuklar üzerinde ki sonuçlarında önemli farklılıklar vardır. Peki, ülkeler arasında çocuk yoksulluğunda ki bu varyasyonun nedeni nedir? Çocuk yoksulluğu en temelde, ihtiyaçlara nispeten gelirin düşüklüğü olarak tanımlandığı için, çocukların yaşadıkları hanelerdeki gelir kaynakları bu sorunun cevabı için doğal bir başlangıç noktasıdır. Bu nedenle çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede öncelikle, hane gelirine yönelik sosyal politikalar hükümetlerin öncelikli hedeflerinin başında ortaya çıkmaktadırlar. Yani beklenildiği üzere refahı artırmaya yönelik politikaların yaygın olarak benimsendiği ve bu hizmetler için ayrılan gelir payının daha yüksek oranlarda olduğu ülkelerde yaşayan çocuklarda ki yoksulluk daha düşük bir seviyededir (Bradbury & Jäntti, 1999).

Tüm refah devletlerinin ortak özelliklerinden biri, politikalarında çocuk destek sistemine yer veriyor olmalarıdır. Ancak, her ülkenin çocuk yetiştiren ailelere destek sağlayan farklı politika hedefleri olan; nakit yardımları, vergi indirimleri veya çeşitli hizmetleri bulunmaktadır. Çocuklara yönelik olarak yürütülen bu uygulamalar temelde 5 kategoriye ayrılabilir. Bunlar: özellikle tek ebeveynli ve düşük gelirli hanelere yapılan gıda yardımı vs. gibi en temel ihtiyaçları içeren ayni ve nakdi yardımlar, gelir vergisi sistemindeki düzenlemeler: çocuk bakımı, konut ve diğer harcamalar ile ilgili vergi indirimleri veya krediler, konut maliyetlerinin etkisini azaltan uygulamalar, sağlık hizmetlerinin maliyetlerini azaltan faydalar veya hizmetler, okul ve okul öncesi bakım masraflarını azaltan faydalar veya hizmetler şeklinde gruplanabilir. Bunlara ek olarak;

doğum ödenekleri, anne-babaya doğum izni, engelli çocuklara yapılacak çeşitli ödenek ve yardımlar gibi daha başka bir takım fayda ve hizmetlerde vardır (Bradshaw, Ditch, Holmes, & Whiteford, 1993, s. 256-257).

Bunların yanında, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, beşerî sermayeyi geliştirmek üzere yoksullukla ve eşitsizlikle mücadelede şartlı nakit transferi programları<sup>29</sup> önemli bir ekonomik ve sosyal politika aracı olarak görülmektedir. Şartlı nakit transfer programlarının öncelikli amacı, yoksul ailelere kısa vadeli yardımlarla uzun vadede beşerî sermayelerini geliştirmelerini teşvik etmektir. Ayrıca şartlı nakit transfer programları talep yönlü bir politik müdahale yöntemi olarak, hane bütçesinden yapılan harcamaları (eğitim ve sağlık gibi) ve fırsat maliyetlerini (çocuk işçiliği, hizmetlere erişim maliyetleri gibi) azaltarak beşerî sermayenin gelişimine yönelik kısıtlamaları ortadan kaldırması bakımından da oldukça önemlidir (Heinrich, 2006, s. 5). Şartlı nakit transferlerinin aktarımında aranan koşullar ise genel olarak; çocukların sağlık hizmetlerine erişimi, okullaşma oranının artması ve eğitime devamları veya yeterli ve düzenli bir beslenme alışkanlığına ulaşmaları gibi çok çeşitli faktörler olabilmektedir. Ancak bu transferlerin uygulanma biçimleri ve koşulları ülkeler arasında farklılık göstermektedir (Kurnaz, 2009, s. 74). Çocuklara yönelik bu uygulamaların ülkeden ülkeye farklılık göstermesinin birtakım nedenleri vardır. Bu nedenleri 3 kategoride özetleyebiliriz (Bradshaw, Ditch, Holmes, & Whiteford, 1993, s. 266):

#### *Demografik Faktörler:*

- \* Çocuk nüfusun oransal olarak daha fazla olduğu ülkelerde, daha düşük olduğu ülkelere göre bu politikaların sürdürülebilirliği daha güçlüdür.
- \* Doğum oranlarının düşük olduğu ülkelerde, nüfus artışını tetiklemek üzere çocuğa yönelik politikalara, doğum oranının yüksek olduğu ülkelere göre öncelik verilebilir.

---

<sup>29</sup> Bu program ilk önce bir pilot uygulama olarak Meksika'da başlamıştır ve zamanla Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere pek çok yerde uygulanmıştır.

\* Tek ebeveynli hanelerin oransal olarak daha fazla olduğu ÷lkelerde, bu hanelere yönelik daha cömert politikaların izlenmesi olasıdır.

#### *Ekonomik Faktörler:*

\* Kişı başı GSYİH ’nın daha yüksek olduğu ÷lkelerde, çocuk refah harcamalarına daha fazla kaynak tahsis edilebilir.

\* Sosyal politikalara GSYİH’larının daha yüksek bir oranını harcayan ÷lkelerde aile ve çocuğa yönelik uygulamalara da daha fazla önem verildiği gözlemlenmektedir.

\* Ortalama kazançların daha yüksek olduğu ÷lkelerde çocukların masrafları için ailelere daha az veya daha çok ödeme yapılabilmektedir.

\* Kadın istihdamının fazla olduğu ÷lkelerde, okul öncesi çocukların bakımı için daha fazla alternatif yol üretilmektedir.

#### *Sosyo-Politik Faktörler:*

\* ÷lkelerin genel olarak, aile ve çocuğa verdikleri önem; din, inanış, kültür, sosyal yaşam gibi çeşitli unsurlar tarafından şekillenmektedir.

\*Çocuklar için uygulanacak sosyal politikaları etkileyen bir diğ er unsur siyasi konjonktürdür (sağ veya sol hükümetlerde ki farklılık).

\* Politikalarında kadınlara daha fazla önem veren ÷lkelerde de benzer şekilde çocuk refah uygulamalarının daha geniş yer bulunduğunu söylemek mümkündür.

### **2.2.6. Kadın İstihdamı**

Daha önce de belirtildiği gibi çocuk yoksulluğunun çok çeşitli nedenleri vardır. Ancak çalışmada, bu belirleyicilerden nispeten daha önemli olduğu düşün÷lenlere biraz daha ayrıntılı yer verilmiştir. Bu bağlamda, çocuk yoksulluğuna dair tartışmalarda nadiren ele alınmış olsa da oldukça önemli olduğu düşün÷len unsurlardan biri de kadınların iş gücü piyasalarına katılım oranıdır. Kadın istihdamının çocuk yoksulluğu üzerinde önemli olarak düşün÷lmesinin temel nedeni; kadınların güvenceli ve iyi ücreti

olan bir işte çalışmasının, çocuklarının geleceği üzerinde gerek maddi gerekse manevi anlamda pozitif etkilerinin olacağı güdüsüdür.

Anayasal düzenlerde kadınlar ve erkekler çalışma konusunda eşittirler. Bu doğrultuda özellikle gelişmiş ülkeler kadınların emek piyasasına katılımını desteklemekte ve bu yönde kimi politikalar uygulamaya koymaktadırlar. Çünkü kadınların iş gücüne katılımı ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan kalkınmışlığını artıracak gibi aile içi yoksulluğu da azaltmaktadır (Kılıç & Öztürk, 2014, s. 107-130). Yoksulluğun azaltması ise özellikle çocuk gelişimi açısından son derece önemlidir. Çünkü yoksulluk içinde büyümek çocuklar üzerinde duygusal, fiziksel ve zihinsel anlamda kimi izler bırakabilir (Beşpınar & Aybars, 2013). Bu durum ise çocukların özellikle ileriki yaşlarda potansiyellerini net bir şekilde ortaya koyamayan, pasif bireyler olarak hayatlarına devam etmelerine yol açar. Maddi olanakların en azından asgari düzeyde yeterli olduğu bir ailede büyümek, bu açıdan çocuk gelişimine katkıda bulunabilir. Bu yüzden, çoğu geri kalmış toplumdaki, hastalıklı zihniyetin aksine kadınların eğitime önem verilerek kayıt dışı ekonominin bir unsuru olmaktan çıkarılmaları ve de iş gücü piyasasına yerleştirilmeleri toplumların kalkınması için son derece önemli bir koşuldur. Çocuklar açısından bakıldığında ise anneleri çalışan çocukların yoksullukla tanışma riskleri ve istismarın herhangi bir türüyle karşılaşma oranları da “normal şartlar altında” azalacaktır.

Çocuk yoksulluğuyla, kadın istihdamı arasında ki ilişkinin boyutunu Avrupa Birliği ülkelerinde de gözlemleyebiliriz. Örneğin; Yunanistan, Polonya, İspanya gibi ülkeler, nispeten kadın istihdamının ve ücretinin düşük olduğu ülkelerdir, bunun doğal bir sonucu olarak da bu ülkelerde çocukların yoksullukla tanışma ihtimali diğer AB üyesi ülkelere göre daha fazladır. Yani daha gelenekçi yapılara sahip olan bu tarz ülkeler de kadınların anne ve eş rolleri daha fazladır. Genellikle, kadınların evde kalarak çocuklarıyla ve eviyle ilgilenmesi gerektiği, böylece daha ahlaklı ve disiplinli nesiller yetişeceği düşüncesi de bir diğer nedendir. Ancak geleneksel yapılarda genel olarak göz

önünde bulundurulmayan husus: gerekli eğitimleri alıp, işgücü piyasasına katılan ve ekonomik açıdan özgür olan kadınların kendilerinin ve çocuklarının yaşamlarına çok daha olumlu katkılarda bulunabileceği gerçeğidir. Çalışan kadının çocukları için yaratacağı imkânlar hem doğum öncesi hem de doğum sonrası, ev kadınlarına göre çok daha fazladır. Anneleri çalışan çocuklara yönelik olarak toplumlar, okul öncesi dönemde eğitim ve bakım konularında gerekli hizmetleri sundukları takdirde çocuklar hem çocuk olmanın getirdiği haklardan hem de potansiyellerini daha iyi ortaya çıkarabilecek diğer imkânlardan yararlanabilmektedirler. Üstelik artan maddi imkânlar doğrultusunda okul çağlarında da iyi bir eğitim alarak daha kaliteli bireyler olmaktadır.

Yukarıda sayılan pek çok nedenden ötürü; kadınların işgücü piyasasına katılımını teşvik edici uygulamalar çocuk yoksulluğuyla mücadelede de oldukça önemlidir. Bu doğrultuda; bugün bakıldığında Avrupa istihdam stratejisinin de önemli bir unsuru olarak kadın istihdamını teşvik etmenin ve kadınların işgücü piyasasına katılabilmelerinin en önemli bileşeni olarak çocuk bakım hizmetlerinin artırılması gerektiği hususu üzerinde durulmaktadır (Eurostat, 2004, s. 16). Bu çerçevede kadın istihdamını destekleyecek uygulamalar aşağıda kısaca özetlenmektedir (Beşpınar & Aybars, 2013):

- Kreş ve gündüz bakım evlerinin sayısı artırılarak, nitelikli personelin çalışması ve devlet teşvikiyle maliyetin azaltılması sağlanabilir.
- Kadınların becerilerini artırmaya dönük, mesleki eğitim imkânları genişletilebilir. (Almanya, Fransa, Norveç gibi kimi gelişmiş ülkelerde uygulanan bu programlar kadın istihdamını artırmıştır.)
- Anneler için iş yerlerinde emzirmeyi destekleyecek ve kolaylaştıracak hijyenik ortam tahsis edilmesi. Bunun yanında İngiltere’ de işyerlerinde sağılan sütün biriktirilip muhafaza edilebileceği buzdolapları konulmaktadır. Yarı zamanlı çalışma da uygulanan politikalar arasındadır. Özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde bu hususa çok daha fazla önem verilmektedir.

- Doğumdan sonra yeniden işe dönmeyi destekleyici eğitim programları verilebilir.
- Ailelerin çalışma saatlerine göre okul saatleri düzenlenebilir.
- Çocukları hasta olan ebeveynlere ekstra izin hakkı tanınabilir.
- İş ve aile yaşamının daha sağlıklı yürütülebilmesi açısından, doğum iznine dikkat edilmesi gerekir. Bu durum çalışan kadınlar açısından çocuk sahibi olmayı teşvik edeceği gibi, anne olmak isteyen kadınların iş yaşamından kopmasının da önüne geçer. Özellikle ücretli doğum izni hakkının artırılması anne ve çocuk açısından oldukça önemlidir. Böylelikle kadınlar çocuklarıyla birebir ilgilenirken herhangi bir ekonomik kaygı da yaşamamaktadırlar. Ayrıca doğum izin hakkı sadece annelere değil, nispeten daha kısa bir süre olsa da babalara da tanınmalıdır. Aynı şekilde bu haklar, evlat edinenler açısından da geçerli olmalıdır. Gelişmiş kimi ülkelerde aile yaşamını desteklemeye yönelik bir uygulama olarak ebeveynlere tanınan doğum izinleri aşağıdaki tabloda karşılaştırılmaktadır.

**Tablo 4: Aile Yaşamını Desteklemeye Yönelik Uygulamalar**

| Ülkeler          | Doğum İzni                                                                                  | Babalık İzni                                                                                 | Ebeveyn İzni                                                                                       | Destekleyici Uygulamalar                                                                                                              | Kadınların Çalışma Oranı |
|------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------|
| <b>İsveç</b>     | 480 gün toplam izin ebeveynler arasında bölünür. 60 günü ise ebeveynler ayrı ayrı kullanır. | 60 gün                                                                                       | 480 gün toplam izin ebeveynler arasında bölünür                                                    | Ailelerin çalışma saatlerine göre okul saatleri düzenlemesi                                                                           | %77                      |
| <b>Almanya</b>   | 6'sı doğum öncesi, 8'i doğum sonrası toplam 24 hafta                                        | ----                                                                                         | 3 sene, çocuk 8 yaşına gelene kadar izin ebeveynler arasında kullanılabilir                        | Sadece hasta çocuklar için her bir ebeveyne 10 gün                                                                                    | %71                      |
| <b>İngiltere</b> | Doğumdan sonra 26 hafta sonrasında aynı işe aynı ücretle geri dönebilirler                  | 2 hafta isterlerse 26 haftaya kadar uzatabilirler                                            | ...                                                                                                | İşyerinde hijyenik emzirme odası, esnetilmiş çalışma saatleri, annelerin işe dönmesini destekleyici eğitim ve bu süreçte çocuk bakımı | %67,9                    |
| <b>Fransa</b>    | İlk 2 çocukta 16, sonrakinde 26 hafta, ikiz doğumlarda ise 34 haftadır.                     | Sadece 3 günü ücretli olmak üzere 14 gün izin sadece bebeğin ilk 4 ayı içinde kullanılabilir | İşyerindeki pozisyon korunur. İzin 3 yıla kadar uzatılabilir. İlk yıl asgari ücretin %35' i ödenir | Ailelerin çalışma saatlerine göre okul saatleri düzenlemesi<br>Annelerin işe dönmesini destekleyici eğitim                            | %64,6                    |

**Kaynak:** (Beşpınar & Aybars, 2013, s. 41-42)

### 2.2.7. Diğer Belirleyiciler

Çocuk yoksulluğu, genellikle çocukların daha düşük yaşam standartlarına sahip olmaları olarak tanımlanmakta ve yaşam standartlarını yükseltmek, aile gelirinin artırılmasıyla mümkün olarak düşünülmektedir. Çünkü bu konuyla ilgili literatürde de üzerinde en çok durulan ve çocuk yoksulluğuyla ilişkilendirilen unsurların başında hanehalkı gelir düzeyi gelmektedir. Bu yorum bir noktaya kadar doğrudur. Örneğin; iyi bir eğitim alamama, sağlık imkanlarına erişememe, yeterli beslenememe gibi durumlar daha çok gelir seviyesinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır (Ranjith & Rupasingha, 2012, s. 123). Ancak çocuk yoksulluğunun diğer yoksulluk türleri gibi çok boyutlu bir

olgu olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu yorum son derece yetersiz kalmaktadır. Çünkü çocuklarda ki yoksulluğu gelir ve yukarıda sayılan diğerk belirleyiciler dışında etkileyen pek çok faktör daha vardır. Çocuk yoksulluğuna neden olan diğerk faktörler arasında;

- Göç,
- Etnik köken,
- Yaşanılan ülkenin kalkınmışlık seviyesi,
- Hâkim siyasi konjonktürün öncelikleri ile
- Toplumsal yapı ve toplumsal ilişkiler (sosyo-kültürel ve dini unsurlar gibi).

Bu unsurlardan göç ve azınlıkta kalan etnik kökenin neden olduğu sorunlar genel olarak birbirleriyle benzerlik göstermektedir ve çoğunlukla bir bütün olarak yoksulluk ve çocuk yoksulluğu oranlarını artırıcı bir rol oynamaktadır. Ayrıca yaşanılan ülkenin kalkınmışlık seviyesi ve hâkim siyasi konjonktürün öncelikleri de her zaman olmasa da genel anlamda birbirleriyle örtüşmektedir.

Göç, bazı istisnalar dışında genel olarak az gelişmiş yerleşim birimlerinden nispeten daha gelişmiş birimlere doğru gerçekleşen ve göç edenlere hem birtakım fırsatlar sunabilen hem de çeşitli zorluklarla karşılaştırabilen çift taraflı bir olgudur. Göçün, göç edenler üzerindeki pozitif etkileri çocuklara da benzer şekilde olumlu anlamda yansımaktadır. Ancak göç, kimi pozitif etkileri olsa da çoğunlukla insanları birtakım güçlüklerle karşılaştırmaktadır. Yerleşme ülkesindeki marjinalleşme ya da marjinal yaşam ve ayrımcılık, sosyal hizmetlere erişimin önündeki engeller, vatandaşlık ve kimlik haklarına yönelik zorluklar, ebeveynlerin ekonomik güvensizliğı ve sosyal ve kültürel uyumsuzluklar göç sonucu karşılaşılan en temel problemlerdendir. Göç sonucu karşılaşılmaması muhtemel bu problemlerin, çocuklar üzerindeki yansımaları ise şüphesiz daha kalıcı olmaktadır (Adserà & Tienda, 2012; Lu, Yeung, Liu, & Treiman, 2018).

Çocuk yoksulluğu tartışmalarında daha az karşımıza çıkmakla birlikte, azınlıkta kalan etnik kökenli çocuklarda yoksulluk oranları genellikle ortalamadan 2-3 kat daha fazla çıkmaktadır (Platt, 2009, s. 11). Azınlıkta kalan etnik gruplar da çocuk yoksulluğunu etkileyen faktörler ise; gelir kaynakları, yaşanılan bölge, aile yapısı (tek ebeveynli haneler, kalabalık haneler veya hanede bakıma muhtaç kişi veya kişilerin varlığı gibi...), eğitim seviyesi, sosyo-kültürel farklar, dini inanış ve marjinal yaşamın yol açtığı adaptasyon zorluğu şeklinde sıralanabilir. Sayılan nedenler çocuk yoksulluğunun farklı etnik kökenler arasında da farklılık göstermesine neden olmaktadır. Ayrıca genel olarak bakıldığında, aynı etnik köken içinde çocuk yoksulluğunun, yetişkin yoksulluğundan da yüksek olduğunu söylemek mümkündür (Platt, 2009).

Çocuk yoksulluğunu belirleyen unsurlardan biri de ülkelerin gelişmişlik seviyesidir. Doğal olarak gelişmişlik seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde çocuklara sunulacak imkanların daha fazla olması ve dolayısıyla çocuk yoksulluğunun daha düşük olması beklenmektedir. Ancak bu sav her ülke örneği için geçerli olmayabilir. Örneğin İngiltere, ABD, Avustralya gibi ülkelerde kişi başına düşen gelir düzeylerinin bu ülkeleri “gelişmiş” olarak adlandırmaya yetecek kadar yüksek olduğu açıkça ortada olmasına rağmen bu ülkelerde yaşayan çocukların önemli bir kısmı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Ranjith & Rupasingha, 2012, s. 121). Bu durumun önemli nedenlerinden biri, mevcut siyasi konjonktürün politik öncelikleri arasında çocuklara yönelik refah ve destek programlarını daha geri planda tutması olabilir<sup>30</sup>.

Çocuk yoksulluğu üzerinde etkili olan bir diğer unsur ise toplumsal yapı ve toplumsal ilişkiler üzerine kuruludur. Toplumsal statü ve roller, iş bölümü, iletişim kanalları, prestij, eğitim seviyesi, din ve mezhep farklılıkları gibi değişkenlere bağlı

---

<sup>30</sup> Ancak İngiltere’de Mayıs 2010’dan beri iktidarda olan Koalisyon Hükümeti, önceki İşçi idaresinin çocuklar arasında gelir yoksulluğuna odaklandığı konusunda bir şüphe uyandırdı ve gelir düzeyine ve işsizliğe, eğitim başarısızlığına ve aileye daha fazla ağırlık vermek için çocuk yoksulluğunun yeniden tanımlanmasına ve azaltılmasına hususunda açık hedeflere başvuruldu (Platt, 2009, s. 1)

olarak farklılık gösteren toplumsal yapı ve toplumsal ilişkiler, ihtiyaçları karşılama ve hedeflere ulaşma sürecinde toplumun diğer üyeleriyle etkileşimde genel bir çerçeve sağlamaktadır (Ferriss, 2006, s. 453-454). Bunlara bağlı olarak ortaya çıkan; gücün, refahın ve gelirin dağılımında yaşanan farklılıklar çocukları da doğrudan etkilemektedir. Ayrıca, ilk olarak Max Weber ve Adam Smith'in ortaya koymuş olduğu gibi din ile iktisadi güdüler arasında da bir bağlantının olduğu hesaba katıldığında, din ile ilgili tercihlerin çocuk yoksulluğunu belirleyen en temel etkilerden biri olan gelir düzeyi üzerinde farklı şekillerde ortaya çıkabilen dolaylı bir etkisi olduğu anlaşılabılır (Ranjith & Rupasingha, 2012, s. 127).

### **2.3.GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ÇOCUK YOKSULLUĞU ve ÇOCUK YOKSULLUĞUNA BAKIŞTAKİ FARKLILIKLAR**

Son yıllarda yoksulluğun azaltılması ve kalkınma odaklı çalışmalarda çocukların önemli bir yer tutmaya başladığını görmekteyiz. Özellikle 1980'li yılların başlarından itibaren ortaya konulan çalışmalarda çocuk yoksulluğunun, diğer yoksulluk türlerinden ayrıştırılmaya başlanmasıyla konunun ciddiyeti daha da belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Yoksulluğa karşı çocuk odaklı bir yaklaşımın önem kazanmaya başlamasının birçok nedeni vardır. Ancak, özellikle ebeveynlerine, hanehalkına ve yaşadıkları topluma bağımlı olmaları, çocukları daha yüksek bir yoksulluk riskine sokmakta ve durumlarını daha az şeffaf hale getirmektedir. Çoğunlukla kendini bir kısır döngü halinde tekrar eden yoksulluk böylelikle gelecek kuşaklara aktarılmakta üstelik sosyo-ekonomik durumları ve eğitim seviyelerinin düşüklüğünden kaynaklı olarak bu kişilerin daha çok çocuk sahibi olma eğilimleri de göz önünde bulundurulduğunda zamanla yoksulluk toplumun geneline yayılmaktadır (Roelen, Gassmann, & Neubourg, 2009, s. 246). Bu bağlamda, çocukları kimsenin mülkü olarak görmeden kendi başlarına bir birey olmalarından kaynaklanan en temel kişilik hakları çerçevesinde ele alan yoksulluk karşıtı çalışmaların ve akabinde

hükümet politikalarının artması söz konusu ülkenin kalkınması açısından da son derece önemlidir.

Yukarıda da ele alındığı gibi herhangi bir toplumda çocuk yoksulluğunun belirleyicileri; gelir dağılımındaki adaletsizlikler, ebeveynlerin eğitim seviyeleri, işgücü piyasalarına katılım durumları, toplumsal cinsiyete duyarlılığın bir yansıması olarak kadınların istihdam ve eğitim seviyeleri gibi çok çeşitli unsurlara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu unsurların çocukların durumunu ne oranda belirlediği ise büyük ölçüde ülkelerin kalkınmışlık düzeyleriyle yakından ilişkili bir konudur.

Çocuk yoksulluğu problemi küresel boyutta ele alındığında karşımıza oldukça farklı manzaralar çıkmaktadır. Özellikle çocuk yoksulluğunun belirlenmesinde kullanılan ölçütler gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde birbirlerinden oldukça farklıdır. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde en temel insani gereksinimler çocuk yoksulluğunun ölçüm kriterleri arasında değerlendirilirken, gelişmiş ülkelerde ki kriterlerin en temel gereksinimleri baz alan ülkelerle karşılaştırıldığında adeta lüks sayılabilecek nitelikte olduklarını görmekteyiz. OECD ülkelerinde 1-16 yaş arası çocuklarda yoksulluk oranı belirlenirken kullanılan halihazırda 14 kriter vardır. Bu kriterler aşağıda sıralanmaktadır (UNICEF Innocenti Research Centre, 2012, s. 2-3):

- Günlük 3 öğün yemek
- En az 1 öğünde et, tavuk ya da balık tüketmek
- Günlük taze sebze ve meyve tüketmek
- Okul kitapları dışında, çocukların yaşına ve zekâ seviyesine uygun kitaplara ulaşabilmeleri
- Boş zaman aktivitelerini değerlendirebilecekleri; bisiklet, paten vb. enstrümanlara sahiplik
- Düzenli olarak boş zaman aktivitelerine katılma (yüzme, bir müzik aleti kullanma, gençlik kamplarına katılma)

- Her çocuk için en az bir tane evin dışında oynayabileceği oyun
- Okul gezilerine ve aktivitelerine katılmak için gerekli bütçe
- Ödev yapmak için yeterli alana ve ışığa sahip sakin bir yer
- İnternet bağlantısı
- Yeni elbiselere sahip olmak (ikinci el olmayacak)
- İki çift düzgün oturan ayakkabı (en az bir çift mevsimlik ayakkabı)
- Zaman zaman; yemek yemek ve oyun oynamak için arkadaşlarını çağırabileceği bir ev ortamı
- Doğum günleri, dini etkinlikler vb. özel günleri kutlama fırsatı.

OECD ülkelerinde yapılan çalışmalarda, gelişmekte olan ülkelere farklı olarak kullanılan kriterler de büyük ölçüde değişiklik göstermektedir. Yukarıda sayılan 14 kriterin 2 veya daha fazlasına sahip olamayan çocuklar bu ülkelerde yoksul olarak düşünülmektedir.

OECD ülkelerinde çocuk yoksulluğunun en temel nedeni olarak ise artan gelir eşitsizliği gösterilmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar; OECD ülkelerinde yoksulluk sınırı olarak kabul edilen medyan gelirin üstünde yer alanların gelirlerinin, altındakilere göre oransal olarak çok daha hızlı büyüdüğünü ortaya koymaktadır (UNICEF Innocenti Report Card 13, 2016, s. 2). Gelir eşitsizliği; toplum için eğitim başarısına, önemli sağlık göstergelerine ve hatta ekonomik büyümeye zarar veren geniş kapsamlı sonuçlara sahiptir. Yetişkinler arasındaki sosyal eşitsizlikler, adil rekabet ve fırsat eşitliği koşulları altında ortaya çıkmışlarsa haklı bulunabilir. Ancak çocukların karşılaştıkları sosyal ve ekonomik koşullar tamamen onların kontrolünün dışındadır ve bu yüzden farklılıklar ve aralarındaki eşitsizlikler için herhangi bir haklı gerekçe ortaya koymak mümkün değildir.

Yapılan çalışmalarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında çocuk yoksulluğunun ele alınış biçimleri de farklılaşmaktadır. OECD ülkelerinde, çocuk yoksulluğu ölçümü çalışmaları için Corak (2005), kamu politikalarında çocuk yoksulluğu

yaklaşımlarının geliştirilmesi ve kullanılmasına dair bir dizi yol gösterici ilkeler ortaya koymuş ve bunları bu ülkelerde uygulayarak pratik bir örnek teşkil etmiştir. Corak tarafından çocuk yoksulluğuna yönelik böyle bir yaklaşımın geliştirilmesinin amaçlarından biri, OECD ülkeleri için mevcut çocuk yoksulluğunu ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin yürürlüğe girdiği 1990'lardan sonra çocuk yoksulluğunun değişimini ortaya koymaktır. Çocuk Hakları Sözleşmesinde çocuklar için öngörülen standartların sağlanması yolunda karşılaşılan ilk zorluk; çocuk yoksulluğunun ne anlama geldiğini ve nasıl ölçüleceğini ortaya koymak, akabinde etkin kamu politikalarını devreye sokmaktır. Çünkü, sadece iktisadi teorilere ve istatistiki verilere başvurmak uygun kamu politikalarının belirlenebilmesi için yeterli olmayacaktır. Bu bağlamda gelişmiş ülke deneyimlerinden çıkarılan kimi dersler, diğer ülkeler için örnek teşkil edebilir. Corak'ın çalışmasından yola çıkarak çocuk yoksulluğunun komplike bir olgu olduğunu vurgulayan Roelen ve Gassman, bu ülkelerde çocuk yoksulluğu ölçülürken, kimi basitleştirici kategorizasyonların dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Onlara göre yapılması gerekenler (Roelen & Gassman, 2008, s. 10-11):

- Gereksiz karmaşıklıklardan kaçınmak: Refah seviyesi yüksek ülkelerde, aileler çocuklar için temel gelir sağlayıcılardır ve bu nedenle gelir bazlı ölçüm yöntemleri kullanmak elverişli olabilir.
- Gelir ölçümlerinin tek başına yoksulluğun tüm boyutlarını ortaya koyamayacağını düşünüldüğü durumlarda sağlık, beslenme gibi ek göstergelere de ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, bu tamamlayıcı göstergeler kapsamlı ve az sayıda olmalıdır.
- Yoksulluk çizgileri, sosyal normlar ve toplumsal bağlam dikkate alınarak oluşturulmalıdır.
- Göstergeler, yoksulluğun tutarlı bir şekilde izlenebilmesi ve yüksek ya da düşük ekonomik büyüme dönemlerine uyarlanabilmesi için düzenli olarak güncellenmelidir.
- Kullanılacak yoksulluk çizgisi de ekonomik konjonktüre uyarlanabilir olmalıdır.

→ Yoksulluğun azaltılmasına yönelik kamuoyu desteği oluşturma, yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesine bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Bu altı ilkenin gerçekte nasıl uygulamaya konulduğunun özellikleri-yoksulluğun nasıl tanımlandığı, belirli hedeflerin nasıl belirlendiği, kamuoyu güvenilirliliğinin nasıl geliştirildiği ve sürdürüldüğü- her hükümet için farklı olacak bir görevdir. Bu prensipler, çocuk yoksulluğunun karşılaştırılması veya gelişmiş ülkelerdeki çocuk yoksulluğundaki değişimlerin incelenmesini konu alan çalışmalarda aşağıda belirtilen şekillerde kullanılmaktadır (Corak, 2005, s. 25-26).

Bazı çalışmalarda öncelikle gelire odaklanılmaktadır. Kaynak olarak geliri kullanmak, karmaşıklığı önler ayrıca ülke çapında ve zaman içinde çocukların durumunu takip etmek için en iyi göstergeleri sunar. Burada kullanılan gelir tanımı; vergi ve transferler sonrası elde edilen harcanabilir gelirdir. Analiz birimi olarak bireylerin ise ya gelirden eşit pay aldığı ya da eşdeğerlik ölçekleriyle uyarlanmış haliyle pay aldığı varsayılır. Yapabilirlikler gibi refahın diğer ölçütleri ise, ülkeden ülkeye farklılık göstereceği için bu durum ülkeler arası karşılaştırma yapmayı zorlaştıracaktır. Ancak yine de gelirin yetersiz kalacağı durumda ek göstergelere başvurulmaktadır. İkinci olarak; medyan gelire göre tanımlanacak kişilerin çocuklar olmasına dikkat edilmelidir. Burada çoğunlukla düşük gelirli çocuklar, medyan gelirlerin yüzde 50'sinden veya 60'ından daha azına erişimi olan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Dikkat edilmesi gereken husus, belirlenen sınırın altında yer alan kesimden, çocukların belirli ölçüm yöntemleri kullanılarak ayrıştırılması gerekliliğidir. Bu noktada Foster-Greer-Thorbecke indeksi kullanışlı bir yöntemdir. Çalışmalarda ki üçüncü odak noktası; 1990'ların başlarından itibaren, devletlerin kolektif taahhüdünü yansıtan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin gereklerine göre hareket etmeleri gerekliliği üzerinedir.

Gelişmiş ülkelerde çocuk yoksulluğunun ele alış biçimi bu şekildeyken gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde, çocuk yoksulluğunun ele alınış biçimi ve boyutu

çok daha farklıdır. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde yaşayan çocuklar için lüks sayılabilecek kriterler, gelişmiş ülkelerde çocuk yoksulluğunun belirleyicileri olarak değerlendirilirken bu ülkelerde en temel insani gereksinimlerin kriter olarak kabul ediliyor olması aslında eşitsizliğin boyutu ve acımasızlığına dair ipuçları sunmaktadır. Şüphesiz bu toplumlarda yetişen çocukların kendileri ve ülkeleri için bir adım atabilmeleri çocuğun ve ailesinin gayreti yanında büyük bir şansa bağlı olarak görülmektedir.

UNICEF'in gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde çocuk yoksulluğunun boyutlarını ele alan bir çalışmada barınma, sanitasyon-hijyen, su, enformasyon-bilgi, beslenme, sağlık ve eğitim gibi en temel konulara dair yayınlanan istatistikler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için çocuk yoksulluğu sorunun ciddiyetini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Buna göre (bu ülkelerde yaşayan çocukların % si bakımından); çocukların %33,9 'nun yaşadığı konut toprak bir zemine sahiptir ve odabaşına 5'ten fazla kişi düşmektedir, %30,7 sinin herhangi bir alt yapıya ve kullanma suyuna sahip tuvalet olarak kullanabileceği bir yer bulunmamaktadır, %21,1'inin yakın çevresinde yalnızca açık yüzey suyu vardır, %21,1'i radyo, televizyon, telefon, gazete gibi bir kaynağa sahip değildir, %16,1'i ciddi açlık sınırının altında yaşamaktadır, %14,2'si ishal gibi bağışıklık sistemi sorunlarından muzdariptir ve herhangi bir tedavi almamıştır, %13,1'i ise okulla hiç tanışmamıştır (UNICEF Çocuklar İçin Birleşin, 2005).

Yukarıdaki veriler göz önünde bulundurulduğunda, küresel boyutta çocuk yoksulluğuna dair karşılaşılan sorunların ne kadar farklılaştığını görmek mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerde kullanılan kriterler, insan yaşamı için olmazsa olmaz birtakım unsurları içerirken, gelişmiş ülkelerdeki kriterler, bu ülkeler için neredeyse lüks yaşamın birer unsuru olarak görülmektedir. Oysa gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde aranan yoksulluk şartları; beslenme için yeterli yiyecek, uygun kıyafetler, kuru bir ev, evin içinde

bir tuvalet, sıcak su ve uyumak için uygun bir yatak gibi çok daha temel ihtiyaçları kapsamaktadır.

Gelişmiş ülkelerin çoğunda 1990'lar, dünya çocukları ve aileleri hakkında yüksek kaliteli istatistiksel bilgilerin toplanmasında adeta bir dönüm noktası olmuşken ve tüm veriler internet üzerinden ulaşılabilir bir hal almışken, gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşam standartları ve refahı konusunda hala az sayıda analiz bulunmaktadır. (Gordon, Nandy, Pantazis, Pemberton, & Townsend, 2003, s. 3). Ayrıca gelişmiş ülke analizlerinin bazılarında çocuk yoksulluğuna dair kişi başı GSYİH veya GSMH yöntemini kullanarak elde edilen verilerin çok kaba ve genel geçer sonuçlar verdiğinin düşünülmesi üzerine 1990'larda ortaya çıkan hanehalkı anket verileri kullanılmaya başlanmıştır. Hanehalkı anket verilerinin, kalitesi ve kapsamı bakımından ulusal hesaplardan elde edilen verilere göre daha doğru analizlere imkân sağlayacak sonuçlar ürettiğini söylemek mümkündür. Ancak bu avantajına rağmen, gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk yoksulluğu ölçümleri için bazı nedenlerden dolayı bu verileri kullanmak ideallikten uzaktır. Şöyle ki (Gordon, Nandy, Pantazis, Pemberton, & Townsend, 2003, s. 4):

→ Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda çocukların gelir / harcama / tüketim ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların yaş, cinsiyet ve mekâna göre nasıl değiştiği hakkında çok az şey bilinmektedir. Bu nedenle, çocukların ihtiyaçları hakkındaki mevcut bilgi eksikliği göz önüne alındığında, çocuklar için herhangi bir gelir, harcama veya tüketim yoksulluğu eşiğinin temel olarak keyfi bir düzeyde belirlenmesi gerekecektir. Oysa, keyfi bir çocuk yoksulluğu gelir eşiğinin belirlenmesi, adaletsiz bir davranış olacak ve yanlış politika sonuçlarına yol açacaktır.

- Hanehalkı bazlı gelir / harcama / tüketim “yoksulluk” analizleri genellikle bir hane içinde eşit kaynak paylaşımı olduğunu varsaymaktadır. Böyle bir

varsayımında bulunmak gelişmekte olan ÷lkelerde olduğu gibi gelişmiş ÷lkeler açısından da yanlıştır. Neticede aynı gelir kategorisinde bulunan ailelerde bile çocuklara y÷nelik harcamalar farklılık g÷sterebilmektedir.

- Gelişmekte olan ÷lkelerde ocuk yoksulluğunun ÷l÷lmesine y÷nelik gelir, harcama ya da t÷ketim yaklaşımının kullanılması ile ilgili birçok teknik sorun bulunmaktadır. ÷rneğin, satın alma g÷c÷ paritesini kullanarak, ulusal para birimi cinsinden eşdeğer harcama g÷c÷n÷ hesaplariken yaşanan seyrek, d÷zensiz veya mevsimsel satın almalarından kaynaklanan verilerdeki s÷reksizlik veya kayıt dışı ekonominin y÷ksek oranlardaki varlığı ÷l÷m hatalarına yol açabilmektedir.
- ocuk yoksulluğunun kapsamı sadece aile gelirine değil, sağlık, eğitim ve içme suyu gibi altyapı ve hizmetlerin kullanılabilirliğine de bağlıdır.

Bu bağlamda uluslararası kabul g÷rm÷ř yoksulluk tanımları çerçevesinde ÷zellikle gelişmekte olan ÷lkeler için ocuk yoksulluğun doğru ve g÷venilir bir ÷l÷s÷n÷ oluşturmak gerekmektedir. Ravallion (2016) alışmasında gelişmekte olan veya az gelişmiş ÷lke analizleri için mutlak yoksulluk ÷l÷tlerinin, gelişmiş ÷lke analizleri açısından ise g÷reli yoksulluk ÷l÷tlerinin daha doğru sonuçlar vereceğini ÷ne s÷rmektedir. Bu bağlamda ÷zellikle gelişmekte olan ÷lkeler için temel amaç D÷nya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nde de kararlaştırılan çocuklar için mutlak yoksulluğun işlevsel bir ÷l÷s÷n÷ oluşturmaadır (Gordon, Nandy, Pantazis, Pemberton, & Townsend, 2003, s. 6). 1995 tarihli Birleşmiş Milletler raporunda 117 ÷ye ÷lke tarafından kabul edilen tanıma g÷re mutlak yoksulluk, temel insan haklarından yoksunluk olarak karakterize edilmektedir (yoksulluk ve yoksunluk kavramları birbirine sıkı sıkıya bağlıdır, ancak yoksunluk kavramının, yoksul olan insanların yaşadığı, gelirden bağımsız olarak, çeşitli koşulları kapsadığı konusunda genel bir kabul vardır, yoksulluk kavramı ise gelir ve diğer kaynakların eksikliğine işaret etmektedir).

Gelişmekte olan ülkelerde çocuklar arasında ki mutlak yoksulluğu ölçmek için temel insani gereksinimlerin yoksunluğunun eşik ölçütlerini tanımlamak gerekir. Bu en temel ihtiyaçlar; beslenme, güvenilir içme suyu, hijyen imkanları, sağlık, barınma, eğitim, bilgiye ve hizmetlere erişim olmak üzere 8 alt kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategoriler ise kendi içlerinde yoksunluğun şiddetine göre; ılımlı, ortalama, ciddi ve ekstrem düzeyler olmak üzere sınıflandırılmaktadır (Gordon, Nandy, Pantazis, Pemberton, & Townsend, 2003, s. 7-8).

Temel insani ihtiyaçların ciddi yoksunlukları, çocukların sağlığı, refahı ve gelişimi için olumsuz sonuçlara yol açması kaçınılmaz olan durumlardır. Bu denli şiddetli yoksunluklar hem kısa vadede hem de uzun vadede çocuklara zarar vermektedir. Bu bağlamda, genel olarak yoksullukla mücadelede ve özelde çocuk yoksulluğuyla mücadelede sanayileşmiş ülkelerin deneyimlerinden dersler çıkarılmalıdır. 19.yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısında, sanayileşmiş ülkelerdeki çocukların yaşam standardı ve yaşam beklentisi konusundaki en önemli gelişmeler, konut, kanalizasyon ve kolay erişilir-güvenilir içme suyuna yapılan kamu yatırımlarının önemli bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda güvenli içme suyu, konut ve hijyen imkanları, iyi bir sağlık ve eğitim hizmeti için de ön koşullardır. Çünkü, güvenli olmayan su kaynakları, yetersiz temizlik veya aşırı kalabalık konut koşulları nedeniyle çocukların bağışıklık sisteminin zayıflaması veya kronik hastalıklara yakalanmaları neticesinde, ücretsiz yüksek kaliteli eğitim imkanlarına sahip olsalar bile bu imkanlardan faydalanamazlar. Aynı şekilde; içme suyu, konut, hijyen gibi en temel imkanlar sağlanmadıkça doğrudan yapılacak bir gıda yardımı uygulamasının da herhangi bir çarpıcı etkisi olmayacaktır (Gordon, Nandy, Pantazis, Pemberton, & Townsend, 2003, s. 26).

Bu hususta diğer önemli bir nokta ise; uluslararası düzeyde barınma, hijyen ve güvenilir su sorunlarının üstesinden gelinmesi gerektiği konusunda kimi tartışmalar yaşanıyor olmasına rağmen hükümetin bu konuda ki hizmetleri bazı durumlarda özel

sektöre devredebiliyor olmasıdır. Bu tartışmaların büyük çoğunlukla çıkış noktası ise özel sektörün kentsel alanlarda ek yatırım ve altyapı sağlamasına yardımcı olmaya odaklandığı durumda dahi amacın doğrudan yoksullukla veya çocuk yoksulluğuyla mücadele olmadığı gerçektir. Ancak bu durumda kentsel alanlarda yaşayan çocuklar dolaylı yoldan da olsa bu imkanlarla tanışabilme fırsatı yakalayabilirken, bu politikaların izlendiği ülkelerin kırsal alanlarında yaşayan çocuklar çok ciddi yoksunluklardan muzdarip olmaya devam etmektedirler. Çünkü özel sektörün öncelikli amacı, karını maksimize etmek olduğu için, karlı olmayan bölgelere su ve kanalizasyon altyapısı sağlanmayacağı da bir gerçektir. Bu bağlamda yoksul olan bütün kırsal kesimlere yeterli konut, sağlık ve su imkânı sağlamanın en güvenilir yolu, bu hizmetler için kamu yatırımlarını ve politikalarını devreye sokmaktır. Kırsal alanlarda ki altyapıya yönelik iyileştirmeler, aynı zamanda mutlak anlamda çocuk yoksulluğunun azaltılmasında en etkili yöntemlerden de biri olacaktır. (Gordon, Nandy, Pantazis, Pemberton, & Townsend, 2003, s. 26).

Tüm bunlar neticesinde genel olarak çocuk yoksulluğunun boyutlarını aşağıda yer alan istatistiki verilere bakarak daha net görmek mümkündür (Division of Communication, UNICEF, 2014, s. 24-25):

- Dünyanın herhangi bir yerinde şiddetten dolayı, her on dakikada ergen sayılabilecek yaşlardaki bir kız çocuğu yaşamını yitirmektedir.
- Her yıl yaklaşık 3 milyon çocuk yetersiz beslenmeden dolayı hayatını kaybetmektedir.
- Yoksul aile çocuklarının, zengin bir ailenin çocuğuna kıyasla donanımlı bir sağlık personeli gözetiminde dünyaya gelme şansı neredeyse üç kat daha azdır.
- Öğrenimine, oyun hakkına, ekonomik sömürüye maruz kalacak şekilde çalıştırılan çocuklar, dünya çocuklarının 15% ni oluşturmaktadır.

- Henüz 15 yaşına gelmeden evlendirilen kız çocukları, akranlarının 11% ni oluşturmaktadır.
- Kırsal hanelerdeki çocukların büyük bir çoğunluğu iyileştirilmiş içme suyu imkânına kavuşamamıştır. (Örneğin Nijer’de bu oran 39% dur.)
- Özellikle Afrika ülkelerinde doğumda nüfusa kaydedilme oranı oldukça düşüktür. (Örneğin Tanzania’ da yoksul ailelerde bu oran sadece 4% tür.)
- İçme suyunun yetersiz olması ve hijyen kurallarına uyulmamasından dolayı her gün dünyada yaklaşık 1.400 çocuk kolera, ishal gibi salgın hastalıklardan yaşamını yitirmektedir.
- Dünya üzerinde her gün 5 yaş altı 18.000 çocuk yaşamını yitirmektedir. Bunların çok büyük bir yüzdesini yoksul çocuklar oluşturmaktadır. Beş yaş altı çocuk ölümlerine baktığımızda sırasıyla en kötü durumdaki ülkeler şöyledir: Sierra Leone, Angola, Çad, Somali, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gine Bissau, Mali, Nijerya, Nijer şeklindedir. Türkiye bu veri setinde 120. sırada yer almaktadır. En iyi durumdaki ülkeler ise sırasıyla şöyledir: Lihtenştayn, Lüksemburg, İzlanda, İsveç, Slovenya, Singapur, San Marino, Norveç, Japonya, Finlandiya, Kıbrıs, Andora.

Ayrıca UNICEF İcra Direktörü Anthony Lake ’in açıklamalarına göre durum mevcut haliyle devam ederse 2030 yılına kadar (UNICEF The State of the World's Children, 2016);

- Yaklaşık 70 milyon çocuk, 5 yaşına ulaşmadan hayatını kaybedebilir-Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri için son tarih olan 2030'da bile bu sayı 3,6 milyon olarak tahmin edilmektedir.
- Sahraaltı Afrika'sında yaşayan çocukların, 5 yaşına gelmeden hayatını kaybetme riskleri, yüksek gelirli ülkelerdeki çocuklara oranla 10 kat daha fazladır.

- Aşırı yoksulluk içinde yaşayan 10 çocuktan 9'u, Sahraaltı Afrika'sında yaşıyor olacaktır.
- 60 milyondan fazla ilkokul çağındaki çocuk okula gidemeyecektir – Bu sayının yarısından fazlasını yine Sahraaltı Afrika'sında yaşayan çocuklar oluşturacaktır.
- Küçük yaşta evlenen yaklaşık 750 milyon çocuk gelinin olacağı tahmin edilmektedir.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### **TÜRKİYE’DE ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİ ve SONUÇLARI: AB ÜLKELERİYLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

#### **3.1. BAĞIMLI NÜFUS OLARAK ÇOCUKLAR VE BU KESİMDEKİ YOKSULLUĞUN DİNAMİKLERİ**

##### **3.1.1. Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun Dinamikleri**

Yoksulluk; ekonomik ve sosyal gelişmenin hem bir nedeni hem de bir sonucu olduğu için dünya çapında hem politika yapıcılarının hem de politika analistlerinin en temel gündem maddelerinden biridir. Hatta 2000 tarihli “*İnsani Gelişme Raporuna*” göre “*yoksulluğun ortadan kaldırılması, büyük bir kalkınma zorluğundan daha fazlasıdır- bu bir insan hakları sorunudur*” denilmektedir (D. Şeker, 2011, s. 1).

Yoksulluk olgusu dünyanın pek çok yerinde önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir. Ancak bazı bölgeler derin yoksullukla mücadele ederken bazılarında mücadele göreceli yoksulluk boyutunda sürmektedir. Günümüzde ise yoksulluğun gerek Türkiye özelinde gerekse tüm dünyada köklü bir değişime uğradığını söylemek mümkündür. Özellikle 2000 yılından sonra yoksulların yoksulluktan çıkmasına izin veren informal sektör, kentsel-kırsal bağlantılar ve buna benzer diğer mekanizmalar tükenmiştir. Diğer bir deyişle, yoksulluk, önceki dönemlerde dinamik bir çerçevede otomatik olarak çözülürken, günümüzde bu durum değişmiştir. Genel anlamda “yeni yoksulluk” bir yoksulluk tuzağına<sup>31</sup> işaret etmektedir (D. Şeker, 2011, s. 4).

Toplumların en kırılgan ve dezavantajlı kesimi olarak çocukların, yoksullukla karşılaşma ve yoksulluğun olumsuz etkilerine maruz kalma riski daha korumasız ve

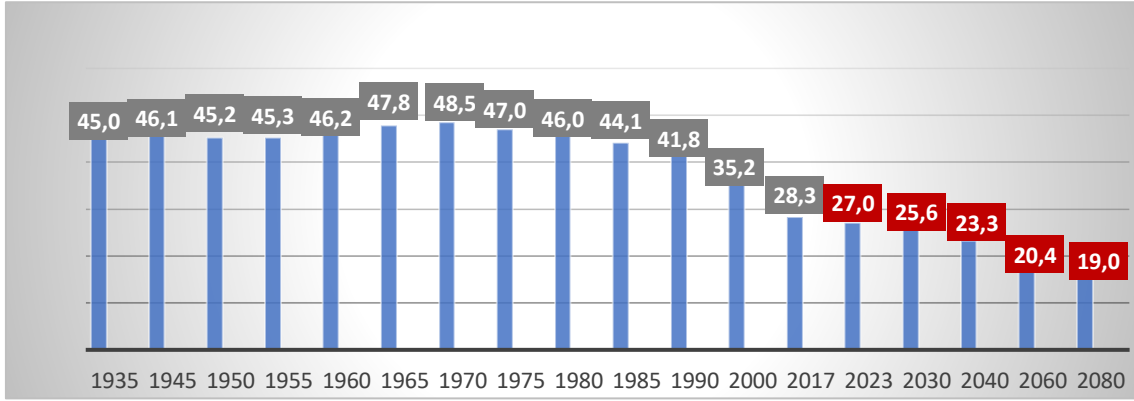
---

<sup>31</sup> Yoksulluk tuzağı, azgelişmişliğin kalıcı olduğu ve bunun bir kısır döngüye dönüştüğü ekonomilerde kendi kendini sürekli kılan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Matsuyama, 2018, s. 1). Ayrıca yoksulluk tuzağı birbirine tercih edilebilen birden fazla dengenin bulunduğu bir duruma da işaret etmektedir (Ravallion, 2016, s. 424).

savunmasız bir grup olmalarından ötürü yetişkinlere göre çok daha fazladır. Günümüzde sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş ülkelerinde en büyük sorun alanlarından biri olan çocuk yoksulluğu; çocukların iyi bir eğitime, sağlık imkanlarına erişimi gibi konularda karşı karşıya kaldığı karmaşık bir yoksunluk kümesi olarak tanımlanabilir. Bir ülkenin kalkınmasında en önemli rolü üstlenecek olan çocuklar, geleceklerini bugün sahip oldukları imkanlarla belirlemekte ve şekillendirmekte, kendi çocuklarını da bu imkanlar doğrultusunda yetiştirmektedirler. Günümüzde farkındalıkları geçmişe göre nispeten artan çocuklar ve çocuklara dair yoksulluk hususu pek çok ulusal ve uluslararası yardım kuruluşunun da zamanla odak noktası haline gelmeye başlamıştır.

Beşerî sermayenin en önemli unsuru olan çocuklar; hukuki, siyasi, dini, ahlaki vb. boyutta tanımı her ne olursa olsun, bir ülkenin geleceğidir. Hukuki anlamda çocuk oldukları sürece bir veli ya da vasinin koruması altında yaşarlar ancak unutulmaması gereken nokta çocukların asla tam anlamıyla kimsenin mülkü olmadığıdır. Bu doğrultuda hareket eden ve toplumsal gelişmeyi hedefleyip, insani gelişmişlik endeksleri bakımından daha üst sıralarda yer almak isteyen ülkeler yapmış oldukları yasalar, saldıkları vergiler, bütçe çalışmaları ve kimi teşviklerle amaçlarına ilerlerken daha sağlam bir geleceğin temellerini de en güçlü şekilde atmaktadırlar. Aşağıdaki grafikte Türkiye’de bağımlı nüfus olarak çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payları ve bu paylara yönelik gelecekteki beklentiler verilmiştir.

**Grafik 1: Türkiye’de Çocuk Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı, 1935-2080**



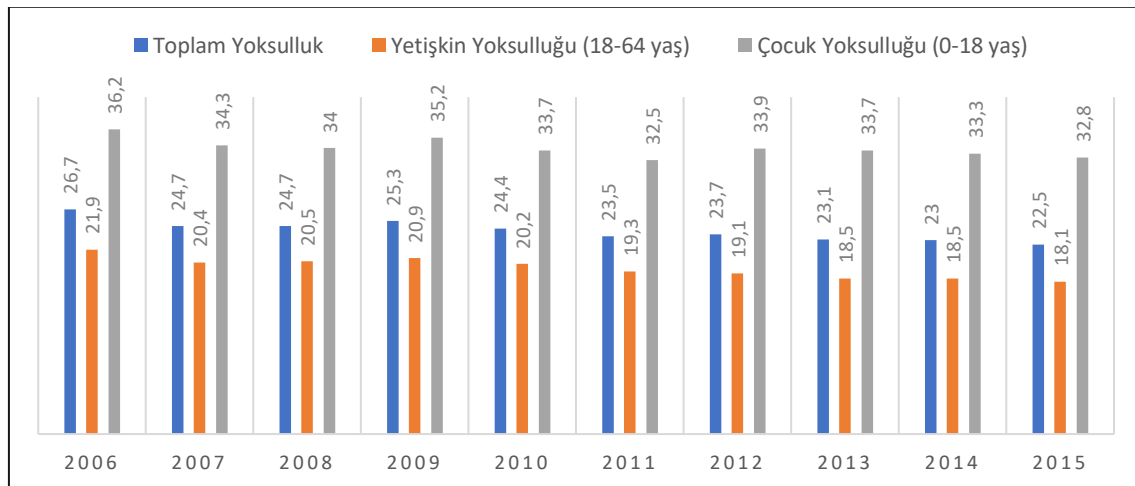
**Kaynak:** (TÜİK Haber Bülteni Tablo-1, 2018)

Bir ülkede yoksulluğun temelinde yatan nedenleri bilmek, uygulanan / uygulanacak olan sosyal politikaların şekillenmesinde ve önceliklerin belirlenmesinde oldukça önemlidir. Ancak Türkiye’de; yoksulluk uzun zamandır gerek siyasi gerekse kamusal tartışmalarda genellikle ihmal edilmiş bir konudur. Bu durum cömert kamu programlarından veya düşük yoksulluk göstergesinden değil, temel olarak yakın akraba, aile bağları ve gayri resmi ağlar nedeniyle yoksullara yardım edilmesinden ve yoksulluğun uzun sürmemesi gibi genel kabullerden kaynaklanmaktadır. Nitekim, gayri resmi ilişkiler ve Türkiye'nin tarımsal tabanı nedeniyle, gıda yoksulluğu; gıda ve gıda dışı temel tüketim sepetine göre ölçülen %17-28 civarındaki yoksulluk oranından oldukça düşük bir seviye olan %1’ler dolayındadır (Şeker & Dayıoğlu, 2014, s. 1). Yani, ekonomik ve sosyal ilişkilerdeki değişiklikler, daha kalıcı olması muhtemel olan yeni bir yoksulluk türünün ortaya çıktığını işaret etmektedir.

20.yy’ın ortalarından itibaren kırdan kente doğru başlayan büyük göç dalgasında yoksulluğu harekete geçiren en temelde iki faktör olmuştur; kentsel alanlarda erişilebilir iş imkanlarının çokluğu ve ucuz barınma imkânı sağlayan gecekondulaşmış semtlerin varlığı. Akrabalık bağlarını kullanarak şehirlerde iş bulmanın yaygın olduğu bu dönemde gecekondu semtlerinde de hemşerilik ilişkileriyle yaygınlaşan bir toprak zapt etme durumu söz konusuydu. Özellikle 1980’li yıllarda neo-liberal politikaların da

benimsenmesiyle kayıt dışı ekonomide muazzam bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde değişen endüstriyel ilişkiler; özellikle sendikaların güç kaybetmesi ve yabancı kaynak kullanımının artması kentteki çalışan yoksulların durumunu daha da kötüleştirmiştir. İç ticaret hadlerindeki tarım aleyhine yaşanan bozulma da kötüleşmeye devam etmiş ve kırdan kente yaşanan göç bir miktar daha tetiklenmiştir. Ekonominin kayıt dışılığa doğru evrilen yapısı ile birbirini besleyen bu sarmal kentteki yoksulluğun daha da hissedilir olmasına neden olmuş ve özellikle bu kesimdeki yoksulluğu daha da derinleştirmiştir (Şeker & Dayıoğlu, 2014, s. 2). Kısaca Türkiye’de yoksulluğun temel belirleyicilerinin başında işgücü piyasasından kaynaklanana etmenler gelmektedir. Ancak Türkiye özelinde bu etmenlerin her kesimi aynı oranda etkilediğini/etkileyeceğini söylemek mümkün değildir. Dayıoğlu ve Şeker’in 2016’da 4 yıllık panel verileri kullanarak yapmış oldukları çalışmaya göre; Türkiye’de hanehalkı eşdeğer gelirin %60’ı baz alınarak yapılan ölçümde, 15 yaşın altındaki her 3 çocuktan birinin yoksulluk içinde yaşadığı tespit edilmiştir. Yetişkinler arasında ise bu sayı; 5’te 1 oranındadır. Yani Türkiye’de çocuklarda ki yoksulluk, yetişkin yoksulluğundan görece daha yaygındır (Dayıoğlu & Şeker, 2016, s. 540). Aşağıdaki grafikte Türkiye’de çocuk yoksulluğunun boyutu; yetişkin yoksulluğu ve toplam yoksullukla karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir.

**Grafik 2: Türkiye’de Yıllara Göre Yoksulluk Oranları (Eşdeğer Fert Ölçeğine Göre Medyanın %60)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 2 Eylül 2018)

Grafikte de görüldüğü üzere çocuk yoksulluğu, toplam yoksulluktan ve yetişkin yoksulluğundan, istikrarlı olarak daha yüksek bir seyir izlemektedir. Toplam yoksulluk ve yetişkin yoksulluğu ile çocuk yoksulluğu arasındaki yoksulluk oranlarındaki bu boşluk, Türkiye'deki sosyal koruma sisteminin çocukları yoksulluktan uzak tutmakta çok etkili olmadığının da en önemli göstergelerinden biridir.

Genel olarak çocuk yoksulluğuna dair yapılan çalışmalardaki kanıtlar, çocukluk döneminin özellikle hassas bir insani gelişme evresi olduğunu ve bu aşamadaki olumsuz koşulların yaşam boyu izler bırakabileceğini göstermektedir (Dayıoğlu & Şeker, 2016, s. 541). Bu bağlamda özellikle kalıcı yoksulluğa sahip ailelerde yaşayan çocuklarda ki yoksulluğu azaltmaya dönük sosyal politikalar önem verilmesi gereken bir husustur. Neticede doğru hedeflenmiş programlar, özellikle çocuklar üzerindeki yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olma noktasında oldukça önemlidir (Şeker & Dayıoğlu, 2014, s. 16).

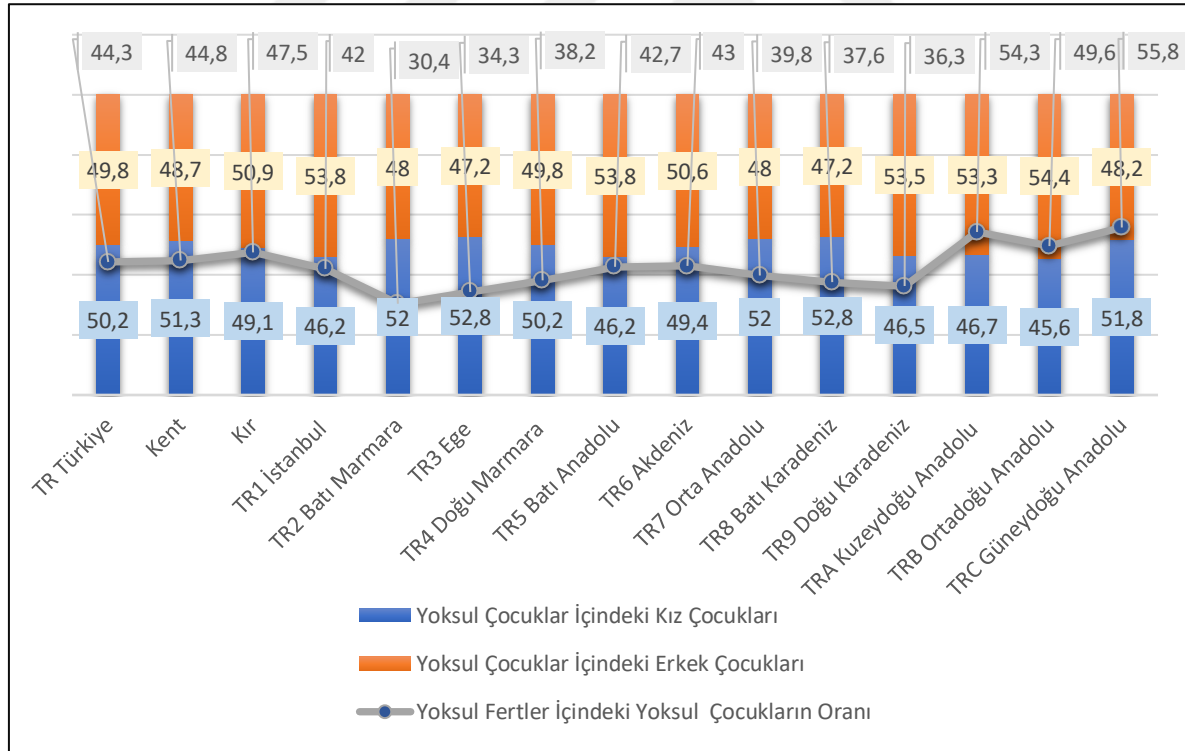
Çocukların zihinsel, bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini pek çok boyutuyla olumsuz etkileyen yoksulluk; bu dışı vurumlarını yoksulluk süreci devam ettikçe ve uzadıkça aratarak göstermeye devam etmektedir. Ayrıca bu olumsuz etkilerin farklı yaş segmentlerinde daha da farklılaştığını ve daha küçük yaşlardaki çocuklardaki etkisinin daha kalıcı ve yıpratıcı olduğunu söylemek mümkündür. Yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkileri düşük gelir durumu devam ettikçe ve süre olarak uzadıkça güçlü bir şekilde kendini göstermektedir. Çocukların yaşları küçüldükçe de yoksulluğun olumsuz etkileri artmaktadır. UNICEF, “Dünya Çocuklarının Durumu 2005” raporunda yoksulluk içinde yaşayan çocuklara ilişkin şöyle bir tanımlama yapılmaktadır (UNICEF, 2005, s. 18):

*“Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta, potansiyellerini tam*

olarak geliştirmek ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılamamaktadırlar.”

Çocuk yoksulluğu bölgeler bazında incelendiğinde de tahmin edileceği üzere büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Bölgesel gelişmişlik düzeyi farklılığı yanında hane başına çocuk sayısındaki büyüklükte belirleyici olup, çocuk yoksulluğuna eşlik eden bir diğer husustur. Analizlerin daha iyi irdelenebilmesi ve farkların daha net görülebilmesi açısından TÜİK, İstatistiksel Bölge Birimlerine (İBBS)<sup>32</sup> göre analiz yapmaktadır. Cinsiyet farklılaşmasına göre Türkiye’de ki çocuk yoksulluğuna bakıldığında ise bölgesel bazda farklılıklar olmakla birlikte ülke genelinde farklılaşmanın önemli ölçüde olmadığını görmekteyiz. Aşağıdaki grafiği incelediğimizde şu şekilde sonuçlara ulaşırız:

**Grafik 3: Türkiye’de ki Yoksul Çocukların Düzeye ve Cinsiyete Göre Ayrıntılı Analizi, 2013 (Eşdeğer Fert Ölçeğine Göre Harcanabilir Medyan Gelirin %60’ı)**



**Kaynak:** (TÜİK Haber Bülteni Tablo-6, 2014)

<sup>32</sup> İİBS: İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırmasında Türkiye belirli bölgelere ayrılarak analiz yapılır. 1. Düzey (NUTS1) ve 2. Düzey (NUTS2) olarak adlandırılır. NUTS 1’de Türkiye 12 bölgeye ayrılarak, NUTS 2’de ise 26 bölgeye ayrılarak analiz yapılır.

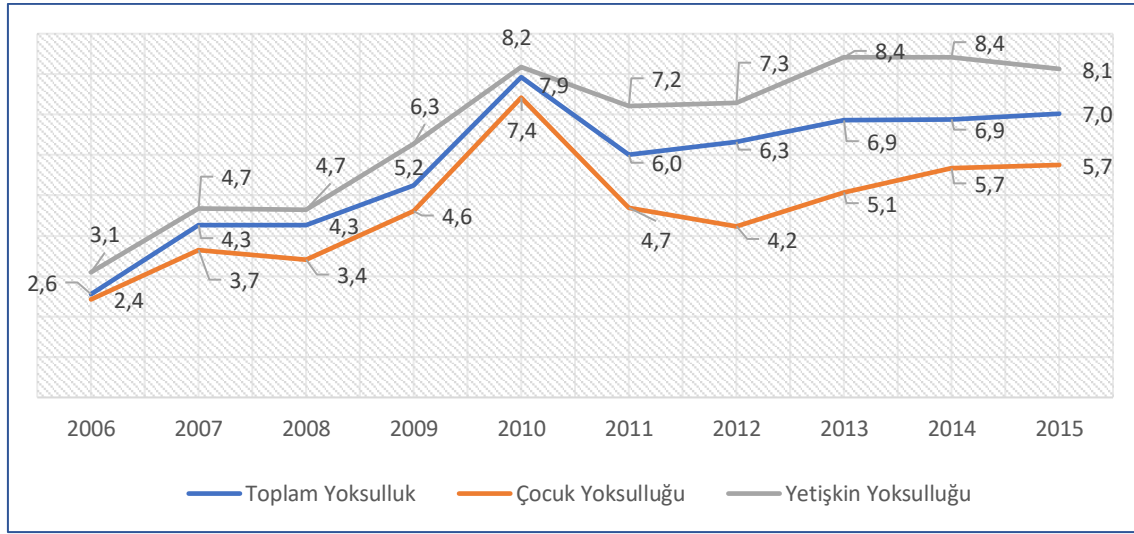
Çocuk yoksulluğu oranının bölgeler arasında bu kadar farklılaşması Türkiye’de bölgeler arası gelir dağılımı problemini dolayısıyla yoksulluğa karşı bölgesel politikalar geliştirilmesi gereğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bölgesel bazda karşılaşılan tabloyu tek tek inceleyecek olursak; 2013 yılı itibarıyla Türkiye’de ki toplam yoksul sayısı içindeki, yoksul çocukların oranının %44,3 olduğunu görmekteyiz. Cinsiyet ayrımına göre bakıldığında ise; kız ve erkek çocuklar arasında önemli bir fark görülmemektedir. Yoksul çocukların büyük bir çoğunluğunu kentte yaşayanlar oluşturmakla birlikte bölgelerdeki yoksul nüfus içindeki oranlarına göre bakıldığında, kırdaki oranın kentteki yoksullar içindeki çocukların oranına göre daha fazla olduğunu görmekteyiz. Bölgeler arasındaki farklılaşmaları ele aldığımızda ise daha farklı bir manzara ile karşılaşmaktayız. Yoksul fertler içinde, yoksul çocukların oranının en fazla olduğu bölge %55,8 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesidir (TRC). Bu bölgeyi %54,3 ile Kuzeydoğu Anadolu (TRA) ve %49,6 ile Ortadoğu Anadolu (TRB) takip etmektedir. Yoksul erkek çocuk sayısının en fazla olduğu bölgeler ise sırasıyla: Güneydoğu Anadolu (430.000), İstanbul (412.000) ve Akdeniz’dir (390.000). Kız çocuk yoksulluğunun sayısal olarak en yüksek olduğu bölgeler ise sırasıyla: İstanbul (480.000), Güneydoğu Anadolu (400.000) ve Akdeniz’dir (399.000) (TÜİK Haber Bülteni Tablo-6, 2014). Bu oranların ve sayıların tespitinin en önemli faydası; sosyal yardımların hangi bölgelerde yoğunlaşması gerektiği açısından oldukça önemlidir.

Çocuk yoksulluğu üzerinde rol oynayan öncelikli etmenin yaşanan hanehalkı ile ilgili değişkenler olduğu göz önüne alındığında, Türkiye’de yoksulluk riskiyle en fazla karşı karşıya olan çocukların yaşadıkları hanehalklarının bir takım ayırt edici özellikleri olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’de genel olarak bu ailelerde: aile boyutunun geniş ve aile geçiminin bir kişi tarafından üstlenildiği, küresel entegrasyona uyumun zor olduğu kurak, dağlık ve kırsal alanlarda ikamet edildiği, hanede tek ebeveynin olduğu, yakın zamanda kente göç etmiş oldukları, kayıt dışı ve geçici işlerde çalışılmasından

dolayı düzenli bir gelire sahip olmadıkları, hanede ki yetişkinlerin eğitim seviyesinin genellikle düşük olduğu, ebeveynlerin işsiz ya da düşük ücretli işlerde çalıştıkları, ailede bakıma muhtaç kişi veya kişilerin olduğu görülmektedir (UNICEF Türkiye, 2006).

Hanehalkı ile ilgili etmenler dışında, çocuklar üzerinde önemli bir rol üstlenen diğer unsur yaşanan ülkede ki hâkim siyasi konjonktürün öncelikleridir. Bir devletin sosyal bir devlet olarak nitelendirilebilmesi beşerî sermayeye ve özellikle de toplumun en dezavantajlı ve kırılgan kesimine yaptığı veya yapacağı yatırımlara bağlıdır. Bu dezavantajlı kesim içinde ki en korumasız grup ise şüphesiz çocuklardır. Eğitim politikalarının başarılı olduğu ve çocuklara verilen önemin fazla olduğu ülkelerin kalkınması ve gelişmesi de daha muhtemeldir. Bahsi geçen bu ülkelerde çocuklarda ki yoksulluk oranının, yetişkinlerdeki orana kıyasla daha düşük olduğunu da söylemek mümkündür. Ayrıca, yetişkin yoksulluğu-genel yoksulluk ile çocuk yoksulluğu arasındaki boşluk, Türkiye'deki sosyal koruma sisteminin çocukları yoksulluktan uzak tutmakta çok etkili olmadığını göstermektedir. Takip eden grafiklerde Türkiye özelinde transferler öncesi ve sonrası çocuk yoksulluk oranları ve toplam yoksulluk oranları verilmiştir. Burada, transferler öncesi duruma göre transferler sonrası yoksulluk oranlarının değişimi uygulanan sosyal politika tasarımlarının başarısını göstermektedir.

**Grafik 4: Türkiye’de Yıllara Göre Transferler Öncesi ve Sonrası Durumda Yoksulluktaki Azalma Oranları (Eşdeğer Fert Ölçeğine Göre Medyanın %60)**



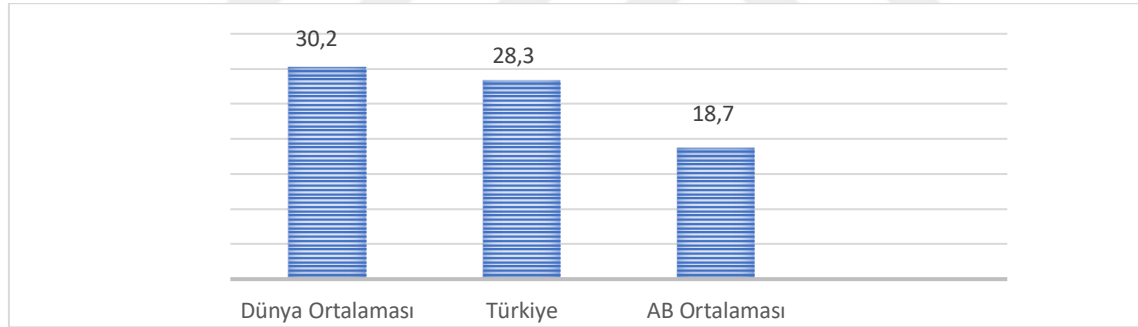
**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 2 Eylül 2018)

Yukarıdaki grafikte transferler öncesi ve sonrası durum için yoksulluk oranlarına ait veriler kullanılarak yoksulluğun ilgili kesim için hangi oranlarda azaldığı hesaplanmıştır. Bu hesaplamadaki temel amaç Türkiye’de uygulanan sosyal politikaların hangi kesimde ne kadar etkili olduğunu veya hangi kesimin öncelikli olarak dikkate alındığını görebilmektir. Grafikte de görüldüğü üzere baz alınan bütün yıllarda sosyal transferlerin başarısının (veya yoksulluğun azalma oranının) en düşük olduğu kesim çocuklardır. Yetişkinlere yönelik uygulanan sosyal politikaların başarısı ise tüm kesimlere karşı uygulanan politikaların başarısından daha yüksektir. Baz alınan yıllar için tüm kesimlerde ki sosyal politikaların başarısı/başarısızlığı genel olarak benzer trendlerle artış ve azalış göstermekte 2010 yılında ise tüm kesimler için başarının en yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Ancak tüm bunların yanında grafiğin gösterdiği en önemli husus; Türkiye’de uygulanan yoksulluğunu azaltma politikalarında çocuklara yeterince önem verilmediğidir.

### 3.1.2. Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun ve Belirleyicilerinin AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Ülkemiz genç ve çocuk nüfusun gerek sayısal gerekse de oransal olarak yüksek olduğu yerlerden biridir. Bu rakam 1935 yılından itibaren günümüze kadar bir azalış trendine girmiş olsa da hala bağımlı nüfus olarak çocukların oranı bir hayli yüksektir. Özellikle çalışma bağlamında Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye’de ki oranın bu ülkelere göre gerek oransal gerekse de sayısal olarak daha fazla olduğunu görmekteyiz. Türkiye’de ki oran gelişmiş ve az gelişmiş tüm ülkeleri içeren dünya ortalamasına oldukça yakın bir seyir izlemektedir. Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere bağımlı nüfus olarak toplam nüfusun içindeki çocuk nüfusu oranı 2016 yılı itibariyle, tüm dünya nüfusunun %30,3’ nü oluşturmaktadır. AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye çocuk nüfusu yoğunluğunun en fazla olduğu ülkedir.

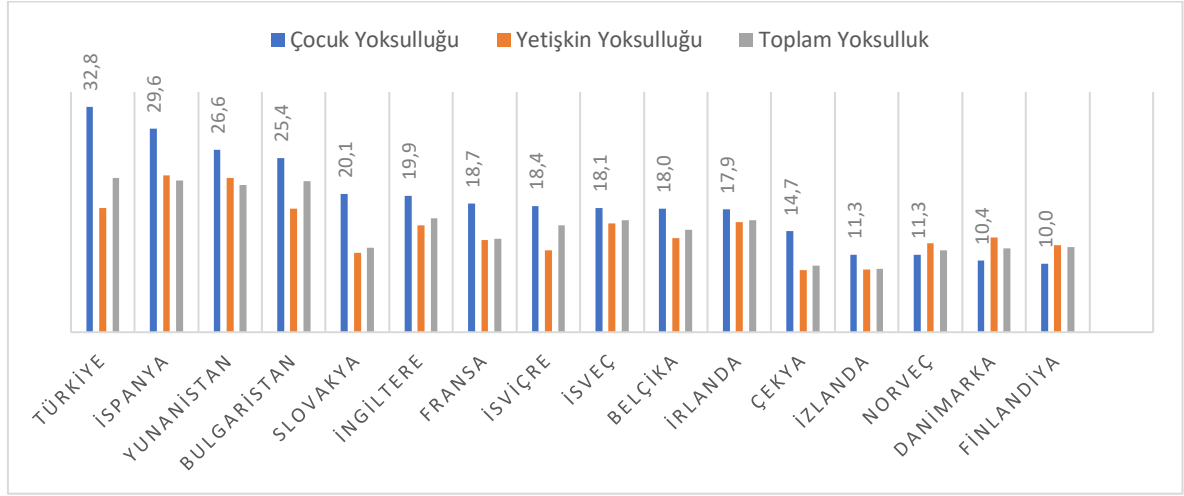
**Grafik 5: Çocuk Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Payları, 2017**



**Kaynak:** (TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri, 2018)

Bağımlı nüfus olarak çocukların oranındaki bu fazlalık, tahmin edileceği üzere herhangi bir refah fazlalığından kaynaklanmamaktadır. Çoğunlukla bu durum, aile planlaması kararlarının düzgün bir şekilde alınmamasının ve en önemlisi de eğitimsizliğin sonucudur. Geleneksel aile yapılarında çocuğun ailenin bir mülkü olarak görülmesi de en önemli sorunlardan ve nedenlerden bir diğeridir. Geleneksel yapıların hâkim olduğu bu gibi ülkelerde genel olarak çocuk yoksulluğu, bir bütün olarak toplam yoksulluktan ve yetişkin yoksulluğundan da daha yüksek bir seyir izlemektedir.

**Grafik 6: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Yoksulluk Oranları, 2015 (Eşdeğer Fert Ölçeğine Göre Medyanın %60)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 2 Eylül 2018)

Yukarıdaki grafikte 2015 yılında Türkiye ve Seçilmiş AB ülkeleri için çocuk yoksulluğu, yetişkin yoksulluğu ve toplam yoksulluk oranları verilmiştir. Seçilmiş ülkeler arasında Türkiye hem çocuk yoksulluğu oranı bakımından hem de çocuk yoksulluğunun diğer yoksulluk türlerinden daha fazla olması bakımından ilk sırada yer almaktadır. Çocuğa yönelik politikalar ve eğitim politikaları bakımından Finlandiya, Danimarka Norveç gibi daha başarılı ülkelerde ise bu farkın yetişkinlere göre çocuklar lehine açıldığını görmekteyiz. Bu durumun; hanelerin gelir düzeyi, eğitime katılım durumu, hanehalkının boyutu, yaşanan konutun imkanları ve mülkiyet durumu, sosyal transferlerin yönlendirilmesi ve başarısı, kadınların iş gücü piyasalarına katılımı gibi temelde birçok nedeni vardır.

Dinamik bir süreç olan yoksulluğun kalıcı bir hale büründüğü dünyamızda, sosyal yardım sisteminin sorunlara cevap verebilecek bir niteliğe getirilmesi ihtiyacı ortadadır. Ancak bu ihtiyacın giderilmesinde, yani yoksulluğa karşı mücadelede, tek bir politika aracı ile müdahalede bulunmak, yoksulluğun azaltılması noktasında bir etkinlik kaybına neden olacaktır. Kısaca yoksulluğun farklı türlerine ve nedenlerine göre farklı

politikaların uygulanması gerekmektedir. Dikkat edilmesi gereken husus; sosyal yardım sisteminin, yoksul kesimleri sosyal yardım olarak yaşamaya adapte etmesinden ziyade, toplumlarda yerleşmiş olan yoksulluk zincirlerinin kırılmasını sağlayacak şekilde dizayn edilmiş olmasıdır (D. Şeker, 2011, s. 272). Bu doğrultuda öncelikle ele alınması gereken kesim, yoksullukla karşı karşıya kalma riski en fazla olan yani en dezavantajlı konumdaki gruplar olmalıdır. Çünkü bu grupların durumu daha iyi anlaşıldıkça yoksullukla mücadelede uygulanan/uygulanacak politikaların da etkinliğinden söz etmek mümkün olacaktır. Sonuç olarak bu konuda yapılması gereken, öncelikle hangi politikaların hangi kesimlere uygulanacağını tespitidir. Bu tespitin güvenilir olabilmesinin yolu ise yoksulluğa neden olabilecek ve yoksulluğu etkileyebilecek unsurların tespit edilmesi ve boyutlarının göz önünde bulundurulmasıdır.

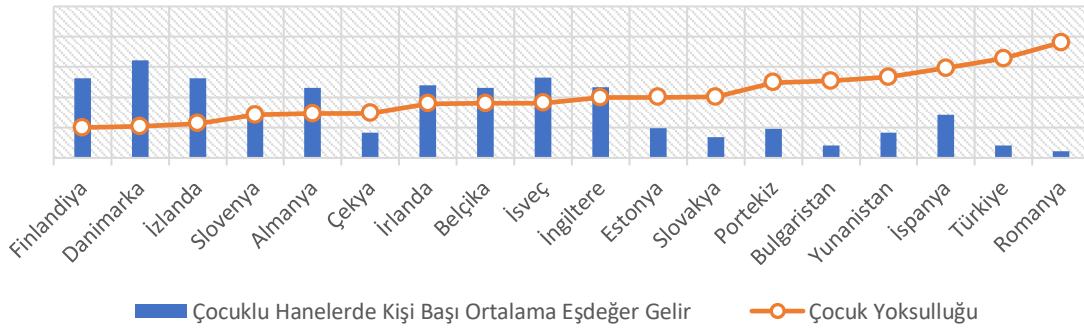
Türkiye’de ve hatta tüm dünyada çocuklarda yoksunluk ve yoksulluk durumuna etki eden belli başlı unsurlara bakıldığında ise; gelir seviyesinin düşüklüğü ve gelir eşitsizliği, ebeveynlerin eğitim durumu, hanehalkının boyutu / büyüklüğü, sosyal transferlerin etkinsizliği / daha çok yetişkinlere ve yaşlıya yönelik olması, aile reisinin medeni durumu, konutun mülkiyet durumu, hanehalkı kolaylıkları (televizyon, bilgisayar, telefon, hane içindeki mutfak, banyo, elektrik, borulu sus sistemi, çamaşır makinası vs.) gibi en temel belirleyicilerin var olduğu bu konuda yapılan çalışmalarda ki ortak genel kabuldür. Ancak Türkiye’de ve tüm dünyada çocuk yoksulluğunu belirleyen bu etkenlerin boyutları ve önemleri farklılık arz etmektedir.

Bu kısımda Eurostat ’tan elde edilen veriler kullanılarak, Türkiye için çocuk yoksulluğunun çeşitli belirleyicileri /göstergeleri seçilmiş AB ülkeleri ile karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, bu belirleyiciler/göstergeler önemli olduğu düşünülen 6 temel ayrıma tabi tutularak ele alınacaktır. Bunlar; gelir, hanehalkı yapısı / boyutu, ebeveynlerin eğitim düzeyi, konutun mülkiyet durumu ve konutun yapısı, sosyal transferlerin etkinliği ve kadın istihdamı ile ilgili belirleyicilerdir.

### 3.1.2.1. Hanehalkı Geliri

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çözülmesi gereken ciddi bir mesele olan yoksulluk ve gelir eşitsizliği toplumun pek çok kesimini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda gelir ve gelir ile ilgili belirleyiciler, bir bütün olarak yoksulluğu ve özelde çocuk yoksulluğunu belirleyen en önemli etmenlerin başında gelmektedir. Özellikle kişi başı gelirin düşük seviyelerde olduğu ve gelirin adaletsiz dağıldığı toplumlarda, kırılgan kesimler başta olmak üzere yoksulluk, bir bütün olarak topluma yayılmaktadır. Aşağıdaki grafiklerde, AB ülkeleri ve Türkiye’de gelir ile ilgili kimi belirleyiciler çocuk yoksulluğuyla ilişkilendirilerek gösterilmektedir.

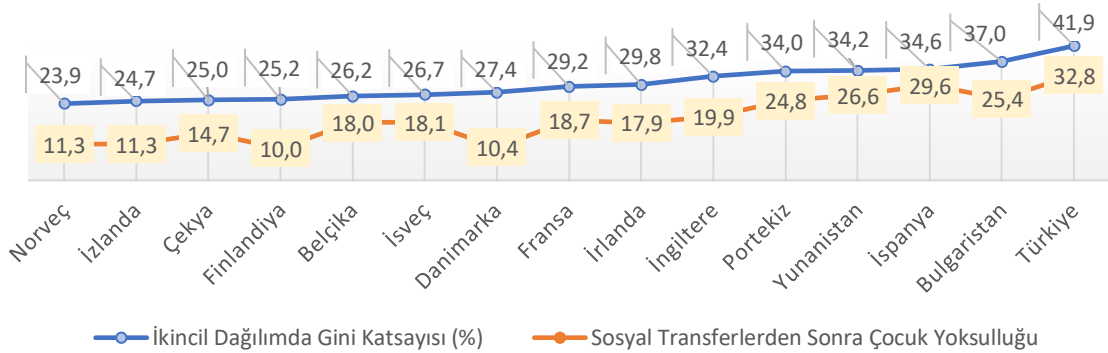
**Grafik 7: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Çocuklu Hanelerde Kişi Başı Ortalama Eşdeğer Gelir ve Çocuk Yoksulluğu (Euro, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 5 Kasım 2018)

Grafik 7’de seçilmiş kimi AB ülkeleri ve Türkiye için; çocuklu haneler için kişi başı ortalama eşdeğer gelir ve transferler sonrası çocuk yoksulluğu oranları karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir. Çocuk yoksulluğunun en önemli belirleyicilerinden biri olarak gelir düzeyinin, genel olarak daha düşük olduğu ülkelerde çocuk yoksulluğunun daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumdan sapmaların gözlemlendiği kimi ülkelerde, bu durumun muhtemel nedeni çocuk yoksulluğunu belirleyen diğer başka etmenlerin devreye girmiş olması olabilir.

**Grafik 8: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 16 Ekim 2018)

Yukarıdaki grafikte ise; ikincil dağılım için gelir eşitsizliğindeki bozukluğu yansıtan Gini Katsayısı ve sosyal transferlerden sonraki çocuk yoksulluğu karşılaştırılmıştır. Ülkelerin Gini Katsayılarına göre sıralandığı (küçükten büyüğe) grafikte, seçilen ülke örnekleri içinde bu katsayının en yüksek olduğu ülke olan Türkiye’de, çocuk yoksulluğunun da daha yüksek olduğunu görmekteyiz.

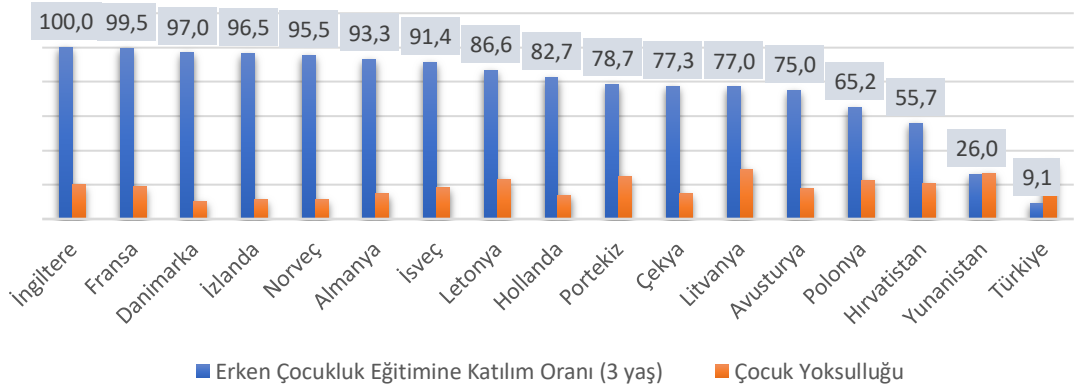
### **3.1.2.2. Eğitim**

Bu kısımda eğitimin çocuk yoksulluğu ile ilişkisi ebeveynlerin eğitime katılımı ve erken çocukluk eğitimi bağlamında ele alınacaktır.

#### **3.1.2.2.1. Erken Çocukluk Eğitimi**

Çocuk gelişimi için en önemli evrelerin başında erken çocukluk dönemi gelmektedir. Bu dönemdeki eğitim çocukların bilişsel ve sosyal yeteneklerini ortaya çıkarması ve potansiyelinin farkına varabilmesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca meseleye dolaylı olarak baktığımızda erken çocukluk eğitiminin yaygın olduğu ülkelerde, kadın istihdamının da yüksek olacağını söylemek mümkündür. Kadınların çalışma hayatına katıldığı hanelerde ise çocuklara sunulacak imkanlar da tersi durumun söz konusu olduğu hanelere göre nispeten daha fazla olacaktır.

**Grafik 9: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Erken Çocukluk Eğitimine Katılım ve Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın altındaki kesim, 2015)**



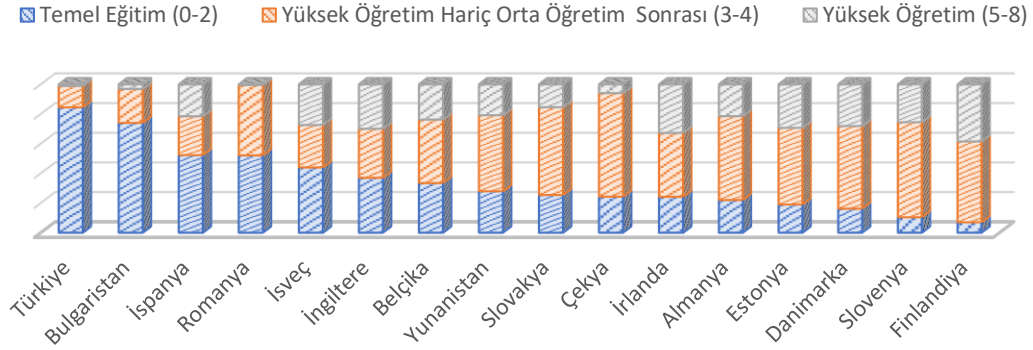
**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 28 Ekim 2018)

Yukarıdaki grafikte, erken çocukluk eğitime katılım oranlarıyla çocuk yoksulluğu oranları karşılaştırılmaktadır. Grafikte erken çocukluk eğitime katılım oranları 3 yaş baz alınarak elde edilen veriler çerçevesinde verilmiştir. Bunun nedeni OECD tarafından eğitim üzerine yapılan bir çalışmada, erken çocukluk eğitime girişte minimum ideal yaşı “3” olarak belirlenmesidir (OECD, 2013, s. 9). Grafik incelendiğinde genel olarak erken çocukluk eğitime katılımın düşük olduğu ülkelerde çocuk yoksulluğunun daha fazla olduğu görülmektedir.

#### 3.1.2.2.2. Ebeveynlerin Eğitime Katılımı

Bir ülkede ki çocuk yoksulluğunun hatta genel yoksulluğun dahi en önemli belirleyicilerinden biri ülke vatandaşlarının sahip olduğu eğitim seviyesidir. Bu bağlamda aşağıdaki grafiklerde çocuk yoksulluğunun en önemli belirleyicilerinden biri olarak seçilmiş ülkeler için ebeveynlerin eğitim seviyelerinin çocuk yoksulluğuna etkisi gösterilmeye çalışılmaktadır.

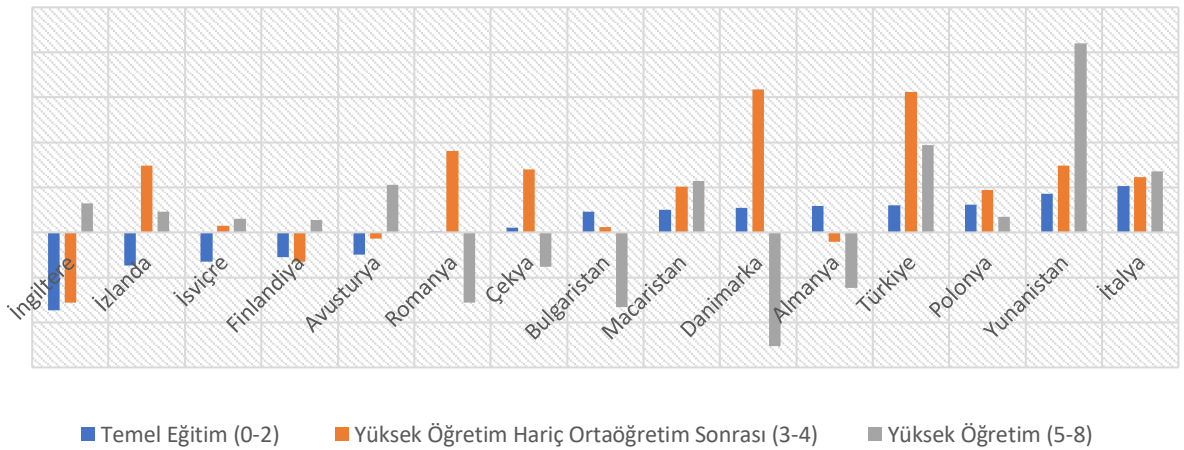
**Grafik 10: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Ebeveynlerinin Eğitime Katılım Seviyesine Göre Çocukların Oransal Dağılımı, (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanının %60’nın altındaki kesim, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 16 Ekim 2018)

Yukarıdaki grafikte görüleceği üzere seçili ülkelerde yaşayan yoksul çocukların çoğunluğunun, temel düzeyde eğitim alan ailelerde yer aldığı ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Türkiye’de yüksek öğretim düzeyinde eğitim alan ailelerin çocuklarında ki yoksulluk oranı ise %1’in altındadır. Bu durum ise Türkiye ve benzer ülkelerde çocuk yoksulluğunu azaltmada ebeveyn eğitiminin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

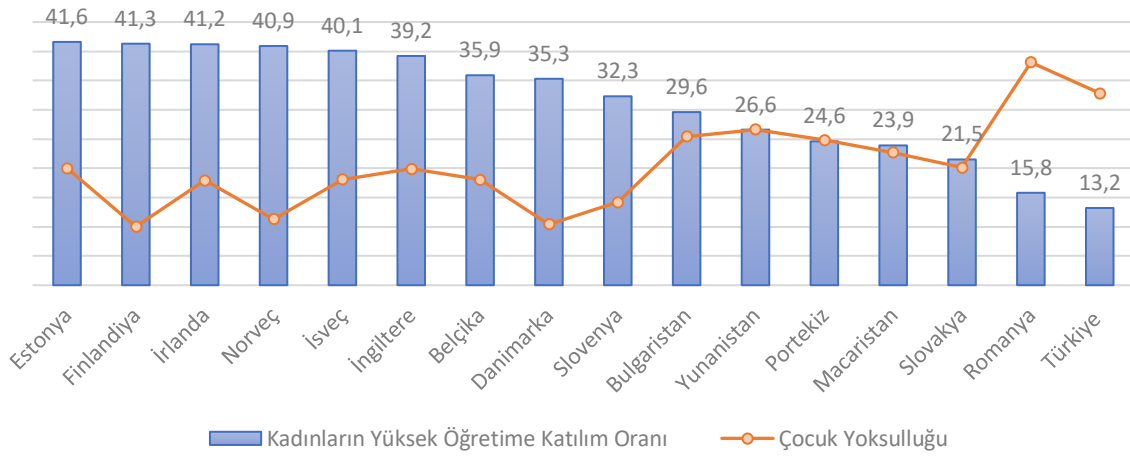
**Grafik 11: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Ebeveynlerinin Eğitim Düzeyi İle Çocuklarda Yoksulluk Riski (2008 & 2015 Arası Değişim Oranları)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 16 Ekim 2018)

Grafik 11’de ise ebeveynlerin eğitim düzeyinin çocuklardaki yoksulluk riskini etkileme oranlarının, 2015 yılında 2008 yılına göre ne oranda değişim gösterdiği ortaya konulmaktadır. Buna göre Türkiye’de her eğitim seviyesindeki ebeveyn için çocuklardaki yoksulluk riski 2015 yılında 2008 yılına göre bir artış göstermiştir. Oysa örneğin İngiltere’de belirlenen hedefler ve uygulanan politikalar doğrultusunda bu oran; (0-2) ve (3-4) eğitim seviyeleri için büyük bir düşüş göstermiştir.

**Grafik12: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Kadınların Yükseköğretime Katılımı ve Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015)**



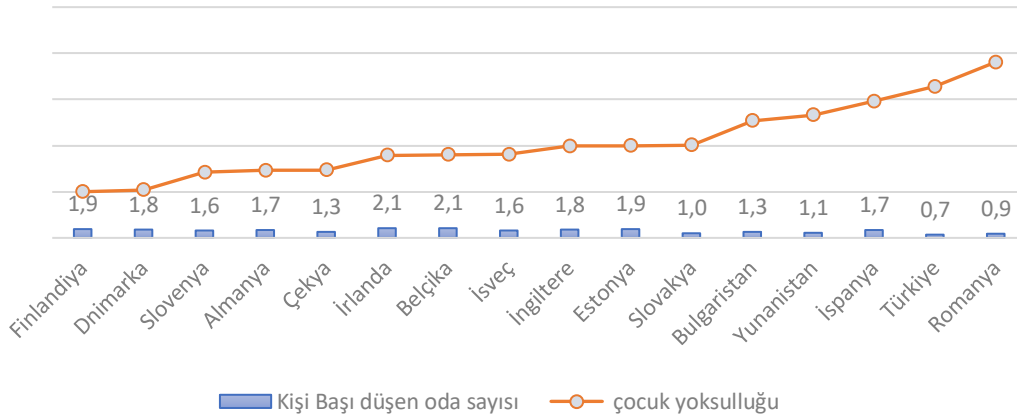
**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 16 Ekim 2018)

Benzer şekilde, kadınların yükseköğretime katılımı ve çocuk yoksulluğu arasında da tamamen doğrusal olmasa da, anlamlı bir ilişki yukarıdaki bulgular çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. Kalkınmış toplumları diğerlerinde ayıran hususların en önemlilerinden bir diğeri ise toplumdaki kadınların eğitim seviyesidir. Kadının anne ve eş rollerinin daha fazla ön planda olduğu az gelişmiş ülkelerde kadınların eğitim seviyesi de gelişmiş ülkelere göre daha düşüktür. Bunun bir sonucu olarak, bu gibi ülkelerde yoksulluk riski altında yaşayan çocukların oranının daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

### 3.1.2.3. Konut içi Yoksunluklar ve Konutun Mülkiyet Durumu

Yoksulluk sınırı altında bulunan hanelerin içinde bulunduğu durumun aynı zamanda çocuklarının da içinde bulunduğu durum olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, konutun mülkiyeti ve yapısının (konut içi kolaylıklar vs.) çocuk yoksulluğunun önemli bir belirleyicisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Yaşanılan konutun mülkiyeti ve yapısı; ebeveynlerin gelir düzeyi ile doğrudan, eğitim seviyeleri ile ise dolaylı yoldan ilişkilidir. Aşağıdaki grafiklerde konutun mülkiyet durumu ve konut içi yoksunlukların çocuk yoksulluğuyla ilişkisi karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulacaktır.

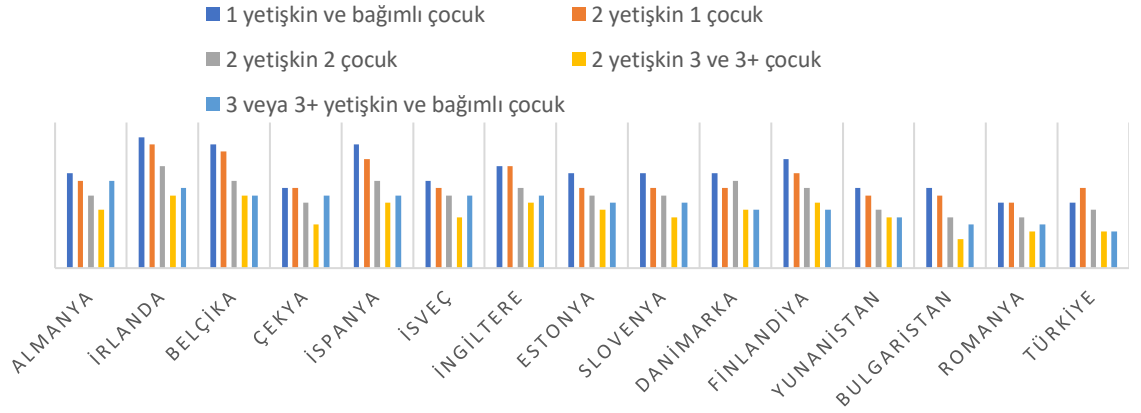
**Grafik 13: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Kişi Başı Ortalama Oda Sayısı ve Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanının %60’nın altındaki kesim, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 9 Eylül 2018)

Grafik 13’de eşdeğer fert ölçeğine göre medyanı %60’nın altındaki kesime sahip olduğu konutlarda ki kişi başına oda sayısı ile çocuk yoksulluğu arasındaki ilişki incelenmektedir. Benzer şekilde çocukların kendilerine ait bir odalarının olmadığı konutların daha fazla olduğu ülkelerde çocuk yoksulluğu da daha yüksektir. Grafik 14’de ise kişi başına düşen ortalama oda sayıları farklı hanehalkı tipleri için gösterilmektedir.

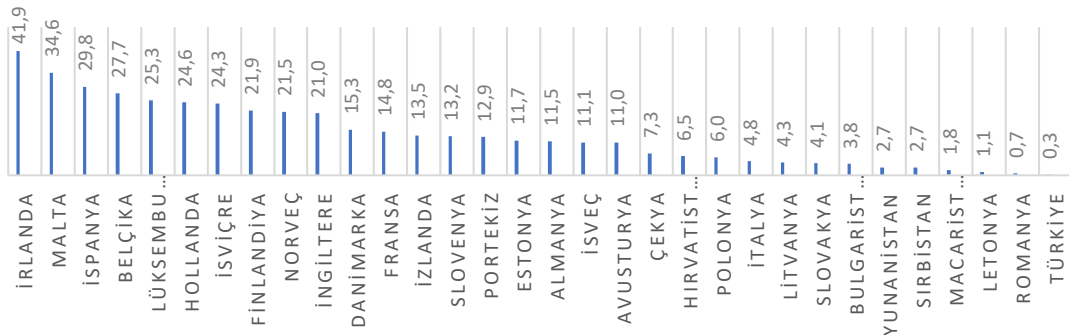
**Grafik 14: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Hanehalkı Yapısına Göre Kişi Başı Ortalama Oda Sayısı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanının %60’nın altındaki kesim, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 9 Eylül 2018)

Aşağıdaki grafikte ise yoksul (eşdeğer fert ölçeğine göre medyanının %60’nın altında) fakat yeterli büyüklükte bir konutta yaşayan çocukların oranı gösterilmektedir. Bu oran diğer tüm AB ülkelerine kıyasla Türkiye’de oldukça düşüktür

**Grafik 15: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Yeterli Büyüklükte ki Bir Konutta Yaşayan Yoksul Çocukların Oranı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanının %60, 2015)**

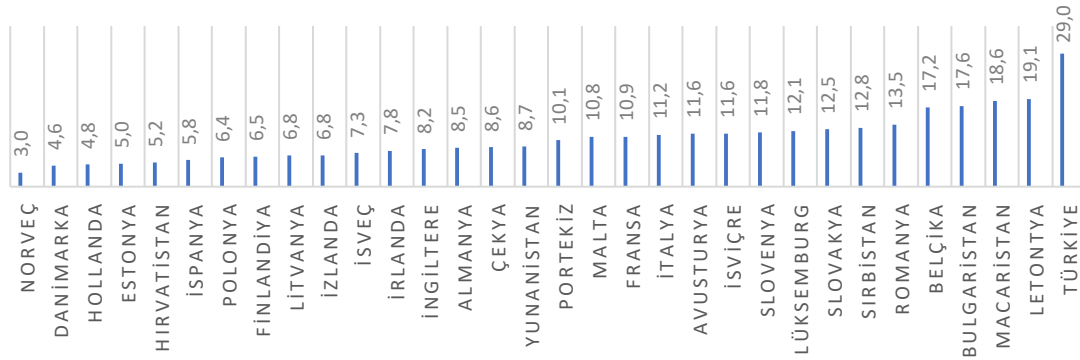


**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 16 Ekim 2018)

Grafik 16’da ise çocuk yoksulluğunun boyutu daha farklı bir açıdan ele alınmaktadır. Akademik başarı ve genel sağlık açısından önemli bir faktör olarak

yeterince güneş almayan bir konutta yaşadığı düşünülen yoksul çocukların oranı verilmektedir. Bu oranın en düşük olduğu ülkeler daha önceki verilerle paralel olarak, bazı istisnalar dışında, yine eğitim seviyesinin ve kalkınmışlığın yüksek olduğu ülkelerdir.

**Grafik 16: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Güneş Almayan Bir Konutta Yaşayan Çocukların Oranı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın Altındaki Kesim, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 16 Ekim 2018)

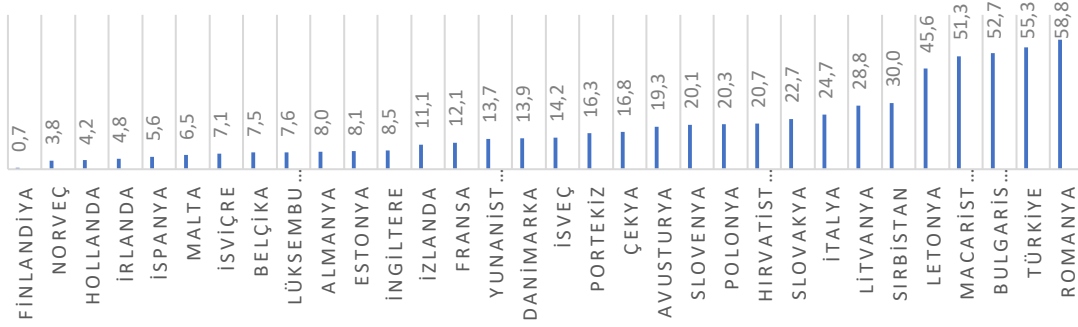
**Grafik 17: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Bilgisayar Sahibi Olmayan Yoksul Hanelerin Oranı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 9 Eylül 2018)

Yukarıdaki grafikte ise eşdeğer fert ölçeğine göre medyanın %60'nın altında gelire sahip olan çocuklu hanelerde ki, kalkınmışlık seviyesinin bir gereği ve teknoloji çağına uyum sağlamanın önemli bir unsuru olarak, bilgisayar sahipliği oranları verilmektedir. Bilgisayar sahibi olmayanların oranı her hane tipi için; Romanya, Bulgaristan, Türkiye gibi ülkelerde diğer AB ülkelerine nispeten daha yüksek seviyelerdedir. Tüm yoksul çocuklu haneler (medyanın %60'na göre) için alınan aritmetik ortalamalara göre Türkiye'de bu oran %56,88 gibi oldukça yüksek bir seviyededir.

**Grafik 18: AB Ülkeleri ve Türkiye'de Ciddi Yoksunlukların Olduğu Konutlarda Yaşayan Çocukların Oranı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60'nın Altındaki Kesim, 2015)**



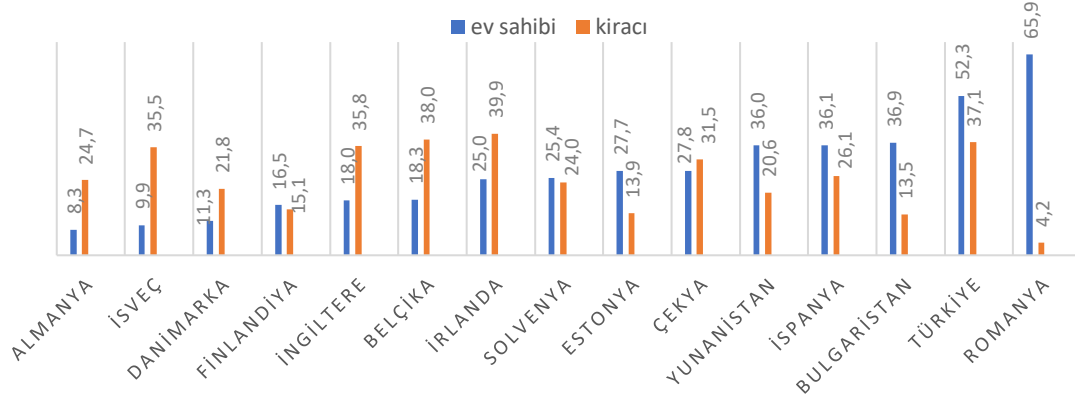
**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 16 Ekim 2018)

Benzer şekilde, konutun yapısal özellikleri ve çocuk yoksulluğuyla ilişkisine dair oransal bilgiler içeren yukarıdaki grafikte ise ciddi yoksunlukların<sup>33</sup> olduğu konutlarda yaşayan yoksul çocukların oranları verilmektedir. Burada ortaya çıkan tablo da yine diğerlerinden farklı değildir. Finlandiya, Norveç, Hollanda gibi ülkelerde bu oran, daha

<sup>33</sup> İçinde bir banyo, duş ya da su deposu bağlı bir tuvalet olmayan, çatısı sızan, duvarları, zemini ya da temeli nemli, pencerelerinin çerçeveleri çürük konutlar.

az gelişmiş ve çocuk yoksulluğunun daha yüksek olduğu Bulgaristan, Romanya, Türkiye gibi ülkelere göre açık ara daha düşüktür.

**Grafik 19: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Bağımlı Çocuğu olan Yoksul Hanelerde Konutun Mülkiyet Durumu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 9 Eylül 2018)

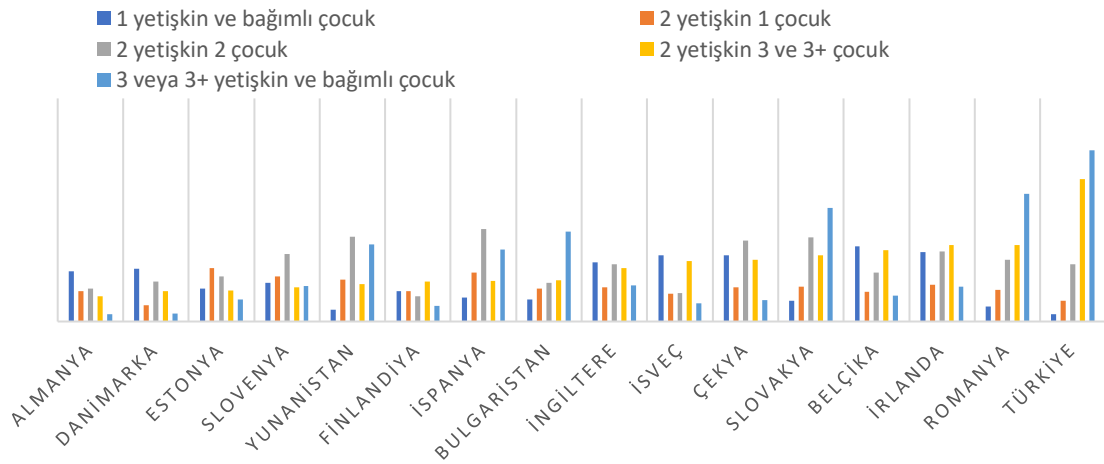
Yukarıdaki grafikte; başta Romanya, Türkiye gibi ülkelerde olmak üzere; bağımlı çocuğu olan yoksul hanelerin büyük bir kısmının ev sahibi olduğunu görmekteyiz. Bu durumun muhtemel nedenleri; kırsal alandaki yoksulluğun ve de ev sahipliğinin fazlalığı, geliri yüksek olsa bile kimi ebeveynlerin işlerinden dolayı sabit bir mülke geçmek istememesi veya aslında çocukların yaşam standartlarını artırmaya dönük ayrılması gereken gelir paylarının ailenin ev, araba gibi ortak ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılıyor olmasıdır (Yılmaz, ve diğerleri, 2011, s. 38).

#### **3.1.2.4. Hanehalkı Büyüklüğü ve Yapısı**

Çocuk yoksulluğunun belirleyicilerine/ göstergelerine dair yapılan ikinci ayırım beşerî faktörlerle ilgili unsurları içermektedir. Burada hanehalkının yapısına dair yapılan

ayrılar; hanedeki ebeveynler, diğer yetişkinler ve çocuklar üzerinden kategorize edilmektedir. İlgili grafiklerde bu durum eşdeğer fert ölçeğine göre medyanın %60'ı baz alınarak gösterilmektedir.

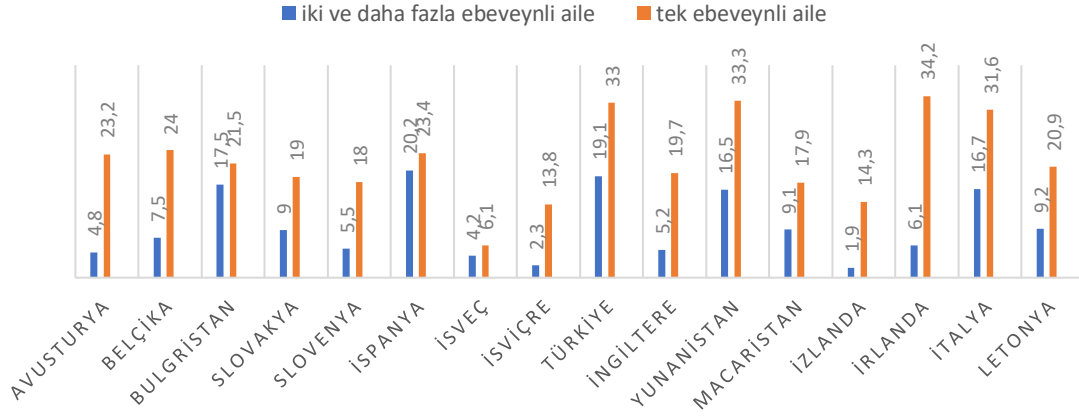
**Grafik 20: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Hanehalkı Yapısına Göre Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın altındaki kesim, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 9 Eylül 2018)

Grafik 20’de çocuğu olan hane halklarında ki yoksulluk oranları 5 farklı hanehalkı tipi için verilmiştir. Grafikten de açıkça anlaşılacağı üzere; başta Türkiye olmak üzere kimi ülkelerde, bağımlı çocuğu olan daha kalabalık hanehalklarında yoksulluk oranları açık ara daha yüksektir. Yani Türkiye’de hanehalkı boyutu çocuk yoksulluğu üzerinde etkili bir unsurdur. Ancak örneğin Almanya, Danimarka, Estonya gibi ülkelerde Türkiye’nin tersi bir durum söz konusudur. İzleyen grafikte ise hanehalkı boyutunun etkisi ebeveyn sayısı özelinde ele alınmaktadır.

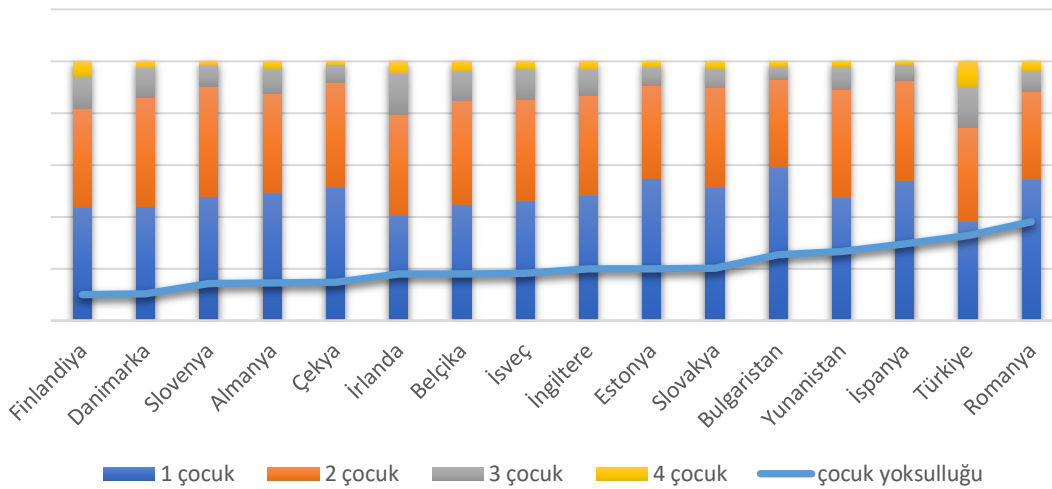
**Grafik 21: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Ebeveyn Sayısının Çocuk Yoksulluğu Riskine Etkisi 2015 (Medyan Gelirin %60’ı)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 16 Ekim 2018)

Grafikte de görüldüğü üzere tek ebeveynli hanelerde yaşayan çocuklarda ki yoksulluk oranı iki veya daha fazla ebeveynin/yetişkinin olduğu hanelere göre daha yüksektir. Yani boşanma vakalarının sıklığı ve evlilik dışı doğumların sonucunda dünyaya gelen çocuklar doğal olarak tek ebeveynli ailelerde büyümekte ve iki ve daha fazla ebeveynli ailelerde yaşayan çocuklara göre yoksulluk oranı riskiyle daha fazla karşı karşıya kalmaktadırlar.

**Grafik 22: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Hanelerde ki Çocuk Sayısı ve Çocuk Yoksulluğu 2015 (Medyan Gelirin %60’ı)**



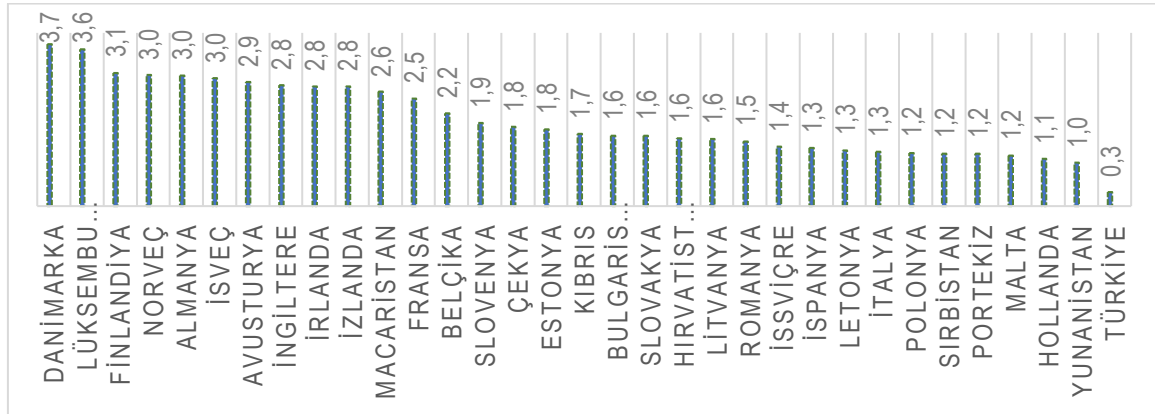
**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 16 Ekim 2018)

Yukarıdaki grafikte ise hanelerdeki çocuk sayısı ile çocuk yoksulluğu arasındaki ilişki gösterilmektedir. Buna göre hanelerde ki çocuk sayısının fazla olduğu ülkelerde genel olarak çocuk yoksulluğununsa daha yüksek olduğunu görmekteyiz.

### 3.1.2.5. Sosyal Transferler

Yoksulluk analizlerinde kullanılan yoksulluk tanımları genel olarak, transferler öncesi ve sonrası yoksulluk oranları olarak 2'ye ayrılmaktadır. Bu bağlamda, transferler öncesi ve sonrası durumda, transferlerin yönlendirildiği kesimdeki yoksulluk oranındaki farklılaşmanın/azalmanın oransal olarak fazlalığı bize transferlerin başarısı ve hangi kesimlerin hükümet politikalarında önceliğe sahip olduğu hakkında fikir vermektedir. Aşağıdaki grafikte AB ülkeleri ve Türkiye’de aile ve çocuğa yapılan sosyal koruma yardımlarının GSYH’larına oranları verilmiştir.

**Grafik 23: Aile ve Çocuğa Yapılan Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH’ye Oranlarının AB Ülkeleriyle Karşılaştırılması (2006-2015 Ortalamaları)**

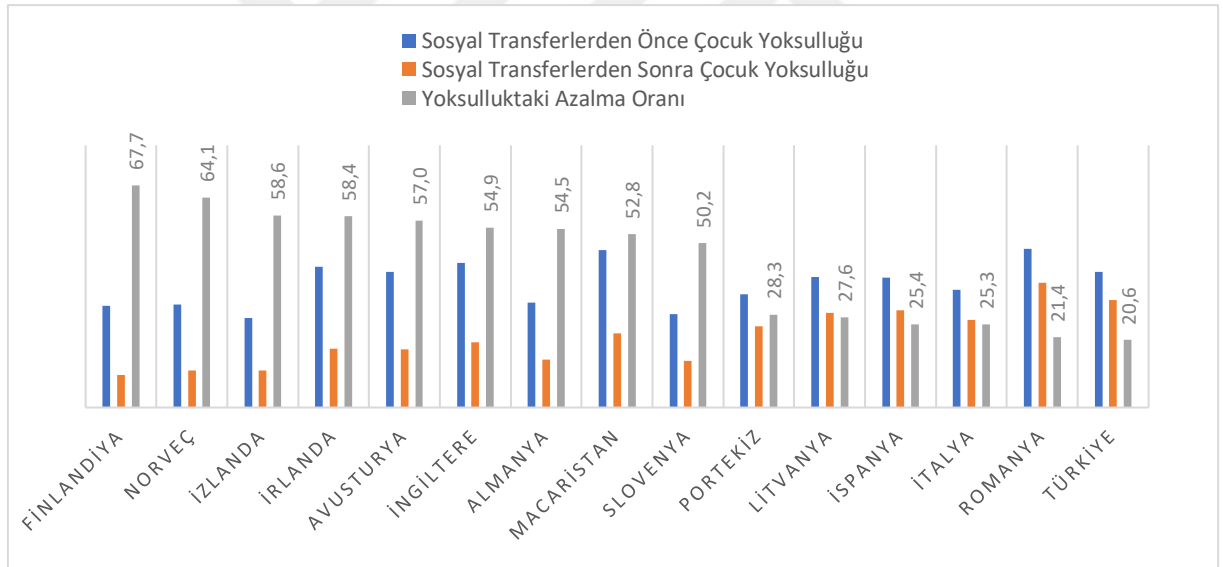


**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 2 Eylül 2018)

İlgili grafikte AB ülkeleri ve Türkiye için aile ve çocuğa yapılan sosyal koruma harcamalarının GSYH’ya oranlarının, 2006-2015 yılları ve arasındaki yıllar için aritmetik

ortalamları alınmıştır. Çocuk yoksulluğunun, yetişkin yoksulluğu başta olmak üzere yoksulluğun diğer türlerinden daha düşük olduğu ülkelerde bu ortalama oranın Türkiye'ye göre bir hayli yüksek olduğunu görmekteyiz. Buradan çıkan sonuç; Türkiye'de, aile ve çocuğa yönelik yapılan sosyal koruma harcamalarının, AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında yeterince önem verilen bir politika önceliği olmadığıdır. Dolayısıyla aile ve çocuğa yapılan yardımlara verilen önceliğin AB ülkelerine göre daha geri planda olmasının da bir sonucu olarak sosyal transferlerin çocuk yoksulluğunu azaltmadaki başarısı da diğer AB ülkelerine nispeten genel olarak daha düşüktür. Aşağıda bu durum Eurostat verileri üzerinden incelenmiştir.

**Grafik 24: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye'de Çocuk Yoksulluğunu Azaltmada Sosyal Transferlerin Başarısı (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 2 Eylül 2018)

Grafikte seçilmiş AB ülkeleri ve Türkiye için sosyal transferlerin başarısı; bu transferlerden önce ve sonra eşdeğer fert ölçeğine göre medyanın %60'ına göre ölçülen çocuk yoksulluk oranlarındaki azalma baz alınarak değerlendirilmiştir. Ayrıca 2015 yılı için seçilmiş AB ülkeleri ve Türkiye'deki çocuğa yönelik sosyal politikaların başarısını karşılaştırmaya izin veren grafik incelendiğinde; bu ülkeler içinde örneğin Romanya'da

gerek sosyal transferler öncesi gerek sosyal transferler sonrası çocuk yoksulluk oranları Türkiye'ye göre daha yüksek olmasına karşın, uygulanan politikalar sonrası çocuk yoksulluğundaki azalma oranı Türkiye'ye göre nispeten daha başarılıdır. Bu durum bize Türkiye başta olmak üzere bazı ülkelerde sosyal transferlerin tasarımı ve hedef kitleye ulaşma noktasında bir etkinlik problemiyle karşı karşıya kalındığına işaret etmektedir. Bu doğrultuda özellikle yoksulluk sınırının altında bulunan çocuklara yönelik sosyal yardımların, yoksulluk ile mücadelede istenilen etkinlik düzeyine ulaşılabilmesi için kimi yapısal sorunların varlığını tespit etmek bu politikaların başarısı açısından oldukça önemlidir.

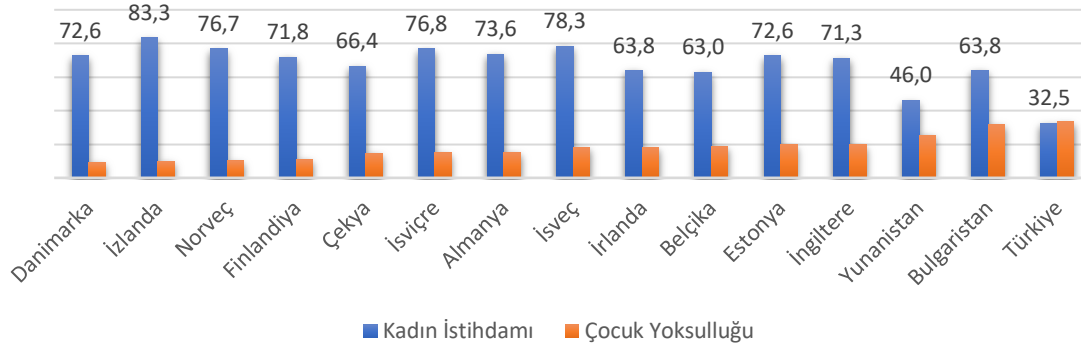
Sosyal yardımlarla hedeflenen etkinliğe ve hedef kitleye ulaşamamasının nedenleri, temel olarak kurumsal sorunlar ve potansiyel yararlanıcı sorunları olarak 2'ye ayrılmaktadır (Yılmaz, ve diğerleri, 2011, s. 59-63). Kurumsal sorunlar; kurumlar arası koordinasyon ve kurumsal kapasite sorunu (mükerrer yardımlar ve yardımların yanlış kişilere ulaşması), yoksulluk eşiğinin hesaplanmasındaki farklılıklar (her sosyal yardım türü için farklı bir yoksulluk eşiğinin baz alınması), bazı transfer harcamalarının etkinsizliği (örneğin; farklılıklar gözetilmeksizin tüm ilköğretim çocuklarına ücretsiz ders kitabı dağıtılması) ve yoksul çocuklara yapılan yardımlarla ilgili veri eksikliğidir (hanehalkı bütçe anketlerine ek olarak bir sosyal yardım bilgi alt yapısının oluşturulması gerekliliği). Potansiyel yararlanıcı sorunları ise; sosyal yardım konusunda bilgi eksikliği, yoksul olarak damgalanma korkusu ve çocukların bir kısmının nüfus cüzdanının bulunmamasıdır.

### **3.1.2.6. Kadın İstihdamı**

Çocuk yoksulluğu konusunda belirleyici olabileceği düşünülen bir diğer husus ise kadınların çalışma hayatında yer alıp almamasıdır. Kadınların anne ve eş rollerinin yanında, işgücü piyasasının bir bileşeni olması başta hanenin gelir düzeyini artırmak suretiyle pek çok açıdan çocuk refahı için oldukça önemlidir. Aşağıda yer alan grafikte

seçilmiş ülkeler için kadın istihdamı oranları, çocuk yoksulluğu verileriyle ilişkilendirilerek verilmiştir.

**Grafik 25: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Çocuk Yoksulluğu (Eşdeğer Fert Ölçeği Medyanın %60’nın altındaki kesim, 2015)**



**Kaynak:** EUROSTAT, 2018; (Erişim Tarihi 3 Kasım 2018)

Grafikte tamamen doğrusal bir ilişki olmasa da genel olarak kadın istihdamının yüksek olduğu ülkeler de çocuk yoksulluğu oranlarının düşük olduğunu söylemek mümkündür. Yani kadın istihdamını da çocuk yoksulluğunun bir bileşeni olarak görmek mümkündür. Bu yüzden devletler kadın istihdamını destekleyecek uygulamalarla da çocuk yoksulluğunu ve hatta bir bütün olarak genel yoksulluğu asgari düzeye indirebilirler.

Çocuk yoksulluğuna her ülkede farklı şekilde etkileyen bu belirleyiciler/göstergeler incelendiğinde çocuk yoksulluğunun en temeldeki 2 nedeni; özellikle iş gücü piyasasına ve eğitim sektörüne odaklanılması gerektiğini göstermektedir. Özellikle bölgesel gelişmişlik farklarını ve de çocuk yoksulluğunun nispeten düşük olduğu ülkelerde uygulanan politikaları dikkate alarak atılacak adımlar çözüme ulaşmada çok daha etkin bir yol olacaktır.

## **3.2. TÜRKİYE ve AB ÜLKELERİNDE ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ**

### **3.2.1 Türkiye ve AB Ülkelerinde Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Analiz**

Daha önceki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alındığı gibi, toplumun en kırılgan kesimi olarak nitelendirebileceğimiz çocuklar ve başta yoksulluk olmak üzere çocuklara dair problemler, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir kamusal sorun alanıdır. Yoksulluğun diğer türlerinde de olduğu gibi evrensel olarak genel kabul görmüş tek bir tanımı bulunmayan çocuk yoksulluğu meselesi, genel anlamda çocukların karşı karşıya kalmış oldukları bir yoksunluklar seti olarak düşünülebilir. Çocuk yoksulluğunun temel bir kamusal sorun alanı olarak görülmesi gerektiğine dair yapılan çalışmalarda hemfikir olunan nokta ise; eğer toplumsal olarak herhangi bir tedbir alınmazsa, çocuklarda ki yoksulluğun bir kuşaklar arası aktarım sarmalına dönüşerek gelecek yıllar boyunca bir bütün olarak toplumun refahını etkileyecek bir kısır döngüye dönüşebileceği endişesidir. Özellikle çocukların kamusal karar alma süreçlerinde bulunamamaları ve yeterince temsil edilememeleri yaşanan problemleri daha da derinleştirmektedir. Bu bağlamda çocuklardaki yoksulluğa ve refah kaybına neden olan veya neden olabilecek unsurların ortaya konulması ve bunlar üzerinde yoğunlaşılması, çocuk yoksulluğunun ortadan kaldırılması veya en aza indirilebilmesi için oldukça önemlidir. Böyle bir çerçevede hazırlanan bu bölümde, çocuk yoksulluğuna dair ele alınan temel belirleyicilerden bazılarının AB ülkeleri ve Türkiye’de ne ölçüde anlamlı olduğu panel veri analizi yöntemiyle test edilmiştir.

#### **3.2.2. Yöntem ve Veri Seti**

Matematiksel ve istatistiksel çıkarsama araçlarının kullanıldığı ve temel olarak iktisadi ölçüm anlamına gelen ekonometrik araştırma yöntemleri, teorik çerçeveyi nicel

bulgularla birleştiren bir köprü olarak düşünülebilir (Gujarati & Porter, 2012, s. 1). Ekonometrik bir araştırma yönteminin kullanılabilmesinin ön koşulu ise amaca uygun bir veri türünün tespit edilmesidir. Böyle bir analizde kullanılabilecek; yatay kesit, zaman serileri ve panel veriler olmak üzere üç çeşit veri türü bulunmaktadır (Tatoğlu, 2012, s. 1).

Bunlardan yatay kesit veriler, zaman birimi sabitken yani aynı zaman biriminde, herhangi bir değişkenin birimlere göre değişimini göstermektedir (Güriş, 2015, s. 1). Bu tanımlama da birimle kast edilen; bir ülke, bir birey, bir sektör, bir hanehalkı gibi çeşitli unsurlar olabilmektedir. Birimlere dair seçilen herhangi bir değişkenin (işsizlik, ithalat, kişi başı gelir vs.) zamanın belirli bir noktasında ki etkisini ölçmeye yarayan yatay kesit verilerin en büyük dezavantajı değişkenin yıllar içinde birimler üzerinde yarattığı etkinin gözlemlenememesi ve değişen varyans<sup>34</sup> gibi sorunlara yol açabiliyor olmasıdır (Gujarati & Porter, 2012, s. 23).

Zaman serisi verileri ise; herhangi bir değişkenin zaman içerisinde zamana göre değişimini gösteren serilerdir. Yani zaman serilerinde, tek bir birime ait değişkenin etkileri baz alınan periyod boyunca gözlemlenebilmektedir. Zaman serilerinin en büyük dezavantajı ise, etkinin tek bir birim üzerindeki incelenebiliyor olmasıdır. Zaman serilerinin önemli dezavantajlarından bir diğeri de zaman serisi verilerine dayanan çalışmaların çoğunda, kullanılan zaman serilerinin durağan olduğunun varsayılmasıdır, yani zaman serisinin ortalamasıyla varyansının zamanla düzenli bir biçimde değişmediği öngörülür (Gujarati & Porter, 2012, s. 22).

Bu iki veri türü özelinde baktığımızda hem zamana hem de birime göre analiz yapılması gerektiği durumlarda zamana ve birime göre bu iki veri türüne göre ayrı ayrı

---

<sup>34</sup> Bütün örneklem için hata teriminin varyansının sabit olmadığı duruma karşılık gelmektedir (Gujarati & Porter, 2012, s. 365).

tahmin yapılması gerekmektedir. Zamana ve birime göre değişimlerin ayrı ayrı incelenmesi ise karmaşık karşılaştırmalara neden olabilmektedir. Böyle bir durumda bu iki veri türünü birleştirecek bir verinin kullanılması yapılacak mikro ve makro analizlerin yorumlanmasını da kolaylaştıracaktır. Zaman serisi ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesiyle oluşan bu tarz veriler “Longitudinal Veri” veya “Havuzlanmış Veri (Pooled Data)” olarak adlandırılmaktadır. Zaman ve yatay kesit boyutları farklılık gösterebilen bu tarz verilerde, yatay kesit birimlerinin değişmeden kaldığı ve böylelikle zamana göre aynı birimler kümesinin değişiminin gösterildiği longitudinal veya havuzlanmış verilere “Panel Veri” adı verilmektedir (Güriş, 2015, s. 2).

Yatay kesit ve zaman serisi verilerinin birleştirildiği panel veriler, zaman boyutuna sahip yatay kesit veriler olarak da ifade edilebilmektedir. Panel veri ile tahmin edilen bir regresyon modelidir. Bu bağlamda klasik regresyon modellerinde olduğu gibi panel veride de bir bağımlı değişken ile bir veya daha çok açıklayıcı değişkenin yer alması gerekmektedir. Ayrıca modelde bir hata terimi ile birime ve zamana göre değişimi gösteren farklı indislerinde yer alması gerekmektedir. Bu doğrultuda oluşturulacak bir panel veri modeli aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad [i=1,...,N] ; [t=1,...,T]$$

Yukarıda yer alan denklemde i: alt indisi birimleri, t: alt indisi ise zaman boyutunu ifade etmektedir. Eşitliğin sol tarafında yer alan Y: bağımlı değişkeni ifade ederken, eşitliğin sağında yer alan  $\alpha$ : sabit parametreyi,  $X_k$ : açıklayıcı değişkeni,  $\beta$ : eğim parametresini ve son olarak u: hata terimini göstermektedir (Tatoğlu, 2012, s. 4). Bu şekilde denkleme dökülebilen panel verinin, yatay kesit veya zaman serisi yerine kullanımında; bazı avantajları olabileceği gibi yol açacağı kimi kısıtlamalarda söz konusu olabilmektedir (Güriş, 2015, s. 9-10; Tatoğlu, 2012, s. 9-14).

#### *Panel Verinin Avantajları;*

- ✓ Panel veriler, yatay kesit veya zaman serisi verilerinin kullanılmasına kıyasla daha karmaşık modellerin analiz edilmesine imkân sağlamaktadır.
- ✓ Panel veride zaman ve birim birlikte ele alındığından gözlem sayısı daha fazla olacak, böylece verilerden daha fazla bilgi elde edilecek, serbestlik derecesi artacak, daha az kısıtlayıcı varsayımlar yapılacak ve parametre tahminlerinin güvenilirliği de fazla olacaktır.
- ✓ Yatay kesit verileri ve zaman serisi ile tahmin edilen modellerin sonuçları sapmalı olabilir, böyle bir riskten dolayı birimlerin heterojenliği kontrol edilemez. Ancak panel veriyle birimlerin heterojenliği kontrol edilebilir.
- ✓ Daha çok zaman serisi ile yapılan çalışmalarda görülen çoklu doğrusal bağlantı problemi, yani bağımsız değişkenler arasında kuvvetli ilişki olma olasılığı, panel veride gözlem sayısının ve böylelikle serbestlik derecesinin fazlalığına bağlı olarak azalacaktır.
- ✓ Yatay kesit ve zaman serisinde ihmal edilen değişkenler söz konusu olduğunda tahmin sonuçları sapmalı çıkabilir. Ancak ihmal edilen değişkenler birime ve zamana göre değişmeyen değişkenler olabilir. Böyle bir durumda panel veri ile sapma kontrol edilebilir.

#### *Panel Verinin Dezavantajları;*

- ✓ Panel veride karşılaşılan en önemli kısıtlardan biri veri toplama ile ilgilidir. Bazı durumlarda verinin zaman ve birim boyutunda eksiklikler ortaya çıkabilmektedir.
- ✓ Panel veri ile yapılan araştırmalarda genellikle zaman boyutu, birim boyutundan daha kısa olmaktadır. Bu durum asimptotik tahmin ve serbestlik derecesi sorunu ortaya çıkarabilmektedir. Zaman boyutu birim

boyutundan kısa olan panellere “kısa panel”, zaman boyutu birim boyutundan uzun olan panellere “uzun panel” denilmektedir.

- ✓ Veri setinin geniş olması sebebiyle ölçüm hatalarının fazla olması, hata teriminin çoğu zaman sapmalı olması ve bu sapmaların tutarsız ve anlamlı olmayan tahminlere yol açması söz konusu olabilmektedir

Çalışmamız bağlamında başvurduğumuz doğrusal panel veri modelleri, parametrelerin birim ve/veya zamana göre değer almasına bağlı olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma da sabit ve eğim katsayılarının sabit olması veya birime / zamana göre değişken olması üzerinden bir ayrım yapılmaktadır. Panel veri analizlerinde daha çok sabit katsayısı, değişken modeller ile ilgilenilmektedir. Genel olarak panel verilerde kullanılan en temel modeller; Havuzlanmış En Küçük Kareler (POLS), Rassal Etkili (RE) model ve Sabit Etkili modeldir (FE).

Havuzlanmış En Küçük Kareler olarak bilinen tahmin yönteminde gerek sabit parametre gerekse eğim parametreleri için birimde ve zamanda<sup>35</sup> herhangi bir değişim söz konusu değildir. Ancak bazı durumlarda her bir birimde gözlemlenemeyen birim etkileri ortaya çıkabilmektedir. Eğer bu etkiler, hata terimi gibi tesadüfî bir değişken olarak düşünülüyorsa” rassal etkiler” söz konusu olmaktadır. Diğer yandan bu etkilere, her bir yatay kesit gözlem için tahmin edilen bir parametre gibi davranılıyorsa “sabit etkiler” söz konusu olmaktadır (Tatoğlu, 2012, s. 79). Bu 3 model arasında hangisinin daha etkin olduğun karar verilirken, yaygın olarak kullanılan dört test mevcuttur. Uygun modelin belirlenmesinde kullanılan yöntemler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

---

<sup>35</sup> Panel veri, pek çok birimin ve zaman boyutunun bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Panel veriyi oluşturan her bir birimin özelliklerini yansıtan değişkene “birim etki” ismi verilirken, her bir zaman diliminin kendine has özelliklerini yansıtan etkiye ise “zaman etkisi” denilmektedir. Bunlardan birim etki, birimlere göre değişen ve zamana göre sabit bir değişken iken, zaman etkisi, birimlere göre sabit zamana göre değişen bir değişkendir. Uygulamalarda daha çok birim etkinin olduğu durumlarla karşılaşılmaktadır (Tatoğlu, 2012, s. 5).

**Tablo 5: Uygun Modelin Belirlenmesi**

| Breusch-Pagan Testi ( RE)             | Wald / F testi (FE)                   | Uygun Model             |
|---------------------------------------|---------------------------------------|-------------------------|
| $H_0$ reddedilirse: (RE) uygun        | $H_0$ reddedilirse: (FE) uygun        | Hausman Testi ile seçim |
| $H_0$ reddedilmezse: (RE) uygun değil | $H_0$ reddedilirse: (FE) uygun        | (FE) uygun              |
| $H_0$ reddedilirse: (RE) uygun        | $H_0$ reddedilmezse: (FE) uygun değil | (RE) uygun              |
| $H_0$ reddedilmezse: (RE) uygun değil | $H_0$ reddedilmezse: (FE) uygun değil | (POLS) uygun            |

**Kaynak:** (Özer & Kılınç, 2014, s. 85)

Tabloda görüldüğü üzere, sabit veya rassal etkili modelin seçimi konusunda bazen bir ön bilgiye sahip olabiliriz. Ama böyle bir durumla nadiren karşılaşmaktadır. Bu nedenle, bu iki model arasında seçim yaparken çoğunlukla Hausman testine başvurulmaktadır (Güriş, 2015, s. 37). Bunun nedeni, yapılan testler neticesinde birim veya zaman etkilerinin olabileceği tahmin edilmişse, bu etkilerin sabit mi tesadüfi mi olduğuna karar verilmesi gerekliliğidir.

Hausman testinde boş hipotez ( $H_0$ ); açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon olmadığını ve bu nedenle her iki tahminci arasında farkın çok küçük olacağı beklenildiğinden rassal etkiler tahmincisinin daha uygun olduğunu varsaymaktadır. Alternatif hipotezde ise ( $H_A$ ); açıklayıcı değişkenlerle birim etkinin korelasyonlu olduğu yani rassal etkiler tahmincisinin sapmalı olduğu bu yüzden de sabit etkiler modelinin uygun olduğu varsayılmaktadır (Tatoğlu, 2012, s. 180). Neticede, anlam düzeyinden büyük çıkan değerler için  $H_0$  hipotezi, tersi durum için ise  $H_A$  hipotezi kabul edilmektedir.

**$H_0$ :  $E(u_{it}/X_{it}) = 0$**  (rassal etkiler modele uygundur)

**$H_A$ :  $E(u_{it}/X_{it}) \neq 0$**  (sabit etkiler modele uygundur)

Bu çerçevede yapılacak olan analizde; literatürde çocuk yoksulluğunun belirleyicisi olarak düşünülen unsurların, çocuk yoksulluğu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olup olmadığı ve bu etkinin ne boyutta olduğu test edilecektir. Örnekleme yer alan Avrupa bölgesinde ki ülkeler, Dünya Bankası veri tabanından elde edilen kişi başı GDP

verileri baz alınarak iki gruba ayrılmıştır. Birinci grupta ki ülkeler; Belçika, Danimarka, Almanya, Lüksemburg, İrlanda, İzlanda, Fransa, Hollanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç, İngiltere, Norveç, İsviçre ve İtalya'dan oluşmaktadır. Bu ülkelerde 2017 yılı için kişi başı GDP 30.000 \$'ın üzerindedir. Kişi başı GDP'nin 30.000 \$'ın altında olduğu ikinci grup ülkeler ise; Bulgaristan, Çekya, Estonya, Yunanistan, İspanya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya ve Türkiye'den oluşmaktadır. Ayrıca bütün örneklerde ve denklemlerde kullanılan veri seti dengeli panel<sup>36</sup> durumundadır. Kullanılan veri setindeki değişkenler ve açıklamaları ise aşağıda verilmiştir:

| No                          | Değişkenler* | Değişkenlerin Açıklamaları                                                                       |
|-----------------------------|--------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Bağımlı Değişkenler</b>  |              |                                                                                                  |
| 1                           | beforecy     | Sosyal transferlerden önce çocuk yoksulluğu oranı                                                |
| 2                           | aftercy      | Sosyal transferlerden sonra çocuk yoksulluğu oranı                                               |
| <b>Bağımsız Değişkenler</b> |              |                                                                                                  |
| 1                           | bfrgini      | Sosyal transferlerden önce Gini                                                                  |
| 2                           | afrgini      | Sosyal transferlerden sonra Gini                                                                 |
| 3                           | bgdp         | Sosyal transferlerden önce kişi başı eşdeğer medyan gelir Euro (ln)                              |
| 4                           | agdp         | Sosyal transferlerden sonra kişi başı eşdeğer medyan gelir Euro (ln)                             |
| 5                           | sky          | Aile ve çocuğa yönelik sosyal koruma yardımlarının GDP'ye oranı                                  |
| 6                           | kadini       | Kadın istihdamı oranı                                                                            |
| 7                           | tekebe       | Tek ebeveynle yaşayan çocukların oranı                                                           |
| 8                           | p80p20       | Gelir eşitsizliği (oran)                                                                         |
| 9                           | yuksekeg     | Ebeveynlerin eğitime katılım durumu: yükseköğretim (5-8) (eşdeğer medyan gelirin %60'nın altı)   |
| 10                          | ikiyetuccoc. | 3 ve daha fazla bağımlı çocuk ve 2 yetişkinli hanehalkı (eşdeğer medyan gelirin %60'nın altı)    |
| 11                          | kiraci       | Bağımlı çocuğu olan ve kirada oturan haneler (eşdeğer medyan gelirin %60'nın altındakiler)       |
| 12                          | odasay       | Eşdeğer medyan gelirin %60'nın altında gelire sahip olan hanelerde kişi başı ortalama oda sayısı |

\*Çalışmada kullanılan bütün değişkenlere ait veriler Eurostat' tan çekilmiştir.

Yapılan analizlerde birinci grupta yer alan 15 ülke ve ikinci grupta yer alan 16 ülke için 2006-2015 yıllarını içeren 10 yıllık veriler kullanılmıştır. Kamu programı olarak hükümetler tarafından aktarılan sosyal transferlerden önceki ve sonraki çocuk yoksulluğu

<sup>36</sup> Panel veri analizlerinde kullanılacak yöntemler zaman boyutunun yapısına bağlı olarak dengeli ve dengesiz panel veri olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan dengeli panel durumunda, her bir zaman boyutuna (T)ait gözlemler, yatay kesitte yer alan tüm birimler (i=1,2,3,...,N) için aynıdır. Dengesiz panelde ise en az bir birime ait gözlem farklı sayıdadır (Güriş, 2015, s. 3; Tatoğlu, 2012, s. 5).

oranları bağımlı değişken olarak esas alınmıştır. Her bir bağımlı değişken için kurulan denklemler; hanehalkı gelir düzeyleri, yaşanan konutun mülkiyet durumu, konut içi imkanlar, hanehalkı büyüklüğü ve yapısı ile ebeveynlerin eğitime katılımı ve aile ve çocuğa yönelik sosyal koruma yardımlarının GDP'ye oranlarını içeren açıklayıcı değişkenler üzerinden ele alınmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler ise aşağıda yer alan regresyon modelleri çerçevesinde analiz edilmiştir:

|                         |                                                                                                                              |     |
|-------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| BİRİNCİ GRUP<br>ÜLKELER | $beforecy_{it} = \beta_0 + \beta_1 bfrgini_{it} + \beta_2 bgdp_{it} + \beta_3 kadini_{it} + vit$                             | (1) |
|                         | $beforecy_{it} = \beta_0 + \beta_1 p80p20_t + \beta_2 yuksekeg_{it} + \beta_3 odasay_{it} + vit$                             | (2) |
|                         | $beforecy_{it} = \beta_0 + \beta_1 ikiyetuccoc_{it} + \beta_2 odasay_{it} + \beta_3 tekebe_{it} + \beta_4 kiraci_{it} + vit$ | (3) |
|                         | $aftercy_{it} = \beta_0 + \beta_1 afrgini_{it} + \beta_2 agdp_{it} + \beta_3 kadini_{it} + vit$                              | (4) |
|                         | $aftercy_{it} = \beta_0 + \beta_1 p80p20_t + \beta_2 yuksekeg_{it} + \beta_3 odasay_{it} + vit$                              | (5) |
|                         | $aftercy_{it} = \beta_0 + \beta_1 ikiyetuccoc_{it} + \beta_2 odasay_{it} + \beta_3 tekebe_{it} + \beta_4 kiraci_{it} + vit$  | (6) |
|                         | $aftercy_{it} = \beta_0 + \beta_1 sky_{it} + \beta_2 agdp_{it} + \beta_3 afrgini_{it} + vit$                                 | (7) |
| İKİNCİ GRUP<br>ÜLKELER  | $beforecy_{it} = \beta_0 + \beta_1 bfrgini_{it} + \beta_2 bgdp_{it} + \beta_3 kadini_{it} + vit$                             | (1) |
|                         | $beforecy_{it} = \beta_0 + \beta_1 p80p20_t + \beta_2 yuksekeg_{it} + \beta_3 odasay_{it} + vit$                             | (2) |
|                         | $beforecy_{it} = \beta_0 + \beta_1 ikiyetuccoc_{it} + \beta_2 odasay_{it} + \beta_3 tekebe_{it} + \beta_4 kiraci_{it} + vit$ | (3) |
|                         | $aftercy_{it} = \beta_0 + \beta_1 afrgini_{it} + \beta_2 agdp_{it} + \beta_3 kadini_{it} + vit$                              | (4) |
|                         | $aftercy_{it} = \beta_0 + \beta_1 p80p20_t + \beta_2 yuksekeg_{it} + \beta_3 odasay_{it} + vit$                              | (5) |
|                         | $aftercy_{it} = \beta_0 + \beta_1 ikiyetuccoc_{it} + \beta_2 odasay_{it} + \beta_3 tekebe_{it} + \beta_4 kiraci_{it} + vit$  | (6) |
|                         | $aftercy_{it} = \beta_0 + \beta_1 sky_{it} + \beta_2 agdp_{it} + \beta_3 afrgini_{it} + vit$                                 | (7) |

(1) ve (4) nolu denklemlerde; sırasıyla bağımlı değişken olarak sosyal transferlerden önceki ve sonraki çocuk yoksulluk oranlarını etkileyen gelir düzeyi ve gelir eşitsizliği ile ilgili faktörler analiz edilmiştir. Bu bağlamda (1) nolu denklem için bağımsız değişkenler sosyal transferlerden önce Gini Katsayısı, sosyal transferlerden önce kişi başı ortalama eşdeğer gelir ve kadın istihdamıdır. Bunlardan gelir eşitsizliği göstergeleri olan; Gini Katsayısı ile sosyal transferlerden önceki çocuk yoksulluğu arasında pozitif yönlü bir ilişki, sosyal transferlerden önce kişi başı ortalama eşdeğer gelir ve kadın istihdamı ile de negatif yönlü bir ilişki çıkması beklenmektedir. Benzer etkilerin transferler sonrası durum için analiz edildiği (4) nolu denklemde ise Gini Katsayısı ve kişi başı ortalama eşdeğer gelir tutarları transferlerin etkisi dahil edilerek analize sokulmuştur. Burada da benzer şekilde, sosyal transferlerden sonraki çocuk

yoksulluğuyla sosyal transferlerden sonra ki Gini Katsayısı arasında pozitif, diğer iki değişkenle ise negatif yönlü bir ilişki çıkması beklenmektedir.

(2) ve (5) nolu denklemlerde ise gerek transferler öncesi gerekse transferler sonrası çocuk yoksulluğunun, ebeveynlerin eğitim düzeyi, kişi başı düşen oda sayısı ve gelir eşitsizliği ile olan ilişkisine bakılmıştır. Bu bağlamda; hanehalkı harcanabilir eşdeğer medyan gelirinin %60'nın altında gelire sahip olan ve yükseköğretim düzeyinde eğitime sahip ebeveynlerin oranının, çocuk yoksulluğu üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu incelenmiştir. Beklenen sonuç; eğitim seviyesi yükseldikçe, çocuk yoksulluğunun azalacağı ve gelir eşitsizliğinin daha derin olması durumunda da çocuk yoksulluğunun artacağı yönündedir.

(3) ve (6) nolu denklemlerde ise; sosyal transferler öncesi ve sonrası çocuk yoksulluğunun hanehalkı büyüklüğü ve yapısı ile ilişkisine, konutun mülkiyet durumu ve kişi başı düşen oda sayısı da dahil edilerek bakılmıştır. Buna göre çocuk nüfusun fazla olduğu hanelerde ve tek ebeveynli hanelerde çocuk yoksulluğunun daha yüksek çıkması beklenmektedir. Ayrıca kişi başına düşen oda sayısının fazla olmasının ya da bir başka deyişle hanede çocuğun rahatça kullanabileceği bir yaşam alanının olmasının, çocuk yoksulluğu üzerinde negatif yönlü bir etki ortaya çıkarması beklenmektedir. Konutun mülkiyet durumunun etkisinin yönü ve boyutu ise çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Ancak literatür taraması neticesinde elde edilen bulgularda (Haurin, Parcel, & Haurin, 2002; Yılmaz, ve diğerleri, 2011) gelişmiş ülkelerde yoksul, çocuklu hanelerin daha çok kiracı olunan konutlarda, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise ev sahibi olunan konutlarda yaşadığı iddia edilmektedir.

Son olarak (7) nolu denklemde ise; aile ve çocuğa yapılan sosyal koruma yardımlarının, çocuk yoksulluğu üzerindeki etkisine ve bu etkinin boyutuna bakılmıştır.

Burada sosyal transferlerin etkisine bakılmasından dolayı her iki ülke gruba için de kullanılan tek bağımlı değişken sosyal transferlerden sonraki çocuk yoksulluğudur. Aile ve çocuğa yönelik sosyal koruma yardımlarının GDP içinde daha fazla yer tutmasının çocuk yoksulluğunu azaltması beklenmektedir.

### **3.2.3.Ampirik Sonuçlar ve Bulgular**

Yapılan ampirik çalışmada ki temel amaç; yukarıda kurulan denklemlere ilişkin 2006-2015 yıllarına ait, Eurostat'tan elde edilen veriler çerçevesinde çocuk yoksulluğuna dair seçilmiş belirleyicilerin, sosyal transferler öncesi ve sonrası çocuk yoksulluğu üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığının tespiti ve bu etkinin yönünün ve boyutunun belirlenmesidir. Stata 14 programı kullanılarak yapılan panel veri analizinde Havuzlanmış En Küçük Kareler (POLS), Sabit Etkiler (FE) ve Rassal Etkiler (RE) modeli uygulanmıştır. Her üç model yapısı da temelde yatay kesit bağımlılık, otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olmadığı varsayımına dayanmakla birlikte, bu varsayımların test edilmesi gerekmektedir. Test sonucunda varsayımlardan bir veya birkaçının ihlali durumunda dirençli tahminciler veren yöntemlerle etkinlik kaybının önüne geçmek mümkündür (Güriş, 2015, s. 71). Aşağıdaki tabloda her iki ülke grubu için kurulan denklemlere ait temel varsayımlar, çeşitli test istatistikleriyle sınanmıştır.

**Tablo 6: Panel Veride Temel Varsayımların Sınanması**

|                      | Denklemler | Değiştirilmiş Wald Testi (Prob>chi2) | Levene - Brown, Forsythe (Pr > F) |            |            | Baltagi Wu LBI |                | Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Testi (Prob > chi2) | Wooldridge Testi (Prob>f) |
|----------------------|------------|--------------------------------------|-----------------------------------|------------|------------|----------------|----------------|---------------------------------------------------|---------------------------|
|                      |            |                                      | W0                                | W50        | W10        | Durbin-Watson  | Baltagi Wu LBI |                                                   |                           |
| Birinci Grup Ülkeler | 1          | 0.0000                               | 0.00000006                        | 0.00007438 | 0.00000041 | 0.87992708     | 1.1710727      | 0.0371                                            | 0.0023                    |
|                      | 2          | 0.0000                               | 0.00000006                        | 0.00007438 | 0.00000041 | 0.87942278     | 1.0979591      | 0.0782                                            | 0.0017                    |
|                      | 3          | 0.0000                               | 0.00000006                        | 0.00007438 | 0.00000041 | 1.0472389      | 1.2815066      | 0.0777                                            | 0.0057                    |
|                      | 4          | 0.0000                               | 0.00000006                        | 0.00007438 | 0.00000041 | 1.2646703      | 1.5116217      | 0.0110                                            | 0.0256                    |
|                      | 5          | 0.0000                               | 0.00000006                        | 0.00007438 | 0.00000041 | 1.1667534      | 1.4795597      | 0.3064                                            | 0.0081                    |
|                      | 6          | 0.0000                               | 0.00000006                        | 0.00007438 | 0.00000041 | 1.1095407      | 1.3869934      | 0.0089                                            | 0.0006                    |
|                      | 7          | 0.0000                               | 0.00000006                        | 0.00007438 | 0.00000041 | 1.2222563      | 1.4753125      | 0.8540                                            | 0.0263                    |
| İkinci Grup Ülkeler  | 1          | 0.0000                               | 0.00099913                        | 0.00327773 | 0.00101017 | 0.99361466     | 1.2830893      | 0.2053                                            | 0.0037                    |
|                      | 2          | 0.0000                               | 0.00099913                        | 0.00327773 | 0.00101017 | 0.85676319     | 1.1109233      | 0.1548                                            | 0.0000                    |
|                      | 3          | 0.0000                               | 0.00099913                        | 0.00327773 | 0.00101017 | 0.9096622      | 1.1884897      | 0.7659                                            | 0.0005                    |
|                      | 4          | 0.0000                               | 0.00099913                        | 0.00327773 | 0.00101017 | 1.2267618      | 1.5250741      | 0.1683                                            | 0.8096                    |
|                      | 5          | 0.0000                               | 0.00099913                        | 0.00327773 | 0.00101017 | 1.2349558      | 1.4984586      | 0.5382                                            | 0.4455                    |
|                      | 6          | 0.0000                               | 0.00099913                        | 0.00327773 | 0.00101017 | 1.4282662      | 1.7155968      | 0.7786                                            | 0.1362                    |
|                      | 7          | 0.0000                               | 0.00099913                        | 0.00327773 | 0.00101017 | 1.2523946      | 1.5249874      | 0.5893                                            | 0.7404                    |

\*ilk modelimiz olan **değiştirilmiş Wald testinde**, (FE) modeli için değişen varyansa sorununa bakılmıştır. Bu testte  $H_0$  : birimlere göre değişen varyans sorunu olmadığına işaret etmektedir. Buna göre bütün denklemler için (FE) de değişen varyans problemi vardır. **Levene - Brown, Forsythe testinde** ise (RE) için değişen varyans problemine bakılmıştır. Yine bütün modellerde gerek ilk olarak Levene tarafından ortaya atılan **W0**, test istatistikinde gerekse daha sonra Brown ve Forsythe tarafından ortaya atılan **W50** ve **W10** test istatistiklerine göre bütün denklemler için (RE) ‘de değişen varyans sorunu vardır. Yine  $H_0$  ; değişen varyansın olmadığını göstermektedir. **Baltagi Wu LBI** testinde ise otokorelasyon sorunu test edilmiştir. Burada çıkan sonuçların ikiye yakın olması, birinci mertbe otokorelasyon olmadığını yani  $H_0$  ‘ın reddedilemeyeceğini göstermektedir. Denklemlerimizde genel anlamda otokorelasyon sorunun var olduğunu görmekteyiz. **Breusch-Pagan / Cook-Weisberg** testinde ise POLS modeli için değişen varyans sorunu sınanmaktadır.  $H_0$  ; sabit varyans olduğu üzerine kuruudur. Son olarak **Wooldridge** testinde ise yine POLS modeli için otokorelasyon sorunu test edilmektedir. Burada da boş hipotezin reddedilmesi modelde birinci mertbe otokorelasyon sorunu olduğuna işaret etmektedir.

Yukarıda çıkan sonuçlar neticesinde modellerimizde değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden modeller tahmin edilirken daha etkin sonuçlara ulaşmak ve modeldeki temel varsayımlardan sapmaları düzeltmek amacıyla robust (dirençli standart hatalar) kullanılmıştır. Ayrıca tablo 5’te verilen bilgiler neticesinde gerek “F” gerekse de “Breush-Pagan” test istatistiklerine göre tüm modellerde  $H_0$  hipotezi reddedildiği için (FE) ve (RE) modelleri arasında seçim yapılırken Hausman testine başvurulmuştur. Ancak, aşağıda panel veri çıktılarının

gösterildiği tablolarda Hausman'a göre seçilen modelin dışında, POLS yönteminin sonuçlarına da yer verilmiştir.

**Tablo 7: Panel Veri Analiz Sonuçları 1 (Direnci Standart Hatalar ile Tahmin Edilmiş)**

| Bağımlı Değişken: <i>beforecy</i> (1) |                           |                        | Bağımlı Değişken: <i>beforecy</i> (1) |                           |                         |
|---------------------------------------|---------------------------|------------------------|---------------------------------------|---------------------------|-------------------------|
| 1.grup                                | POLS                      | FE Modeli              | 2.grup                                | POLS                      | FE Modeli               |
| bgdp                                  | 2.342049<br>(4.13)        | -7.080592**<br>(-2.70) | bgdp                                  | -6.377687 ***<br>(-8.83)  | -0.2702296<br>(-0.16)   |
| bfrgini                               | 0.4467858***<br>(4.13)    | 0.2639342*<br>(2.03)   | bfrgini                               | 0.4561163***<br>(5.28)    | 0.608776 ***<br>(4.22)  |
| kadini                                | -0.3536032 ***<br>(-5.57) | 0.1867257<br>(0.70)    | kadini                                | -0.1388691***<br>(-5.65)  | -0.1831638<br>(-1.39)   |
| sabit                                 | 3.76302<br>(0.68)         | 77.75659**<br>(2.83)   | sabit                                 | 76.97392***<br>(8.58)     | 19.98748<br>(0.97)      |
| N                                     | 149                       | 149                    | N                                     | 159                       | 159                     |
| F test (p)                            | 0.0000                    | 0.0523                 | F test (p)                            | 0.0000                    | 0.0000                  |
| Ülke Sayısı                           | 15                        | 15                     | Ülke Sayısı                           | 16                        | 16                      |
| Bağımlı Değişken: <i>aftercy</i> (4)  |                           |                        | Bağımlı Değişken: <i>aftercy</i> (4)  |                           |                         |
| 1.grup                                | POLS                      | FE Modeli              | 2.grup                                | POLS                      | FE Modeli               |
| agdp                                  | 2.301533**<br>(2.41)      | 0.7604555<br>(0.43)    | agdp                                  | -3.366039***<br>(-5.38)   | 1.185376<br>(1.01)      |
| afrgini                               | 0.8019597***<br>(9.94)    | 0.4454277**<br>(2.61)  | afrgini                               | 0.6802238***<br>(12.96)   | 0.5460494 ***<br>(5.11) |
| kadini                                | -0.3037242***<br>(-9.04)  | 0.2489643**<br>(3.03)  | kadini                                | -0.1785833 ***<br>(-7.38) | -0.05471<br>(-0.41)     |
| sabit                                 | -8.560131<br>(-0.92)      | -21.08135<br>(-1.20)   | sabit                                 | 41.37447***<br>(6.28)     | -1.911877<br>(-0.15)    |
| N                                     | 149                       | 149                    | N                                     | 159                       | 159                     |
| F test (p)                            | 0.0000                    | 0.0151                 | F test (p)                            | 0.0000                    | 0.0004                  |
| Ülke Sayısı                           | 15                        | 15                     | Ülke Sayısı                           | 16                        | 16                      |

Not: \*\*\*, \*\*, \* sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini, N gözlem sayısını, F ise F-testini (parametrelerin anlamlılık düzeylerini) ve Prob>F değerini göstermektedir. Parantez içerisinde ise t istatistikleri yer almaktadır.

(1) ve (4) Nolu Denklem: Transferler öncesi çocuk yoksulluğunun gelir ile ilgili değişkenlerle ilişkilendirildiği 1. regresyonun analiz sonuçlarına göre her iki ülke grubunda da gerek POLS gerekse de FE modelinde, Gini Katsayısı ile çocuk yoksulluğu arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu görmekteyiz. Yani gelir eşitsizliğindeki artış, çocuk yoksulluğunu da artırmaktadır. Diğer önemli bir bulgu; kadın istihdamının çocuk yoksulluğu üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkisinin olduğudur. Yani kadın istihdamındaki %1'lik artış, birinci ülke grubunda sosyal transferler öncesi çocuk yoksulluğunu yaklaşık %0.35, ikinci ülke grubunda ise %0.13-0.18 oranında azaltmaktadır. Bunun dışında yine beklenildiği üzere, birinci ülke grubunda Hausman test

istatistiğine bağlı olarak seçilen FE, ikinci ülke grubunda POLS sonuçlarına göre kişi başı eşdeğer medyan gelirdeki %1’lik bir artış, çocuk yoksulluğunu yaklaşık %6-7 civarında azaltmaktadır.

Bağımlı değişken olarak sosyal transferlerden sonraki çocuk yoksulluğunun alındığı 4. denklemin analiz sonuçlarına bakıldığında 1. denklemdesine benzer şekilde, her iki ülke grubundaki tüm model sonuçlarına göre Gini Katsayısı ve çocuk yoksulluğu arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu görmekteyiz. Ayrıca kadın istihdamı için beklenen negatif yönlü etki, her iki ülke grubu için de POLS modelinde ortaya çıkmıştır. Bu durum kadın istihdamını artırıcı politikaların, çocuk yoksulluğuyla mücadelede önemli bir unsur olabileceğini göstermektedir.

**Tablo 8: Panel Veri Analiz Sonuçları 2 (Dirençli Standart Hatalar ile Tahmin Edilmiş)**

| Bağımlı Değişken: <i>beforecy</i> (2) |                          |                         | Bağımlı Değişken: <i>beforecy</i> (2) |                          |                        |
|---------------------------------------|--------------------------|-------------------------|---------------------------------------|--------------------------|------------------------|
| <b>1.grup</b>                         | POLS                     | RE Modeli               | <b>2.grup</b>                         | POLS                     | FE Modeli              |
| p80p20                                | 3.543176***<br>(3.76)    | 0.1792341<br>(0.18)     | p80p20                                | 1.110333***<br>(3.26)    | 0.3290449<br>(0.61)    |
| yuksekeg                              | -0.0875257<br>(-1.41)    | 0.0367487<br>(1.28)     | yuksekeg                              | -0.1772043**<br>(-2.56)  | 0.2537198***<br>(3.55) |
| odasay                                | -2.382921<br>(-1.14)     | -5.595142<br>(-1.57)    | odasay                                | -6.273554***<br>(-5.26)  | -6.220792*<br>(-1.95)  |
| sabit                                 | 25.18552***<br>(3.83)    | 42.15722***<br>(4.35)   | sabit                                 | 39.937***<br>(12.69)     | 40.05573***<br>(7.87)  |
| N                                     | 149                      | 149                     | N                                     | 158                      | 158                    |
| F test (p)                            | 0.0000                   | 0.0204                  | F test (p)                            | 0.0000                   | 0.0057                 |
| Ülke Sayısı                           | 15                       | 15                      | Ülke Sayısı                           | 16                       | 16                     |
| Bağımlı Değişken: <i>aftercy</i> (5)  |                          |                         | Bağımlı Değişken: <i>aftercy</i> (5)  |                          |                        |
| <b>1.grup</b>                         | POLS                     | RE Modeli               | <b>2.grup</b>                         | POLS                     | FE Modeli              |
| p80p20                                | 4.097564***<br>(12.36)   | 2.700663***<br>(3.63)   | p80p20                                | 2.974214***<br>(15.04)   | 1.840751***<br>(5.85)  |
| yuksekeg                              | -0.1383947***<br>(-4.85) | -0.0435916**<br>(-1.79) | yuksekeg                              | -0.1808058***<br>(-4.26) | 0.0460101<br>(0.80)    |
| odasay                                | -3.359635***<br>(-3.18)  | -4.61638***<br>(-3.03)  | odasay                                | -1.278398<br>(-1.50)     | -0.8507523<br>(-0.45)  |
| sabit                                 | 7.922042***<br>(3.18)    | 13.85526***<br>(3.27)   | sabit                                 | 9.802142 ***<br>(6.12)   | 13.30021***<br>(4.04)  |
| N                                     | 149                      | 149                     | N                                     | 158                      | 158                    |
| F test (p)                            | 0.0000                   | 0.0000                  | F test (p)                            | 0.0000                   | 0.0000                 |
| Ülke Sayısı                           | 15                       | 15                      | Ülke Sayısı                           | 16                       | 16                     |

Not: \*\*\*, \*\*, \* sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini, N gözlem sayısını, F ise F-testini (parametrelerin anlamlılık düzeylerini) ve Prob>F değerini göstermektedir. Parantez içerisinde ise t istatistikleri yer almaktadır.

(2) ve (5) Nolu Denklem: Yukarıdaki tabloda 2. ve 5. denklemin analiz sonuçları yer almaktadır. Transferler öncesi çocuk yoksulluğunun ebeveynlerin eğitim durumu, gelir eşitsizliği ve kişi başına düşen oda sayısı ile ilişkilendirildiği 2. denklemin analiz sonuçlarını incelediğimizde, POLS modeli sonuçlarına göre yine her iki ülke grubunda da gelir eşitsizliği ile çocuk yoksulluğu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu görmekteyiz. Ebeveynlerin eğitim seviyesi ile çocuk yoksulluğu arasında ortaya çıkması beklenen anlamlı ve negatif yönlü ilişki ise sadece ikinci grup ülkeler için POLS modelinde ortaya çıkmıştır.

Aynı değişkenlerin transferler sonrası çocuk yoksulluğu üzerinde ki etkisinin incelendiği (5) nolu denklemin sonuçlarına bakıldığında ise beklenildiği gibi ebeveynlerin eğitim seviyesindeki artışın, çocuk yoksulluğu üzerinde aşağı yönlü bir baskı yarattığı görülmüştür. Aynı şekilde iki ülke grubunda da p80/p20 oranı ile çocuk yoksulluğu arasında bütün modellerde %1 anlam düzeyinde, anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıktığını görmekteyiz.

**Tablo 9: Panel Veri Analiz Sonuçları 3 (Dirençli Standart Hatalar ile Tahmin Edilmiş)**

| Bağımlı Değişken: <i>beforecy</i> (3) |                         |                        | Bağımlı Değişken: <i>beforecy</i> (3) |                         |                        |
|---------------------------------------|-------------------------|------------------------|---------------------------------------|-------------------------|------------------------|
| 1.grup                                | POLS                    | RE Modeli              | 2.grup                                | POLS                    | FE Modeli              |
| ikiyetuccoc                           | -0.1864845*<br>(-1.67)  | 0.2362178<br>(1.62)    | ikiyetuccoc                           | 0.4761084***<br>(7.57)  | 0.1964663<br>(0.90)    |
| odasay                                | -4.316085**<br>(-2.25)  | -2.808443<br>(-0.77)   | odasay                                | -5.918381***<br>(-5.63) | -3.011317<br>(-1.34)   |
| tekebe                                | 0.3747405 ***<br>(3.28) | 0.4517783***<br>(4.26) | tekebe                                | 0.2788135***<br>(4.22)  | 0.5763379***<br>(3.25) |
| kiraci                                | 0.4437267***<br>(7.53)  | 0.1890282 **<br>(2.40) | kiraci                                | -0.27462 ***<br>(-4.73) | 0.2556605***<br>(3.03) |
| sabit                                 | 24.31578***<br>(6.37)   | 22.38646***<br>(2.61)  | sabit                                 | 39.21774***<br>(17.60)  | 24.65493***<br>(4.98)  |
| N                                     | 140                     | 140                    | N                                     | 153                     | 153                    |
| F test (p)                            | 0.0000                  | 0.0003                 | F test (p)                            | 0.0000                  | 0.0006                 |
| Ülke Sayısı                           | 15                      | 15                     | Ülke Sayısı                           | 16                      | 16                     |

| Bağımlı Değişken: <i>aftercy</i> (6) |                          |                        | Bağımlı Değişken: <i>aftercy</i> (6) |                         |                        |
|--------------------------------------|--------------------------|------------------------|--------------------------------------|-------------------------|------------------------|
| 1.grup                               | POLS                     | FE Modeli              | 2.grup                               | POLS                    | FE Modeli              |
| ikiyetuccoc                          | -0.2296222***<br>(-3.41) | 0.1546946**<br>(2.60)  | ikiyetuccoc                          | 0.2571747***<br>(2.80)  | 0.1003319<br>(1.09)    |
| odasay                               | -4.075712***<br>(-3.21)  | -0.7501078<br>(-0.49)  | odasay                               | -4.204559***<br>(-3.53) | -0.202025<br>(-0.16)   |
| tekebe                               | -0.0659785<br>(-1.17)    | 0.2539424***<br>(3.42) | tekebe                               | -0.0238689<br>(-0.36)   | 0.4612435***<br>(4.60) |
| kiraci                               | 0.3645346***<br>(14.39)  | 0.0730943*<br>(1.15)   | kiraci                               | -0.0833006<br>(-1.12)   | 0.1797528***<br>(3.64) |
| sabit                                | 16.7725***<br>(5.77)     | 8.824594*<br>(1.81)    | sabit                                | 26.96883***<br>(9.61)   | 11.63325***<br>(5.13)  |
| N                                    | 140                      | 140                    | N                                    | 153                     | 153                    |
| F test (p)                           | 0.0000                   | 0.0005                 | F test (p)                           | 0.0000                  | 0.0000                 |
| Ülke Sayısı                          | 15                       | 15                     | Ülke Sayısı                          | 16                      | 16                     |

Not: \*\*\*, \*\*, \* sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini, N gözlem sayısını, F ise F-testini (parametrelerin anlamlılık düzeylerini) ve Prob>F değerini göstermektedir. Parantez içerisinde ise t istatistikleri yer almaktadır.

(3) ve (6) Nolu Denklem: Transferler öncesi ve sonrası çocuk yoksulluğunun, hanehalkı büyüklüğü, yapısı ve yaşanan konut ile ilgili değişkenlerle ilişkilendirildiği (3) ve (6) nolu denklemlerde ise; hanede ki çocuk sayısının fazla olmasının, tek ebeveynle yaşıyor olmanın, kişi başına düşen oda sayısının ve konutta kiracı olarak yaşıyor olmanın çocuk yoksulluğu üzerinde nasıl bir etkisi olduğu incelenmiştir. Ve çıkan sonuçlar tablo 9'da verilmiştir.

3. regresyonun analiz sonuçlarına göre; transferler öncesi çocuk yoksulluğu üzerinde her iki ülke grubunda da %1 anlam düzeyinde beklenildiği gibi, tek ebeveynle yaşıyor olmanın çocuk yoksulluğunu artırdığı görülmüştür. Yaşanılan konutta kiracı

olmanın ise çocuk yoksulluğu ile pozitif yönlü bir ilişkisi olduğu ortaya çıkmışken, ikinci grup ülkelerde bu ilişkinin POLS modeline göre negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi kiracı veya ev sahibi olmanın çocuk yoksulluğu üzerinde ki etkisi toplumsal kültür ve bireysel tercihler doğrultusunda şekillenmekte ve farklılık gösterebilmektedir.

6. denklemin sonuçlarına bakıldığında ise, 3. denklemin sonuçlarına benzer şekilde, tek ebeveynle yaşamının, çocuklardaki yoksulluğu artırdığını görmekteyiz. Ancak modelde seçilen parametreler doğrultusunda ülkelerin sosyo- kültürel farklarına bağlı olarak farklılaşan çocuk sahibi olma hususunda ise birinci grup ülkelerde POLS ve FE modelinde farklı sonuçların çıktığını görmekteyiz. Bu ülkelerde, özellikle refah seviyesi daha yüksek ailelerde çocuk sahibi olmayı teşvik eden politikaların etkisinin böyle bir sonuca yol açıyor olabileceği gibi bir tahmin yürütebiliriz. Ancak POLS modeline göre ikinci grup ülkelerde, hanedeki çocuk sayısının fazla olması çocuk yoksulluğunu artırmaktadır. Ayrıca hem (3) hem de (6) nolu regresyonun sonuçlarına göre her iki ülke grubunda da kişi başına düşen oda sayısının artmasının çocuk yoksulluğunu azalttığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun çocuk yoksulluğu üzerinde ki tahmin edilen muhtemel etkisi, çocukların akademik başarıları ve psiko-sosyal gelişimleriyle ilgilidir.

**Tablo 10: Panel Veri Analiz Sonuçları 4 (Dirençli Standart Hatalar ile Tahmin Edilmiş)**

| Bağımlı Değişken: <i>aftercy</i> (7) |                         |                       | Bağımlı Değişken: <i>aftercy</i> (7) |                         |                        |
|--------------------------------------|-------------------------|-----------------------|--------------------------------------|-------------------------|------------------------|
| 1.grup                               | POLS                    | FE Modeli             | 2.grup                               | POLS                    | FE Modeli              |
| sky                                  | -0.6175299**<br>(-1.90) | -0.1991129<br>(-0.22) | sky                                  | -1.552104**<br>(-2.60)  | -0.8583785<br>(-0.99)  |
| agdp                                 | -0.4435619<br>(-0.41)   | 2.370516<br>(1.42)    | agdp                                 | -3.642053***<br>(-5.06) | 1.416563<br>(0.88)     |
| afrgini                              | 1.177514***<br>(13.84)  | 0.4280815**<br>(2.35) | afrgini                              | 0.6902427***<br>(9.43)  | 0.5299865***<br>(4.81) |
| sabit                                | -10.57544<br>(-0.84)    | -19.24649<br>(-1.01)  | sabit                                | 35.35009***<br>( 4.24)  | -5.380353<br>(-0.42)   |
| N                                    | 149                     | 149                   | N                                    | 158                     | 158                    |
| F test (p değeri)                    | 0.0000                  | 0.1538                | F test (p değeri)                    | 0.0000                  | 0.0009                 |
| Ülke Sayısı                          | 15                      | 15                    | Ülke Sayısı                          | 16                      | 16                     |

Not: \*\*\*, \*\*, \* sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini, N gözlem sayısını, F ise F-testini (parametrelerin anlamlılık düzeylerini) ve Prob>F değerini göstermektedir. Parantez içerisinde ise t istatistikleri yer almaktadır.

**(7) Nolu Denklem:** Aile ve çocuğa yapılan sosyal koruma yardımlarının GDP'ye oranının, çocuk yoksulluğu üzerinde ki etkisinin ilişkili parametrelerle birlikte gösterildiği tablo 8 incelendiğinde; her iki ülke grubu için de “sky” olarak gösterilen parametrenin POLS modeline göre anlamlı olduğunu görmekteyiz. Yani aile ve çocuğa yapılan sosyal koruma yardımlarının GDP içindeki payının artması, çocuklarda ki yoksulluğu azaltmaktadır bu etkinin ikinci grupta yer alan ülkelerde daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki çocuğa yönelik sosyal harcamaların GDP içindeki payının %1 artması birinci gruptaki çocuk yoksulluğunu yaklaşık %0.62 azaltırken, ikinci grupta yaklaşık %1.55 azaltmaktadır. Bu durum ikinci grup ülkelerde çocuk yoksulluğunu azaltma noktasında hükümetlerin daha aktif olmasıyla daha hızlı neticeler alınabileceğini göstermektedir. Çünkü özellikle ikinci grup ülkelerde sosyal yardımlar içinde aile ve çocuğa yönelik harcamaların payının düşüklüğünün, sosyal yardımların gelir dağılımı üzerindeki düzeltici etkisini sınırladığı düşünülmektedir.

**Tablo 11: Hausman Test İstatistiğine Göre Seçilen Modellerde Anlamlı Çıkan Değişkenler**

|                        | <b>Birinci Grup Ülkeler</b>                                                                                         | <b>İkinci Grup Ülkeler</b>                                            |
|------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|
| <b><i>beforecy</i></b> | bgdp (-)<br>bfrgini (+)<br>tekebe (+)<br>kiraci (+)                                                                 | bfrgini (+)<br>yuksekeg (+)<br>odasay (-)<br>tekebe (+)<br>kiraci (+) |
| <b><i>aftercy</i></b>  | afrgini (+)<br>kadini (+)<br>p80p20 (+)<br>yuksekeg (-)<br>odasay (-)<br>ikiyetuccoc (+)<br>tekebe (+)<br>kiraci(+) | afrgini (+)<br>p80p20 (+)<br>tekebe (+)<br>kiraci (+)                 |

\*Yukarıdaki tabloda (+); söz konusu değişken ile çocuk yoksulluğu arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi, (-) ise negatif yönlü ilişkiyi göstermektedir.

Son olarak yukarıdaki tabloda yapılan analiz sonuçlarında Hausman test istatistiğine göre seçilen modellerde, çocuk yoksulluğu üzerinde belirleyici olduğu tespit edilen (aralarında anlamlı ilişkinin bulunduğu) parametreler bir bütün olarak gösterilmiştir.

## SONUÇ ve ÖNERİLER

Küresel, ulusal ve toplumsal düzeyde bir kamusal politika meselesi olarak ele alınan yoksulluk, toplumun kırılgan ve dezavantajlı kesimlerini çok daha derinden etkilemektedir. Bu kırılgan ve dezavantajlı olarak nitelendirilen kesimlerin başında ise şüphesiz çocuklar gelmektedir. Çocuklara dair yoksulluk tartışmalarının gündemde önemli bir yer edinmeye başlaması ise 1990'ların başlarında dünyada ki hemen hemen bütün ülkelerde Çocuk Hakları Sözleşmesinin onaylanması ile olmuştur. Ancak tüm dünya da özellikle de düşük ve orta gelirli ülkelerde, çocukların çoğunun yoksul ve aynı zamanda yoksulların çoğunluğunun çocuklar olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu durumun çelişkisi ve geç kalınmışlığı ortaya çıkmaktadır. Yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus ise yoksulluk göstergelerinin ve yoksulluğun belirleyicilerinin tespit edilmesi, politika ve programların bu doğrultuda uygulanmasıdır.

Yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesine yönelik olarak en yaygın kabul gören görüş parasal yaklaşım olmasına rağmen, çocuk yoksulluğu olgusu parasal yaklaşımın çok daha ötesinde bir durumdur. Gelir bakımından yoksulluk ve en temel ihtiyaçlar özelinde yoksunluk içinde yaşayan çocukları kapsayan çocuk yoksulluğu kavramsallaştırması; yaşadıkları ülkenin kabul edilebilir en düşük standartlarına erişemeyen çocukları ifade etmektedir. Ayrıca çocukların; beslenme, su, hijyen, temel sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim, barınma, katılım, korunma gibi en temel hak ve hizmetlerden mahrum kalmasına yol açan çok boyutlu yoksunluklar kümesi olarak yoksulluk, yeterli eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememe, kayıt dışı unsur olarak işgücü piyasalarına katılma, küçük yaşta evlilik, kötü konut ve çevre koşulları, kötü muamele - fiziksel duygusal ve cinsel istismar, ihmal, zorbalık- gibi çok farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir.

Çocuk yoksulluğu yaklaşımlarının geliştirilmesini gerektiren nedenler arasında; çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamak için doğrudan çevrelerine bağımlı olmaları, yetişkinlerden ve toplumun diğer kesimlerinden farklılaşan kendilerine özgü gereksinimlere sahip olmaları ve çocukların sorunlarını doğrudan ele almaya yönelik politika yapıcılar ve kuruluşlar için gerekli özel bilgi talebinin temin edilmesi gibi hususlar sayılabilir. Ayrıca genellikle çocukların doğumdan itibaren içine girdikleri bir kısır döngü olarak kendini gösteren çocuk yoksulluğu, yetişkin yoksulluğunun da en önemli nedeni ve göstergesidir. Bu nedenle kısa vadeli bir amaç olarak çocuk yoksulluğuyla mücadele, uzun vadede yetişkin yoksulluğunun azaltmasına ve böylelikle bir nevi yoksulluğun kuşaklararası aktarımındaki döngünün de kırılmasına yol açmaktadır.

Özel ihtiyaçları ve yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda, çocuklara yönelik yoksulluk tanımları ve ölçümleri geliştirmenin, bunu yaparken de çocuk yoksulluğunun başta yetişkin yoksulluğu olmak üzere yoksulluğun diğer türlerinden ayrılması gerekliliğinin önemi de ortaya çıkmaktadır. Çocuk yoksulluğu diğer yoksulluk türlerinden ayrıldıktan sonra bu duruma neden olduğu düşünülen faktörlerin tek tek ortaya konulması ve etkilerinin incelenmesi ise gerek yoksulluğun çocuklar üzerindeki boyutunun görülmesi gerekse de kamu politikalarına yol göstericiliği bakımından oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışmada çocuk yoksulluğu ile ilgili literatüründe üzerinde en çok yoğunlaştığı; hanehalkı gelir düzeyi, ebeveynlerin eğitim seviyesi ve erken çocukluk eğitiminin önemi, yaşanan konutun imkanları ve mülkiyet durumu, hanehalkının boyutu ve yapısı, çocuklara yönelik sosyal transferlerin etkinliği ile daha spesifik olarak kadın istihdamının, çocuk yoksulluğu üzerindeki belirleyicilikleri üzerinde kapsamlı bir şekilde durulmuştur. Çocuk yoksulluğu üzerinde etkisi olduğu düşünülen; göç, etnik köken, yaşanan ülkenin kalkınmışlık seviyesi, hâkim siyasi

konjonktürün öncelikleri ile toplumsal yapı ve toplumsal ilişkilerin (sosyo-kültürel ve dini unsurlar vb.) etkilerine ise kısaca değinilmiştir.

Bu amaçla Eurostat’ tan elde edilen veriler incelendiğinde gerek sosyal transferler öncesi gerekse de sosyal transferler sonrası Türkiye’nin, AB bölgesinde çocuk yoksulluğu oranlarının en yüksek olduğu ilk 3 ülke arasında yer aldığı görülmektedir. Çocuk yoksulluğuna dair birincil dağılımdaki problemlerin, ikincil dağılım neticesinde hala çözülememiş olması bu konudaki politikaların sınırlılığına ve önemli bir temsiliyet sorununa işaret etmektedir. Ayrıca çocuklardaki yoksulluk oranının, yetişkin yoksulluğu ve genel yoksulluk seviyeleriyle karşılaştırıldığında da belirgin bir şekilde daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye’de çocuklardaki yoksulluk oranı, toplumdaki diğer kesimlere ait yoksulluk oranlarından yüksek olmasının yanında, istatistiksel bölge sınıflandırmasında Türkiye’nin 12 bölge şeklinde gruplandırıldığı birinci düzey (nuts1) ayrımda, çocuk yoksulluğunun bölgeler arasında da farklılaştığını görmekteyiz. Çocuk yoksulluğu oranlarının bu denli farklılaşıyor olması, Türkiye’de bölgeler arası gelir dağılımı problemini dolayısıyla yoksulluğa karşı bölgesel politikalar geliştirilmesi gereğini göstermesi açısından da önemlidir.

Çocuklara yönelik olarak uygulanan sosyal politikaların başarısı ise, transferler öncesi ve sonrası çocuk yoksulluğu oranlarda ki azalmanın boyutuna bakılarak anlaşılabilir. Bu çerçevede bakıldığında örneğin Romanya gerek transferler öncesi gerekse transferler sonrası çocuk yoksulluğunun en fazla olduğu ülke konumunda olmasına rağmen, uygulanan transferlerin çocuk yoksulluğunu azaltma noktasında ki başarısının Türkiye’den daha iyi bir durumda olduğu görülmüştür. Bu durum Türkiye’de çocuklara yönelik olarak uygulanan sosyal transferlerin hedef kitleye ulaşmada görece olarak başarısız olduğunu ve bu konuya politika oluşturma ve uygulama sürecinde önceliğin verilmediğini göstermektedir. Bu olumsuz sonucu destekler nitelikte, 2015 yılı verilerine göre Avrupa bölgesinde aile ve çocuğa yönelik sosyal koruma yardımlarının

GSYİH' da ki paylarına bakıldığında %0,3 gibi bir oranla en düşük durumda olan ülkenin Türkiye olduğunu görmekteyiz. Bu durum, uygulanacak politikalarda çocuklara yönelik programların bütçe sürecinde ön plana çıkarılma ihtiyacını belirgin bir şekilde hissettirmektedir.

Çocuk yoksulluğunu önlemeye dönük hangi politikaların ön plana çıkarılması gerektiği ise öncelikle bu duruma neden olan belirleyicilerin boyutunun ve etkisinin ortaya konulmasıyla tespit edilebilir. Bu bağlamda, tezde çocuk yoksulluğunun temel belirleyicileri olduğu düşünülen hanehalkı gelir düzeyi, ebeveynlerin eğitim seviyeleri, konut içi imkanlar ve konutun mülkiyet durumu, hanehalkının büyüklüğü ve yapısı ile kadın istihdamının çocuk yoksulluğu üzerindeki etkileri önce grafikler yardımıyla karşılaştırmalı olarak akabinde panel veri analiziyle incelenmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, hem birinci hem de ikinci grup ülkelerde gerek sosyal transferler öncesi gerekse sosyal transferler sonrası Gini katsayısıyla çocuk yoksulluğu arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin çıkmış olması, gelir eşitsizliğinin çocuk yoksulluğu için önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Bunun dışında yine tek ebeveynle yaşıyor olmak her iki ülke grubunda da çocuk yoksulluğunu artırmaktadır. Kişi başına düşen oda sayısının fazlalığının (yaşam alanının) çocuk yoksulluğuyla olan negatif yönlü ilişkisi birinci grup ülkelerde sosyal transferlerden sonraki durumda ortaya çıkmışken, ikinci grup ülkelerde bu etki sosyal transferlerden önce görülmektedir.

Karşılaştırmalı grafiklerden ve analizlerden çıkan bu sonuçlar, çocuk yoksulluğuna dair yapılan çalışmalar ve tartışmalarla benzer olarak; çocuk yoksulluğuyla mücadelede özellikle eğitim ve iş gücü piyasasına odaklanılarak çocuklardaki yoksulluk sorunun azaltılacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada öncelikle, Gini Katsayısını dikkate alarak, gelir dağılımı noktasındaki eşitsizliği azaltabilecek kamu sosyal programlarının uygulanması son derece önemlidir. Özellikle sosyal koruma yardımları

içinde, aile ve çocuğa yönelik yardımların payının artırılması, transferlerin gelir eşitsizliğini düzeltmedeki sınırlı etkisini ortadan kaldırabilir. Ayrıca genellikle eğitim seviyesi de en düşük olan yoksul kesimler başta olmak üzere aile planlaması kültürünün topluma içselleştirilmesi de eşitsizliğin ve yoksulluğun azaltılmasında etkili bir yöntem olarak düşünülebilir.

Benzer şekilde, sosyal yardımların eğitim odaklı olması ve çocukların okula devam etmesinin önünde engel olan eğitim giderlerinin desteklenmesi ve azaltılması, kırsal kesimlerde okula erişim oranı genişletilerek veya taşınmalı eğitim sistemi yaygınlaştırılarak çocukların okula devam etmesinin kolaylaştırılması ve özellikle kız çocuklarının okula gönderilmemesine yönelik geleneksel bakış açısının; eğitimler, afişler, kamu spotları aracılığıyla en aza indirilmesi, çocuklar için oldukça önemli olan erken çocukluk döneminde okullaşmanın artırılması, çocuklara aralarında hiçbir ayrım gözetilmeksizin eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması hususları da öncelikle ve ivedilikle dikkate alınması gereken meselelerdir. Bu nokta da ailelere ve çocuklarla ilgilenen diğer kişilere yönelik eğitim programları ile de çocukların özel ihtiyaçlarına yönelik farkındalığın yerleşmesi ve çocuklarla daha sağlıklı iletişim kurulması sağlanabilir. Bu durum çocuğun ilerleyen yaşlarında potansiyelini tam olarak ortaya koyabilmesini ve akademik başarısını olumlu anlamda etkiler. Çünkü genel kabul gören görüş, insan hayatında ki en önemli evrenin erken çocukluk dönemi olduğuna işaret etmektedir.

Ayrıca analiz sonuçlarına göre, çocuk yoksulluğunun azaltılması noktasında kadının toplum içindeki rolünün güçlendirilmesi gerekliliği de ön plana çıkan önemli bir diğer husustur. Yani kadınların işgücüne katılımını ve istihdamını artıracak politikaların etkin bir şekilde uygulamaya konması gerekmektedir. Bu bağlamda kreş ve gündüz bakım evlerinin sayılarının artırılması, kadınların mesleki becerilerini artıracak eğitim programlarının düzenlenmesi, ücretli doğum izninin süresinin uzatılması ve işyerlerinde özellikle küçük çocuklu kadınlara yönelik, çalışma saatlerinde bir pozitif ayrımcılığın

gözetilmesi kadınların işgücü piyasalarına katılımını destekleyeceği gibi, özellikle doğum sonrası iş hayatından kopuşların da önüne geçilmesi bakımından son derece önemlidir.

Sonuç olarak kısa vadede, sadece “çocuk yoksulluğu” diye ele aldığımız mesele, uzun vadede yetişkin yoksulluğunun en önemli habercisi ve belirleyicisidir. Bu bağlamda toplumdaki yoksulluk döngülerini kırmaya çocuklardan başlamak, yoksulluğu ve eşitsizliği azaltma çalışmalarında atılabilecek en akılcı adımdır. Böylelikle söz konusu toplumda sadece eşitsizlik ve yoksulluk azalmayacak, bir bütün olarak toplumsal refahın sağlanmasının da önü açılacaktır.



## KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., & Aghion, P. (2001). *Deunionization, Technical Change and Inequality*. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, s. 229-264.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. (2002). *The Political Economy of Kuznets Curve*. Review of Development Economics, 183-203.
- Adserà, A., & Tienda, M. (2012). *Comparative Perspectives on International Migration and Child Well-Being*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 643, s. 6-15.
- Alcan, S. (2015). *Sağlık Hizmetlerinde Hakkaniyet ve Sağlık-Ücretler İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Arcarons, J., & Calonge, S. (2014, June). *Inference Tests for Tax Progressivity and Income Redistribution: The Suits Approach*. J Econ Inequal. doi:10.1007/s10888-014-9280-0
- Arneson, R. J. (1989, May). *Equality and Equal Opportunity for Welfare*. Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition, s. 77-93.
- Atkinson, A. B. (2007). *The Distribution of Earnings in OECD Countries*. International Labour Review, 146, s. 41.
- Atkinson, A. B., & Bourguignon, F. *Income Distribution Today Handbook of Income Distribution*.
- Ayan, S. (2007). *Aile İçinde Şiddete Uğrayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri*. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 206-214.
- Barr, N. (1987). *Economics of the Welfare State*. içinde Oxford University Press.
- Becker, G. S., & Lewis, H. (1973, Mar. - Apr.). *On the Interaction between the Quantity and Quality of Children*. Journal of Political Economy, 81(2), s. 279-288.
- Becker, G. S., Murphy, K., & Tamura, R. (1990, October). *Human Capital, Fertility, and Economic Growth*. Journal of Political Economy, 98(5), s. 12-37.
- Beşpınar, F. U., & Aybars, A. İ. (2013, Şubat). *Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi*.
- Blanden, J., Gregg, P., & Macmillan, L. (2006). *Explaining Intergenerational Income Persistence: Non-cognitive Skills, Ability and Education*. CMPO Working Paper Series No. 06/146. University of Bristol .
- Blank, R. M. (2002). *Can Equity and Efficiency Complement Each Other?* Labour Economics 9, s. 451-468.

- Blaug, M. (2007). *The Fundamental Theorems of Modern Welfare Economics, Historically Contemplated*. History of Political Economy (Cilt 39, s. 185-207) Duke University Press.
- Boratav, K. (1969). *100 Soruda Gelir Dağılımı (Kapitalist Sistemde, Türkiye'de, Sosyalist Sistemde)* (1. b.). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bradbury, B., & Jäntti, M. (1999). *Child Poverty Across Industrialized Nations* no.71. Economic and Social Policy Series, s. 55-57.
- Bradshaw, J., Ditch, J., Holmes, H., & Whiteford, P. (1993). *A Comparative Study of Child Support in Fifteen Countries*. Social Policy Research Unit, University of York, s. 255-271.
- Brooks-Gunn, J., & Duncan, G. (1997). *The Effects of Poverty on Children*. The Future of Children: Children and Poverty, 7(2), s. 55-71.
- Burger, K. (2009). *How Does Early Childhood Care and Education Affect Cognitive Development? An International Review of the Effects of Early Interventions for Children from Different Social Backgrounds*. Early Childhood Research Quarterly, s. 140-165.
- Canberra Group Handbook. (2011). *On Household Income Statistics* (2. b.).
- Carlson, M. J., & Corcoran, M. (2001). *Family Structure and Children's Behavioral and Cognitive Outcomes*. Journal of Marriage and Family, 779-792.
- Chen, W.-H., & Corak, M. (2008, August). *Child Poverty and Changes in Child Poverty*. Demography, 45(3), s. 537-553.
- Chiripanhura, B. (2011, February). *Median and Mean Income Analyses*. Economic & Labour Market Review, s. 45-63. doi:10.1057/elmr.2011.17
- Collins, M. E., Amodeo, M., & Clay, C. (2007, August 19). *Training as a Factor in Policy Implementation: Lessons from a National Evaluation of Child Welfare Training*, s. 1487-1502.
- Cooper, K., & Stewart, K. (2013, October). *Does Money Affect Children's Outcomes? A Systematic Review*. Joseph Rowntree Foundation.
- Corak, M. (2005, March). *Principles and Practicalities for Measuring Child Poverty in the Rich Countries*. LIS Working Paper Series, No. 406.
- Corak, M. (2006, March). *Do Poor Children Become Poor Adults? Lessons from a Cross Country Comparison of Generational Earnings Mobility*. Discussion Paper Series No: 1993.
- Cowell, F. A. (2007, October). *Income Distribution and Inequality*. s. 1-21.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı - Çalışma Genel Müdürlüğü. (2017). *Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)*. Ayrıntı Basımevi,. Eylül 2017 tarihinde

[https://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](https://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)  
adresinden alındı

Çiçek, Ş. E., & Dikmen, S. (2016). *Sosyal Bütçeleme Örneği Olarak Çocuk Dostu Bütçe*. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 131-147.

*Çocuk Hakları Evrensel Beyannamesi*. (<http://eslemgokcedag.blogcu.com/cocuk-haklari-evrensel-beyannamesi/3257588> adresinden alındı

*Çocuk Koruma Kanunu*. (2005).  
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> adresinden alındı

Davis-Kean, P. E. (2005). *The Influence of Parent Education and Family Income on Child Achievement: The Indirect Role of Parental Expectations and the Home Environment*. Journal of Family Psychology, 19(2), s. 294–304.

Dayıoğlu, M., & Şeker, S. (2016). *Social Policy and the Dynamics of Early Childhood Poverty in Turkey*. Journal of Human Development and Capabilities, 17(4), s. 540-557.

Dekar, Y. (2016). *The Influence of Parents' Educational Background on the Academic Achievement of the Government High School Students in Thimphu*. PGDPA Research Report.

Division of Communication, UNICEF. (2014, Ocak). *Sayılarla Dünya Çocuklarının Durumu*. UNICEF.

Durgun, Ö. (2011). *Türkiye’de Yoksulluk Ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme*. The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management, VI(1), s. 143-154.

Ekovitrin. (2015, Temmuz). *Çocuk İşçiler*. 147-151. 2017 tarihinde <http://www.ekovitrin.com/dergi2015/temmuz/14.cocuk.pdf> adresinden alındı

Eurostat. (2004, Monday 21 and Tuesday 22 June). *25th CEIES seminar. Gender statistics —Occupational segregation: extent, causes and consequences*. Stockholm

Eurydice, Avrupa Eğitim Bilgi Ağı. (2009, Ocak). *Avrupa’da Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı Sosyal ve Kültürel Eşitsizliklerle İlgilenmek*. (E. Commission, Dü.) Ankara: Du & Se Ajans. doi:10.2797/56904

Fellman, J. (2018). *Income Inequality Measures*. 557-574. Hanken School of Economics, Helsinki, Finland.

Ferriss, A. L. (2006). *Social Structure and Child Poverty*. Social Indicators Research, s. 453–472.

Foster, J., Greer, J., & Thorbecke, E. (1984, May). *A Class of Decomposable Poverty Measures*. The Econometric Society, 52(3), 761-766.

- Foster, J., Greer, J., & Thorbecke, E. (2010). *The Foster-Greer-Thorbecke (FGT) Poverty Measures: Twenty-Five Years Later*. Institute for International Economic Policy Working Paper Series.
- Fukuda-Parr, S. (2006, December). *The Human Poverty Index: A multidimensional measure*. Poverty In Focus, 7-9. (D. Ehrenpreis, Dü.)
- Gaag, J. v., & Tan, J.-P. (1998). *The Benefits of Early Child Development Programs: An Economic Analysis*. Education the World Bank.
- Gordon, D., Nandy, S., Pantazis, C., Pemberton, S., & Townsend, P. (2003). *Child Poverty in the Developing World*. s. 1-44.
- Grawe, N. D. (2005, November). *Family Size and Child Achievement*. Carleton College Department of Economics Working Paper Series.
- Gujarati, D. N., & Porter, D. (2012). *Temel Ekonometri* (5. b.).
- Güriş, S. (2015). *Stata ile Panel Veri Modelleri*. İstanbul: DER.
- Hagenaars, A., & Vos, K. (1988). *The Definition and Measurement of Poverty*. The Journal of Human Resources, 23(2), 211-221.
- Harker, L. (2006). *Chance of a lifetime: The impact of bad housing on children's lives*. Shelter.
- Haurin, D. R., Parcel, T., & Haurin, R. (2002). *Does Homeownership Affect Child Outcomes?* Real Estate Economics, 30(4), s. 635–666.
- Haveman, R., & Wolfe, B. (1995, December). *The Determinants of Children's Attainments: A Review of Methods and Findings*. Journal of Economic Literature, 33(4), 1829-1878.
- Heinrich, C. J. (2006). *Demand and Supply-Side Determinants of Conditional Cash Transfer Program Effectiveness*. LaFollette School of Public Affairs and.
- Heshmati, A. (2004). *Inequalities and Their Measurement*. Discussion Paper Series, s. 1-20.
- İslamoğlu, E. (2017). *Gelir ve Servet Dağılımı*. Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi ve Ölçüm Yöntemleri.
- Jack, M. (2000). *Poverty, children and shelter*.
- Jenkins, S. P., & Kerm, P. (2008). *The Measurement of Economic Inequality*. B. Nolan, W. Salverda, & T. Smeeding (Dü) içinde, Oxford Handbook on Economic Inequality.
- Jenkins, S. P., & Siedler, T. (2007). *The Intergenerational Transmission of Poverty in Industrialized Countries*. DIW Discussion Papers, No. 693.
- Jones, N., & Sumner, A. (2011). *Child Poverty, Evidence and Policy- Mainstreaming Children in International Development*. The Policy Press.

- Kakinaka, M., Pereira, R., & Draft, T. (2006). *A New Measurement of Tax Progressivity*.
- Kakwani, N. C. (1977). *Measurement of Poverty and Negative-Income Tax*. 16(29), s. 237-248.
- Karadeniz, H. K. (2017). *Yoksulluğun Nedenleri*. G. D. Yoksulluk, Ç. Özdemir, & E. İslamoğlu (Dü). içinde
- Karaman, B., & Özçalık, M. (2007). *Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu*. Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim Ve Ekonomi, 14(1), 25-41. Eylül 23, 2017 tarihinde alındı
- Kaya, E. (2009, Aralık 16). *Çocuk İstismarı ve İhmalinin Saptanmasında Nükleer Tıp Yöntemlerinin Kullanımı*. Güncel Pediatri Dergisi, 30-35.
- Kegon- Teng Kok Tan. (2008, September 4). *The First Fundamental Theorem of Welfare Economics*. s. 1-5.
- Kılıç, D., & Öztürk, S. (2014, Mart). *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama*. Amme İdaresi Dergisi, 47(1), 107-130.
- Kirmanoglu, H. (2014). *Kamu Ekonomisi Analizi* (5. b.). İstanbul, Türkiye: Beta Yayıncılık.
- Klevens, J., L. Barnett, S. B., Florence, C., & Moore, D. (2014, July 24). *Neglect Exploring Policies for the Reduction of Child Physical Abuse and Neglect*. Child Abuse & Neglect, s. 1-11.
- Kurnaz, Ş. A. (2009). *Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi.
- Lam, D., & Cheng, F. (2007, December 4). *Chinese Policy Reaction to the Problem of Street Children: an Analysis*, s. 575-584.
- Lipsey, R. G., & Lancaster, K. (1956 - 1957). *The General Theory of Second Best*. The Review of Economic Studies, Ltd., 24(1), s. 11-32.
- Lipton, M., & Ravallion, M. (1993, April). *Poverty and Policy*.
- Lu, Y., Yeung, J.-J., Liu, J., & Treiman, D. (2018). *Migration and Children's Psychosocial Development in China: When and Why Migration Matters*. Social Science Research, s. 130-1457.
- Minujin, A., Delamonica, E., Davidziuk, A., & Gonzales, E. (2006, October). *The definition of child poverty: a discussion of concepts and measurements*. Environment & Urbanization, 18(2), s. 481-500.
- Moore, K. (2001, November). *Frameworks for understanding the inter-generational transmission of poverty and well-being in developing countries*. Chronic Poverty Research Centre ; CPRC Working Paper 8, s. 1-21.

- Nolan, B., & Marx, I. (2001). *Economic Inequality, Poverty and Social Exclusion*. S. T. Brian Nolan, & W. Salverda (Dü) içinde, The Oxford Handbook of Economic Inequality.
- OECD. (2013). *Education Today 2013 the OECD Perspective*.
- Özen, A., Bahçe, A. B., & Akbey, F. (2016). *Sosyal Bütçeleme Türü Olarak Çocuklara Yönelik Bütçeleme Anlayışı Ve Çeşitli Ülke Deneyimleri*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(3).
- Platt, L. (2009). *Ethnicity and Child Poverty*. Department for Work and Pensions Research Report No:576.
- Plotnick, R. D. (1997, Summer - Autumn). *Child Poverty Can Be Reduced*. The Future of Children, VII(2), s. 72-87.
- Ranjith, S., & Rupasingha, A. (2012). *Social and Cultural Determinants of Child Poverty in the United States*. Journal Of Economic Issues, s. 119-141.
- Ravallion, M. (2016). *The Economics of Poverty*. New York: Oxford University Press.
- Roelen, K., & Gassman, F. (2008, January). *Measuring Child Poverty and Well-Being: a literature review*. Maastricht Graduate School of Governance; Working paper.
- Roelen, K., Gassmann, F., & Neubourg, C. (2009). *The Importance of Choice and Definition for the Measurement of Child Poverty—the case of Vietnam*. Child Indicators Research, 2(3), s. 245-263.
- Sen, A. (1979, May 22). *Equality of What?* . The Tanner Lecture on Human Values, s. 194-220.
- Shorrocks, A. F. (1995). *Revisiting the Sen Poverty Index*. Econometrica, 63(5), 1225-1230.
- Smits, J. (2007). *Family Background and Context Effects on Educational Participation in Five Arab Countries*. NiCE Working Paper 07-106.
- Stiglitz, J. E. (1999). *Economic of the Public Sector* (3. b.). New York/London: W.W. Norton & Compony.
- Stiglitz, J. E. (2012). *Eşitsizliğin Bedeli: Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?* (O. İşler, Çev.) İletişim Yayınları.
- Stiglitz, R. J., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*.
- Streak, J. C., Yu, D., & Berg, S. (2009, November). *Measuring Child Poverty in South Africa: Sensitivity to the Choice of Equivalence Scale and an Updated Profile*. Social Indicators Research(94), 183-201.
- Streeten, P. (1998). *Beyond the Six Veils: Conceptualizing and Measuring Poverty*. Journal of International Affairs, 52(1), s. 1-31.

Şeker, S. D. (2011, July). *The Dynamics of Poverty in Turkey*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Şeker, S. D. & Dayıoğlu, M. (2014). *Poverty Dynamics in Turkey*. The Review of Income and Wealth.

Şener, S., & Serdar, M. (2015, Nisan). “*Sokak Çocukları” Problemi Ve Bu Probleme Yönelik Uygulanan Politikalar (Türkiye –Hindistan Örneği)*. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(45), 104-117. Eylül 23, 2017 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/56084> adresinden alındı

Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta.

The Canadian Poverty Institute. (2017). *Rights, Capabilities and Obligations: New Perspectives on Child Poverty in Calgary: Final Report of the Multidimensional Definition of Child Poverty Project*.

The World Bank. (2002). *A Sourcebook for Poverty Reduction Strategies*.

Thewissen, S., Nolan, B., & Roser, M. (2016, April). *Incomes Across the Distribution Dataset*.

Tıraşçı, Y., & Gören, S. (2007). *Çocuk İstismarı ve İhmali*. *Dicle Tıp Dergisi*, 34(1), 70-74.

Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom A Survey of Household Resources and Standards of Living*.

Townsend, P. (2006, December). *What is Poverty? An Historical Perspective. Poverty in Focus*, 5-6. (D. Ehrenpreis, Dü.) Brazil: International Poverty Centre.

TÜİK. (2018, Mayıs). *Sosyal Koruma İstatistikleri*. [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt\\_id=1040](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040) adresinden alındı

TÜİK Haber Bülteni Tablo-2. (2018, Nisan). *İstatistiklerle Çocuk, 2017*. <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27596> adresinden alındı

TÜİK Haber Bülteni Tablo-6. (2014). *İstatistiklerle Çocuk, 2014*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18622> adresinden alındı

UNICEF. (2005). *Dünya Çocuklarının Durumu 2005*.

UNICEF. (2017). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. [https://www.unicef.org/turkey/crc/\\_cr23c.html](https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html) adresinden alındı

UNICEF *Çocuklar İçin Birleşin.* (2005). [https://www.unicef.org/turkey/dcd05/\\_dcd05g2.html](https://www.unicef.org/turkey/dcd05/_dcd05g2.html) adresinden alındı

UNICEF Innocenti Report Card 13. (2016). *Fairness for Children: A league table of inequality in child well-being in rich countries Children in the Developed World*. Florence.

UNICEF Innocenti Research Centre. (2012). *Measuring Child Poverty*.

- UNICEF The State of the World's Children. (2016). *A Fair Chance for Every Child*. New York.
- UNICEF Türkiye. (2006). *Çocuk Yoksulluğu'nun Önlenmesi*. Ankara.
- Ünlükaplan, İ. (2011). *Türk Vergi Sisteminin Artan Oranlılığının Ölçülmesi: 1924-2008 Dönemine Yönelik Uygulamalı Bir Analiz*. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(1), 387-406.
- Ünsal, E. M. (2012). *Mikro İktisat* (9. b.). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Vandivere, S., Hair, E., Theokas, C., Cleveland, K., McNamara, M., & Atienza, A. (2006). *How Housing Affects Child Well-Being?* Funders' Network for Smart Growth and Livable Communities.
- Yang, J. (2007). *China's One-Child Policy and Overweight Children in the 1990s*. s. 2043-2057.
- Yılmaz, H. H. (2016). *Türkiye'de Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Yeniden Dağıtım Etkisi: 2002-2013 Dönemi*. TÜBİTAK 3001 Başlangıç Ar-Ge Projeleri.
- Yılmaz, H., Hoşgör, Ş., Peker, M. U., Emil, F., Pınar, A., Karadeniz, O., & Tunca, D. (2011). *Kamu Politikaları ve Harcama Analizi Raporu: Çocuk Yoksulluğu ve Mali Alan Yaklaşımı*. UNICEF (yayınlanmamış çalışma).
- Yılmaz, H. H., Hoşgör, Ş., Peker, M., Emil, F., Pınar, A., Karadeniz, O., & Tunca, D. (2011). *Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Raporu*. UNICEF (yayınlanmamış çalışma).

## İNTERNET KAYNAKLARI

- [http://www.ekodialog.com/Konular/ikinci\\_eniyi\\_teoremi.html](http://www.ekodialog.com/Konular/ikinci_eniyi_teoremi.html)
- <http://www.unicefturk.org/public/uploads/files/misyon.pdf>
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38716742>
- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?view=chart>
- <http://databank.worldbank.org/data/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators>
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_li09&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li09&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_li02&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li02&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvho04&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvho04&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvho04h&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvho04h&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvho01&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvho01&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvho02&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvho02&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvps02&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvps02&lang=en)

- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvps25&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvps25&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_mdho05&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdho05&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_mdho04&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdho04&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_mdho01c&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdho01c&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_igtp01&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_igtp01&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvps01&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvps01&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvps20&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvps20&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvph05&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvph05&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_lvho50a&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvho50a&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_mddu03&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mddu03&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_di12&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_di12b&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12b&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_li60&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li60&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat\\_lfse\\_03&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_03&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_li23&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li23&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_mdho06a&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdho06a&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ\\_uoe\\_enrp07&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_uoe_enrp07&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa\\_ergan&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_ergan&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=spr\\_exp\\_ffa&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=spr_exp_ffa&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=spr\\_net\\_ben&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=spr_net_ben&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_di04&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di04&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_di03&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di03&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_di11&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di11&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_di13&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di13&lang=en)
- [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc\\_di13b&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di13b&lang=en)

## ÖZET

TEKDEMİR; Nazmiye, Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicilerinin AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. H. Hakan YILMAZ, 2019, s.188.

Bu çalışmanın hazırlanmasında ki temel güdü; çocukların, yaşamlarının ileriki seviyelerinde topluma tam ve eşit bireyler olarak katılmalarını zorlaştıran ve çok boyutlu yoksunluklar kümesi olarak ele alınması gereken yoksulluğun, eğer gerekli tedbirler alınmazsa kuşaktan kuşağa geçen dezavantaj döngüleriyle bir bütün olarak toplumların da refahını tehlikeye düşüreceği endişesidir. Çünkü dezavantajlı kesim içindeki en korumasız grup olan çocuklar, aynı zamanda yarının büyükleri olarak bir toplumun geleceğini belirleyen en önemli unsurdur.

Bu kapsamda hazırlanan çalışmada, öncelikle etkinlik ve adalet temelinde yoksulluğun nasıl tanımlandığı, çocuğun kim olduğu ve çocuk yoksulluğunun nasıl ölçüldüğüne ilişkin kavram ve tartışmalar verilmektedir. Ayrıca literatür ve uygulamalı çalışmalara bakılarak çocuk yoksulluğunun belirleyicileri de çalışma kapsamında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Akabinde Türkiye’de çocuk yoksulluğunun boyutları ve belirleyicileri açıklanıp, AB ülkeleriyle birincil ve ikincil dağılımları içeren karşılaştırmalı bir panel veri analizi yapılmıştır. Çıkan sonuçlar neticesinde, Türkiye’de çocuk yoksulluğuyla mücadelede uygulanan kamusal politikaların etkinliği değerlendirilmiş ve uygulanması gereken kamu sosyal programları tartışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Çocuk Yoksulluğu, Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri, Sosyal Koruma Harcamaları, Kamu Sosyal Programları, Panel Veri Analizi.

## ABSTRACT

TEKDEMİR; Nazmiye, Child Poverty in Turkey and Comparative Analysis of Determinants of Child Poverty with EU Countries, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. H. Hakan YILMAZ, 2019, p.188.

The main motive of this study is to prepare; It is the concern of poverty as a set of multidimensional deprivations that prevent children from joining society as full and equal individuals, and if they are not taken the necessary measures, it will affect the welfare of society as a whole with the cycles of disadvantage passing from generation to generation. Because children, the most vulnerable group in the disadvantaged, are also the most important factors that determine the future of a society as the adults of the future.

In this study, firstly, concepts and discussions about how poverty is defined on the basis of efficiency and justice, who the child is and how child poverty is measured are given. In addition, the literature and applied studies were examined in detail in the context of the study of the determinants of child poverty. Then the dimensions of child poverty in Turkey and predictors explained and was made a comparative analysis of panel data comprising primary and secondary distribution with EU countries. According to the results, the effectiveness of public policies implemented to combat child poverty in Turkey, and public social programs need to be implemented were discussed.

**Key Words:** Child Poverty, Determinants of Child Poverty, Social Protection Expenditures, Public Social Programs, Panel Data Analysis.